

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**16- 18. YÜZYIL OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI
VE HASSA BAŞLIKÇILARI**

**Asuman ŞENEL
0840208073**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Bahattin YAMAN**

ISPARTA, 2017

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Asuman ŞENEL	
Anabilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları	
Tez Başlığı	16-18. Yüzyıl Osmanlı Hünkâr Başlıkları ve Hassa Başlıkçıları	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 26/5/2017 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;</p> <p style="text-align: center;">☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Bahattin YAMAN	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. İ. Hakkı GÖKSOY	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Rengin OYMAN	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nesrin TAĞIZADE KARACA	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ERTUNÇ	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 39-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sınığım “16-18. Yüzyıl Osmanlı Hünkâr Başlıkları ve Hassa Başlıkçıları” adlı tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim

Asuman ŞENEL

26. 5. 2017

ŞENEL, Asuman, 16-18. Yüzyıl Osmanlı Hünkâr Başlıkları ve Hassa Başlıkçıları, Doktora Tezi, Isparta, 2017

ÖZET

16-18. yüzyıl Osmanlı Hünkâr Başlıkları ve Hassa Başlıkçıları isimli çalışma, hünkâr başlıklarının ve saray başlıkçılarının tespiti ve değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla Osmanlı hünkârlarının kullandığı başlıklarla, türbelerde yer alan sanduka sarıkları incelenmiş, ayrıca aynı yüzyıllardaki saray başlıkçıları ele alınmıştır. Saray başlıkçılarının işe alınmaları, çalışma mekânları, idari yapılanması incelenmiş; unvanları, ücretleri; bunların yüzyıllara göre farklılıkları değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra sarık yapımı uygulamalı olarak örneklenmiştir.

16-18. yüzyıl öncesinde Osmanlı hünkârlarının kullandığı başlıklarla, Orta Asya'da ve Selçuklularda Türk hükümdarlarının kullandığı başlıklardan da tarihi seyir içinde söz edilmiştir. Savaş başlıkları (miğferler) ve başlık aksesuarları (sorguçlar) birkaç örnekle değerlendirilmiş; sorguçlar, başlıkların incelenmesi esnasında söz konusu başlıkların üzerindeki örneklerle sınırlı tutulmuştur.

Çalışma sürecinde ilgili kaynaklar taranmış, ulaşılabilen örnekler incelenmiş, sarık yapım aşamaları sözlü ve yazılı görüşmelerle belgelenmiştir. Ayrıca ehl-i hiref defteri kayıtlarına göre saray başlıkçıları, yevmiyeleri tablolar hâlinde incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Takip edilebilen en eski devirlerden beri başlık, hükümdarlar tarafından önemli bir saltanat sembolü olarak kullanılmıştır. Türk hükümdarları da Göktürklerden Selçuklulara, Osmanlılara kadar başlığı bu amaçla kullanmıştır. Yapılan incelemelerde Osmanlı hünkâr başlıklarının gerçek anlamda bir saltanat simgesi olarak kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca devletin ekonomik ve siyasi gücü azalırken başlıklardaki ihtişamın arttığı belirlenmiştir.

Ehl-i hiref-i hassa teşkilatı içinde Osmanlı hünkâr başlıklarının yapımında çalışan çıraklar, ustalar, serkûlâhdüzler, kethüdâlar, serodalar, serbölüklerden oluşan büyük bir bölük vardır. Saray başlıkçı çalışanlarının hem sayılarında hem ücretlerinde başlangıçta artış olsa da son dönemlerde çırakların ve bazı unvanlı ustaların bölükte yer almadığı, unvanlı ustalardan sadece serkûlâhdüz ve birkaç ustanın çalıştığı, bölükte ücretlerin de düştüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, hünkâr, saray, başlık, başlıkçı, ehl-i hiref

ABSTRACT

The work named Ottoman Sultans' Crowns of 16-18th Centuries and Royal Headers has been done for defining and evaluating the sultan crowns and palace headers. For this purpose, the crowns that Ottoman sultans used, royal crown makers who lived in same centuries and turbans that were located in sarcophagi have been examined. The recruitment of crown makers, their workplaces and governing structure have been examined and their titles, wages and the differences of these subjects according to years have been evaluated. Besides, turban making has been illustrated practically.

The crowns that Ottoman Sultans used before 16-18th centuries and the crowns that Turkish emperors used in Middle Asia and Seljuks have been also mentioned. Helmets and crown accessories have been evaluated with a few samples, crown accessories have been limited with the samples on mentioned crowns.

During the study process, the related sources have been scanned, samples reached have been examined, turban making steps have been documented in both verbal and written interviews. Also, royal crown makers and their wages have been examined and evaluated by charts according to the registries of the craftsmen.

From the oldest periods that could have been tracked, crowns have been used by emperors as a significant symbol of the sultanate. So, Turkish emperors from Gokturks to Seljuks and Ottomans have used crowns for this purpose. Through the researches, it has been seen that Ottoman royal crowns have been used as literally a symbol of sultanate. Also, it has been defined that while the empire's economical and political power have been decreasing, the magnificence of crowns have increased.

Within the royal craftsmen who work for making Ottoman royal crowns, apprentices, masters, chief of the crown makers and their assistants, chiefs of bigger guilds and smaller guilds have been included. It has seen that at the beginning, there have been raises in both royal crown makers and their wages but lately, apprentices and some titled masters haven't participated in guilds, only chief of the crown makers and a few masters have worked and the wages have decreased in guilds.

Key Words: Ottoman, sultan, royal, crown, crown maker, craftsmen

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	viii
ÖN SÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE BAŞLIK GELENEĞİ

1. OSMANLILARDA BAŞLIKLAR	15
1.1. Börk	15
1.2. Takke	15
1.3. Tepelik.....	17
1.4. Kavuk	18
1.5. Fesler	19
1.6. Miğferler.....	20
2. DESTARLAR:.....	22
3. SARIK YAPIM AŞAMALARI:.....	27
4. SORGUÇLAR	33
4.1. Turna	34
4.2. Hümâ	35
4.3. Balıkçıl	36
4.4. Değerli Madenlerden, Kıymetli Taşlardan Yapılanlar	37

İKİNCİ BÖLÜM

16-18. YÜZYIL HASSA BAŞLIKÇILARI

1. EHL-İ HİREF KAVRAMI.....	41
2. EHL-İ HİREF DEFTERLERİ	45
3. HASSA BAŞLIKÇILARININ YER ALDIĞI BELGELER:.....	49
4. HASSA BAŞLIKÇILARININ ÇALIŞMA MEKÂNLARI	52
5. HASSA BAŞLIKÇILARININ İŞE ALINMALARI.....	53
6. HASSA BAŞLIKÇILARININ YETİŞTİRİLMELERİ	54
7. HASSA BAŞLIKÇILARININ İDARİ YAPILANMASI	55
8. 16-18. YÜZYIL HASSA BAŞLIKÇILARI VE ALDIKLARI YEVMİYELER	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI ve HASSA BAŞLIKÇILARI

1. ERKEN DÖNEM OSMANLI HÜKÜMDAR BAŞLIKLARI.....	64
---	----

1.1. Osman Gazi (1299- 1326), Kullandığı Başlıklar	64
1.2. Orhan Gazi (1326- 1362), Kullandığı Başlıklar	66
1.3. I. Murad Han (1362- 1389), Kullandığı Başlıklar.....	68
1.4. I. Bayezid (Yıldırım) (1389- 1403), Kullandığı Başlıklar.....	69
1.5. I.Mehmed (Çelebi) (1413- 1421), Kullandığı Başlıklar.....	70
1.6. II. Murad (1421- 1444)- (1446- 1451), Kullandığı Başlıklar.....	71
1.7. II. Mehmed (Fatih) (1444- 1446)- (1451- 1481), Kullandığı Başlıklar.....	72
2. 16- 18. YÜZYIL OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI VE HASSA BAŞLIKÇILARI	75
2.1. II. Bayezid (1481-1512), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	75
2.2. I. Selim (1512-1520), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	80
2.3. I. Süleyman (1520-1566), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	85
2.4. II. Selim (1566-1574), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları.....	99
2.5. III. Murad (1574-1595), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	107
2.6. III. Mehmed (1595-1603), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	113
2.7. I. Ahmed (1603-1617), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları... ..	119
2.8. I. Mustafa (1617-1618, 1622-1623), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	125
2.9. II. Osman (1618-1622), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları.. ..	130
2.10. IV. Murad (1623-1640), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	135
2.11. I. İbrahim (1640-1648), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	141
2.12. IV. Mehmed (1648-1687), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	145
2.13. II. Süleyman (1687-1691), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	154
2.14. II. Ahmed (1691-1695), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	158
2.15. II. Mustafa (1695-1703), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	160
2.16. III. Ahmed (1703-1730), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	163
2.17. I. Mahmud (1730-1754), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	168
2.18. III. Osman (1754-1757), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	170
2.19. III. Mustafa (1757-1774), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları	172
2.20. I. Abdülhamid (1774-1789), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	176
2.21. III. Selim (1789-1807), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları ..	179
3. 18. YÜZYIL SONRASI OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI.....	184
SONUÇ	189
KAYNAKÇA	197

KISALTMALAR DİZİNİ

age.	Adı geçen eser
agb.	Adı geçen bölüm
agg.	Adı geçen görüşme
agm	Adı geçen makale
agt.	Adı geçen tez
agy.	Adı geçen yayın
bk.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BULGAR	Sofya Cyril ve Methodius Millî Kütüphanesi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi mikrofilmlerinden temin edilmiştir)
C	Cilt
çev.	Çeviren
G.	Gazel
K.K.	Kamil Kepeci (Başbakanlık Osmanlı Arşivinde adıyla anılan tasnifi yapan ekibin başkanı)
Lezez	Şevvâl, Zilkâde, Zilhicce
Masar	Muharrem, Safer, Rebiü'levvel
MÖ	Milattan önce
Recec	Rebiü'lâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir
Reşen	Receb, Şaban, Ramazan
S	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfalar arası
ş. yay.	Şerhlerle yayınlayan
T.	Toplam
TİK	Tez izleme kurulu
ts.	Yayın tarihi yok, tarihsiz.
TSM	Topkapı Sarayı Müzesi
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	Ve devamı, ve diğerleri
vs.	Vesaire
yay.	Yayımlayan
y.y.	Yayın yeri yok
Y.	Yevmiyeler

ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo 1: Meslekler, Sanatlar ve Gezegenler	43
Tablo 2: İncelenen Ehl-i Hiref Defterleri.....	52
Tablo 3: Başlıkçı Çalışanları	58
Tablo 4: Başlıkçı Çalışanlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	59
Tablo 5: Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	98
Tablo 6: III. Murad Dönemi Hassa Başlıkçıları	112
Tablo 7: III. Mehmed Dönemi Hassa Başlıkçıları	118
Tablo 8: I. Ahmed Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	125
Tablo 9: I. Mustafa Dönemi Hassa Başlıkçıları.	129
Tablo 10: II. Osman Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	134
Tablo 11: IV. Murad Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	141
Tablo 12: I. İbrahim Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	145
Tablo 13: IV. Mehmed Dönemi Hassa Başlıkçıları (1647- 1658)	151
Tablo 14: IV. Mehmed Dönemi Hassa Başlıkçıları (1658- 1671)	152
Tablo 15: IV. Mehmed Dönemi Hassa Başlıkçıları (1671- 1677)	153
Tablo 16: II. Süleyman Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	157
Tablo 17: II. Ahmed Dönemi Hassa Başlıkçıları	160
Tablo 18: II. Mustafa Dönemi Hassa Başlıkçıları	162
Tablo 19: III. Ahmed Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	167
Tablo 20: I. Mahmud Dönemi Hassa Başlıkçıları	170
Tablo 21: III. Osman Dönemi Hassa Başlıkçıları	172
Tablo 22: III. Mustafa Dönemi Hassa Başlıkçıları.....	176
Tablo 23: I. Abdülhamid Dönemi Hassa Başlıkçıları	179
Tablo 24: III. Selim Dönemi Hassa Başlıkçıları	184

ÖN SÖZ

“16-18. yüzyıl Osmanlı Hünkâr Başlıkları ve Hassa Başlıkçıları” isimli çalışmada Osmanlı hünkârlarının kullandığı başlıklar ele alınmış, başlıklar arasındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca ehl-i hiref teşkilatı, çalışma mekânları, çalışanların hiyerarşik düzeni, yevmiyeleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Uzun soluklu çalışma sürecinde, özellikle ehl-i hiref defteri kayıtlarının temini ve okunmasında çok büyük desteğini ve yardımını gördüğüm, kişisel arşivini kullanımına açarak çalışmalarımı kolaylaştıran, çalışmanın her aşamasında bilgi, deneyim ve destekleyici ilgisiyle daima yanımda olan çok değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Bahattin YAMAN’a tüm kalbimle teşekkür ederim

Kişisel arşivlerini kullanmama izin veren, eşsiz misafirperverlikleriyle evlerini açarak sarkı yapımını belgelememe imkân sağlayan, Sayın Mehmet Safiyyüddin ERHAN’a ve değerli hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim

TİK süreçlerinde bilgi ve deneyimleriyle yoluma ışık tutan, ayrıca Kosova fotoğraflarını kullanmama izin veren değerli hocam Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY’a, TİK süreçlerinde ilgi ve desteğiyle yolumu aydınlatan değerli hocam Doç. N. Rengin OYMAN’a teşekkür ederim

Topkapı Sarayı çalışanlarına ve Ankara Millî Kütüphane çalışanlarına teşekkür ederim

Teknolojik destek ve İngilizce çeviri konularında büyük yardımlarını gördüğüm Osman Emir ŞENEL ve Ümmühan ŞENEL’e, Fransızca çevirilerde desteğini gördüğüm Adile BEYAZIT’a, Moğolistan fotoğraflarını kullanmama imkân sağlayan, kaynak temininde yardımcı olan Doç. Dr. Kürşad ZENGİN ve Dr. Betül ZENGİN’e, çizimleri yapabilmem için Adobe Illustrator programını tanımamı sağlayan Erhan YAVANOĞLU’na, Ankara Millî Kütüphanedeki çalışmalarım esnasında yardımını gördüğüm Sümeyye AY KALAYCI’ya, kaynak temininde ve çalışmanın son kontrollerinde yardımlarını gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Kamile ÇETİN’e, çalışmanın son kontrollerinde yanımda olan Şengül YILMAZ’a teşekkür ederim

Uzun çalışma süreçlerinde sabrı, sevgisi ve desteğiyle daima yanımda olan eşim Hasan Hüsni ŞENEL’e, küçük meleklerim Fatma Elif, Aybike İpek ve Alparslan İzzet ZENGİN’e, çalışmalarına ayırdığım zamanlarda ihmallerimi anlayışla karşılayan, sevgileriyle daima yanımda olan, tüm aileme, arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim Varlığınız en büyük güç kaynağımdır.

GİRİŞ

İnsanlar ilk çağlardan beri toplumsal statülerini, siyasal ve ekonomik farklılıklarını göstermek istemiş, bunun için pek çok unsurdan yararlanmış, kıyafetler buna göre giyilmiş, takılar buna göre seçilmiştir. Başlıklar da bunlardan biridir. İlk çağlarda başlık olarak çeşitli hayvan başları, onların gösterişli tüyleri, boynuzları, kemikleri kullanılmış; giderek tabiata, bitkilere, hayvanlara ait unsurlar süslemelere yansımaya başlamıştır. İnsanların korktuğu ya da değer verdiği veya bazı doğüstü güçlere sahip olabilmek adına gücünden yararlanmak istediği çeşitli unsurlara ait simgeleri başlarının üstünde taşımak isteği, başlıklarda anlamlar yüklenen formlar, motifler oluşturmuştur.

İnsanlık, tarihi boyunca düşünmüş, üretmiş, ürettiğini geliştirmiş, değiştirmiş, muhtelif adlarla adlandırmış ve tüm bu uzun maceradan sanat ve zanaat biçimleri doğmuştur. Tarih içinde zanaat mensupları esnaflık geleneğini oluştururken bu geleneği kökeni peygamberlere kadar uzanan pirlere dayandırmıştır. Bu bağlamda Hz. Âdem'in çiftçilerin, Hz. İdris'in terzilerin, Hz. Yusuf'un saatçilerin, Hz. Davud'un demircilerin, Hz. Lokman'ın hekimlerin, Hz. Muhammed'in tacirlerin piri olduğuna inanılır.¹ Evliya Çelebi, Seyahatnâme'nin I. cildinde XVII. yüzyılda İstanbul'da bulunan dükkânları, buralarda mesleklerini icra eden esnafı ve pirlelerini anlatır.²

Osmanlı sanatının belirleyici kaynağı hiç şüphesiz saraydır. Osmanlı Sarayı gerek kendi içinde sanat teşkilatlarında yetiştirdiği sanatkârlar gerekse saray dışından ve diğer ülkelerden getirtilen sanatkârlarla zamanının estetik anlayışlarını etkileyen bir tarz geliştirmiştir. Saray sanatkârlarına genel olarak Ehl-i Hiref denir ve kendi aralarında yaptıkları işlere göre gruplara ayrılır. Cemaat-i Külâhdüzân, Cemaat-i Zerdüzân, Cemaat-i Nakkaşân gibi. Bu sanatkâr gruplarının çeşitliliği ve mensuplarının sayısı da

¹ Ahmet Kal'a, "Esnaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 423-430.

² Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap, YKY, İstanbul, 2006. s. 253- 358,

yıllara göre farklılık gösterir. Bazı yüzyıllarda kayıtlara geçen grupların sonraki yüzyılda kayıtlarda yer almadığı görülür.³

Bu güne kadar ehl-i hiref teşkilatı hakkında araştırmalar yapılmıştır. Prof. Dr. Bahattin YAMAN'ın “Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref” adlı eserinde⁴ Ehl-i Hiref teşkilatının işleyişi, kurumsal kimliği, çalışma mekânları, teşkilata sanatkâr alımı, hiyerarşik düzeni, defterlerin tanzimi hakkında detaylı bilgi verilmiş, 18. yüzyıl sanatkârları da Kâtipler, Ciltçiler, Mürekkepçiler, Külâhçılar, Keçeciler, Zerduzlar, Nakkaşlar vb. şeklinde devam eden 46 farklı meslek erbâbı olarak, bölüklerin işleyişi, çalışanları, ücretleri, yıllar içindeki değişimleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Yine Bahattin YAMAN'ın “Sarayın Terzileri 16-18. yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri” isimli eserinde⁵ de hassa kumaş üretimi, ipek işleyenler, simkeşler, zerdûzlar, kemha dokuyanlar, kadife dokuyanlar, nakışbendler, aba dokuyanlar ele alınmış, hassa terzileri, hil'at terzileri, kürk terzileri, başlıkçılar, çizmeciler ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bahattin Yaman “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilatı”⁶, “1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”⁷, “1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları”⁸ isimli makalelerinde de ehl-i hiref teşkilatını incelemiş, Bahattin Yaman ve M Sadık Akdemir'in birlikte hazırladıkları “1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları” isimli makalede de ehl-i hiref teşkilatı ele alınmıştır.⁹ Hülya Kalyoncu “Ehl-i Hiref-i

³ Bahattin Yaman, *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s.34

⁴ Bahattin Yaman, age., 2008.

⁵ Bahattin Yaman, *Sarayın Terzileri 16- 18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri*, Tübitak Katkılarıyla, Nokta Digital Yayınları, Isparta, 2014.

⁶ Bahattin Yaman, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilatı”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Isparta, 1996, s.273-292.

⁷ Bahattin Yaman, “1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 2, Güz 2006, s.5-38.

⁸ Bahattin Yaman, “1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Belleten Ayrıbasım*, LXXII, 264, Ağustos, 2008, s.

⁹ Bahattin Yaman, M Sadık Akdemir, “1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 2004/2, s.85-110.

Hassa' Teşkilatının Osmanlı Kültür Ve Sanat Yaşamındaki Yeri Ve Önemi"¹⁰ isimli makalesinde ehl-i hiref teşkilatını incelemiştir. Pelin Bozcu, "Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref" isimli uzmanlık tezinde¹¹, Süleyman Kırımtayfı, "XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı"¹² isimli doktora tezinde, Ünal Mamur, "T.C. Başbakanlık Arşivi Kâmil Kepeci Tasnifi 7234 No'lu Defterde Ehl-i Hiref"¹³ isimli yüksek lisans tezinde ehl-i hiref teşkilatından söz etmiştir.

Osmanlı padişahlarının kullandığı kıyafetlerden kaftanlar, gömlekler, bunların kumaşları, nakışları vb. konularda da araştırmalar yapılmış¹⁴ olmakla birlikte, padişah başlıklarından birkaç kaynaktan sadece bazı bölümlerde kısaca söz edilmiş olduğu görülmüştür.¹⁵ Başlıklar konusunda İzzet Kumbaracılar'ın "Serpuşlar"¹⁶ isimli eseri genel olarak Osmanlı başlıklarını içermektedir. Zühre İndirkaş'ın "Türklerde Hükümdar

¹⁰ Hülya Kalyoncu, "Ehl-i Hiref-i Hassa' Teşkilatının Osmanlı Kültür Ve Sanat Yaşamındaki Yeri Ve Önemi", http://www.jasstudies.com/Makaleler/847595307_19-Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20H%C3%BClya%20KALYONCU.pdf (15. 01. 2017).

¹¹ Pelin Bozcu, "Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi), İstanbul 2010.

¹² Süleyman Kırımtayfı, "XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı", İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.

¹³ Ünal Mamur, "T.C. Başbakanlık Arşivi Kâmil Kepeci Tasnifi 7234 No'lu Defterde Ehl-i Hiref", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1999.

¹⁴ Nurhan Atasoy, *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş. 2001.; Suraiya Faroqhi and Neumann K. Christoph, *Ottoman Costumes From Textile to Identity*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.; Nevber Gürsu, *Türk Dokumacılık Sanatı*, Redhouse Yayınevi, Ankara, 1988.; Nurettin Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.; Melek Sevuçtekin Apak, Filiz Onat Gündüz, Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.; H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.; Tahsin Öz, *Turkish Textiles And Velvets XIV-XVI Centuries*, Turkish Press, Broadcasting And Tourist Department, Ankara, 1950.; Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri II XVII- XIX. Yüzyıl ve Kumaş Süslemesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.; Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı'ndaki Şifalı Gömlekler*, Karizma Yayınları, İstanbul, .135, 2006.; Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2009.; Emin Cenkmén, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1943.

¹⁵ Emin Cenkmén, age., s. 30-57, 1943.; Nurettin Sevin, age., s. 47, 48, 70, 71, 76, 1990.; Zeki Tez, age., s. 231, 232, 2009.

¹⁶ İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını ts.

Tacı Geleneği”¹⁷ isimli eseri Hunlardan Selçuklulara kadar Türk hükümdarlarının başlıklarından söz etmektedir. Bir de tarikat başlıklarını konu alan eserler¹⁸ vardır. Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî'nin Tarikat Kıyafetleri ile Nurhan Atasoy'un Derviş Çeyizi, tarikat giyim kuşamından bahsederken, söz konusu kıyafetler içinde hususi bir yere sahip olan başlıkların özellikleri ve simgesel anlamları hakkında da bilgi verir.

Nurhan Atasoy'un Derviş Çeyizi isimli eserine Müstakimzâde'den aldığı bölümde, Fatih'in tahta çıktığında hocası Akşemseddin'e uzun ve kısa tacın farkını sorduğu, Akşemseddin'in de eni iki karış uzunluğunda kalensöve giydiklerini, İmâm-ı Âzam'ın da onu tercih ettiğini ifade ettiği yer alır. Yine aynı kaynakta Sultan Osman'ın Mevlânâ'ya saygısından dolayı arâkiyye giydiği, Fatih Sultan Mehmed Han'ın da ikâmetinde (barış zamanlarında) ve ibâdet meclislerinde “zerrin külâh” (sırmalı akbörk) giydiği anlatılır.¹⁹

Yapılan araştırmalarda padişah başlıklarını özel olarak inceleyen, aynı zamanda saray başlıklarını da ele alan hiçbir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Çalışma, 16-18. yüzyıllarda Osmanlı hükûmlarının kullandığı başlıkların tespitini, bunların tarihi süreç içindeki gelişimini ortaya koymayı; saray sanatkârlarından başlıklar bölüğünün çalışma şekilleri, hiyerarşik düzenleri, unvanları, yevmiyeleri hakkında bilgi edinerek saray başlıklarını teşkilatının işleyişini görmeyi amaçlamaktadır.

Ehl-i hiref teşkilatının ulaşılabilen ilk kaydı İ.H. Uzunçarşılı'nın “Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri”²⁰ isimli makalesinde belirtildiği gibi 1526 tarihli defterdir. En son tarihli defter ise Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan D. 9613/13 numaralı ve 1796 tarihli defterdir²¹. İlk defter kayıtlarına göre ehl-i hiref teşkilatına II. Bayezid zamanında sanatkâr kaydedildiği ve teşkilatın III. Selim dönemi

¹⁷ Zühre İndirkaş, *Türklerde Hükümdar Tacı Geleneği*, Kültür Bakanlığı Yayınları 2963, Ankara, 2002.

¹⁸ Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.; Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, *Tarikat Kıyafetleri*, Sûfi Kitap, İstanbul, 2006.; Keşkül Dergisi, *Hak Erenlerin Çeyizleri*, S. 31, İstanbul, 2014.

¹⁹ Nurhan Atasoy, age., 2005, s.158.

²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C XI, S 15, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1986.

²¹ Bahattin Yaman, age., 2008, s.13.

dâhil olmak üzere 21 padişah döneminde üç yüz yıl çalıştığı görülmektedir. Üç yüz yıl saraya hizmet eden ehl-i hiref teşkilatından “cemaat-i külâhdüzân-ı hassa” ve bu süreçte padişahların kullandığı başlıklar çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Bu amaçla, 16-18. yüzyıllarda 21 padişah döneminde başlık yapımında görev alan “cemaat-i külâhdüzân-ı hassa” çalışanları, usta ve çırakların isim ve yevmiyeleri, BOA, TSMA ve BULGAR arşivlerinde yer alan, çoğunluğu siyakatla yazılmış defter kayıtlarından ulaşılabilen **TSMA D.9612** (Recec 932), **TSMA D 9706/4** (1 Muharrem 952-30 Rebiülevvel 952), **TSMA D 9612** (Muharrem 965-Muharrem 966), **BOA Mad 7238** (Masar 1001, Recec 1001, Reşen 1001, Lezez 1001), **BOA Mad 7357** (Masar 1004, Recec 1004, Lezez 1004), **BOA Mad 7362** (Masar 1007, Recec 1007, Reşen 1007, Lezez 1007), **BOA Mad 7312** (Masar 1013, Recec 1013, Reşen 1013, Lezez 1013), **BOA Mad 5085** (Masar 1016), **BOA Mad 7181** (Masar 1022, Recec 1022, Reşen 1022,), **BOA Mad 6270** (Masar 1028, Recec 1028, Reşen 1028,), **BOA Mad 6304** (Recec 1031, Reşen 1031, Lezez 1031), **BOA Mad 7444** (Reşen 1035, Lezez 1035), **BOA Mad 6299** (Masar 1036, Recec 1036, Reşen 1036), **BOA Mad 6137** (Recec 1040, Reşen 1040, Lezez 1040), **BOA Mad 5723** (Masar 1057, Recec 1057, Reşen 1057, Lezez 1057), **BOA Mad 7310** (Masar 1059, Recec 1059, Reşen 1059, Lezez 1059), **BOA Mad 6300** (Masar 1068, Recec 1068, Reşen 1068, Lezez 1068), **BOA Mad 7171** (Masar 1069, Recec 1069, Reşen 1069), **BOA Mad 6915** (Masar Recec 1072, Reşen Lezez 1072), **BOA Mad 7166** (Masar 1073, Recec 1073), **BOA Mad 7250** (Reşen 1073), **BOA Mad 7166** (Lezez 1073), **BOA Mad 2308** (Masar 1081, Reşen 1081, Lezez 1081), **BOA Mad 6928** (Masar 1084, Recec Reşen 1084, Lezez 1084, Masar Recec Reşen 1085, Lezez 1085), **BOA Mad 7014** (Masar Recec Reşen 1086, Lezez 1086, Masar Recec Reşen 1087, Lezez 1087), **BOA Mad 6292** (Masar Reşen Lezez 1098, Masar Recec Reşen 1099, Lezez 1099, Recec 1101), **BOA Mad 3738** (Masar Reşen Lezez1102, Recec Reşen 1102, Lezez 1102, Masar 1103), **BOA Mad 3733** (Masar 1110, Masar Recec Reşen Lezez 1111, Masar 1112), **D. 179 BULGAR** (Masar 1113, Masar 1114), **D. 200 BULGAR** (Masar 1123), **D. 212 BULGAR** (Reşen 1127, Lezez 1127), **D. 227 BULGAR** (Lezez 1134, Masar 1135, Recec 1135), **BOA Mad 204** (Reşen 1145), **BOA Mad 19635** (Masar 1146, Reşen 1146), **D. 247 BULGAR** (Reşen 1153), **D. 249 BULGAR** (Lezez 1155), **BOA K. K. 7225** (Masar 1171, Masar 1172, Reşen 1173), **BOA K. K. 7226** (Lezez 1174, Reşen

1175, Masar 1177), **BOA K. K. 7227** (Masar 1178, Masar 1179), **BOA K. K. 7228** (Masar 1182, Reşen 1183, Reşen 1184), **BOA K. K. 7229** (Lezez 1185, Lezez 1187, Masar 1189), **BOA K. K. 7230** (Masar 1190), **BOA K. K. 7231** (Masar 1191), **BOA K.K. 7232** (Masar 1196, Masar 1198, Masar 1200), **BOA K. K. 7233** (Masar 1201), **BOA K. K. 7234** (Masar 1202, Masar 1203, Reşen 1203), **BOA K. K. 7235** (Masar 1205, Recec 1207), **TSMA D. 9613/13** (Recec 1211) numaralarla kayıtlı defterler, danışman hocam Prof. Dr. Bahattin YAMAN'ın çok değerli katkılarıyla, okunarak incelenmiştir. Ücret kayıtlarının okunmasında Said Öztürk'ün "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi"²² isimli eserinden yararlanılmıştır. Hicri-Milâdi tarih çevirileri "http://193.255.138.2/takvimasp" web sayfası kullanılarak yapılmıştır. Okunan kayıtlara Word tabloları hâlinde ilgili padişah bölümlerinde yer verilmiştir.

Çalışmada ilk olarak Türklerde başlık gelenekleri ve bunlara yüklenen sembolik anlamlar değerlendirilmiştir. Osmanlı başlıklarının genel tanıtımının yapılmasının ardından sarık yapımı ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Sarıklar konusunda doğru bilgilere ulaşabilmek amacıyla alan araştırması yapılmış, sarık sarma geleneğine aşina bir kaynak kişiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu arayış neticesinde, hususi olarak meşâyah²³ başlıkları konusunda uzman²⁴, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid'in sanduka sarıklarının da yenilenmelerini gerçekleştirmiş bulunan, Bursa Çatalfırın semtindeki Nûmâniye Dergâhı'nın son temsilcisi²⁵ Sayın Mehmed Safiyyüddin Erhan'a ulaşılmıştır. Sayın M Safiyyüddin Erhan'la Bursa'da evlerinde, sarıklar konusunda çalışılmış, örnek bir sarık uygulamalı olarak sarılmış ve sarığın oluşturulma süreci belgelenmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed ve II.

²² Said Öztürk, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

²³ Meşâyah: Şeyhler, (İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 2032.)

²⁴ Nurhan Atasoy, age., 2005, s.7

²⁵ Sema Özkul, "Hak Erenlerin Çeyizi: Derviş Çeyizleri", *Keşkül*, Sûfi Kitap, İstanbul, 2014 Yaz, s. 49.

Bayezid'in sanduka sarıklarının yenilenme aşamaları Sayın Mehmed Safiyyüddin Erhan'ın belgeleriyle çalışmada yer almıştır.

16-18. yüzyıllarda Osmanlı hünkârlarının kullandığı başlıkları ve bunların özelliklerini değerlendirmek amacıyla hünkâr başlıkları, kaynakçada adı geçen muhtelif kaynaklarda yer alan tasvirler örneklendirilmiştir. Hünkâr başlıkları padişahların tahta çıkış kronolojisine göre ele alınmış, padişahların başlıklarının değerlendirilmesinin ardından başlıkçı çalışanlarına, her padişah döneminde ayrı ayrı yer verilmiştir. Başlı başına bir araştırma konusu olan miğferler ve sorguçlar, bazı örneklerle sınırlandırılarak konu dışında tutulmuş olsa da incelenen başlıklarda yer alan sorguçlardan söz edilmiştir. 16. yüzyıl öncesi padişah başlıkları konuya temel teşkil etmesi açısından kısaca örneklendirilmiştir. 18. yüzyıl sonrası ise çok kısa söz edilip konu dışında tutulmuştur.

Topkapı Sarayında konu ile alakalı çalışmalar, uzun yazışmalar sonucu mümkün olsa da Topkapı Sarayı teşebbüsü, bazı sergi kataloglarına ulaşabilmekle sınırlı kalmış, herhangi bir hünkâr başlığının bire bir incelenmesi mümkün olmamıştır.

Kaynakçada adı anılan literatür incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Padişah türbelerinde yer alan sanduka sarıklarının pek çoğu, alan araştırmasıyla, Bursa ve İstanbul'da yerlerinde görülerek fotoğraflanmış ve bunlara çalışmada yer verilmiştir. Araştırma esnasında tâdilât ya da başka nedenlerle ulaşılamayan türbelerdeki sanduka sarıkları internet kaynaklarından incelenerek değerlendirilmiştir.

Başlık çizimleri Adobe Illustrator programı kullanılarak yapılmış, Adobe Photoshop ve Paint programlarından da yararlanılmış, çizimlere sonuç bölümünde yer verilmiştir.

Çalışmada, hünkâr başlıklarının özellikleri, başlıklara yüklenen anlamlar, saray başlıkçılarının hiyerarşik düzenleri, bunların neye göre belirlendiği ve yevmiyelerindeki farklılıkların nedenlerini açıklığa kavuşturmak amacıyla bulgular incelenmiş ve elde edilen veriler sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Türklerde başlık geleneğinden söz edilmiş ve Osmanlılarda kullanılan başlıklar genel olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ehl-i hiref

teşkilatı incelenmiş çalışmanın üçüncü bölümünde 16-18. yüzyıl Osmanlı hünkâr başlıkları ve dönemlerinin hassa başlıkçuları ele alınmıştır.

Orta Asya'dan Selçuklulara, Selçuklulardan Osmanlılara kadar başlık, Türk hükümdar geleneğinde daima bir saltanat sembolü olarak kullanılmıştır. Başlangıçta yüksek taçlar şeklinde kullanılan başlıklar Osmanlılarda sarıklar, kavuklar biçiminde kullanılmıştır. Başlıkçı çalışanları serkûlâhduz, kethüdâ, serbölük, seroda, usta, çırak biçiminde bir hiyerarşik düzen içinde yer almaktadır. Başlıkçı çalışanlarının ücretlerini ise unvanlarından ziyade yaptıkları işler belirlemektedir. Üç yüz yıllık süreçte hem padişah başlıklarının hem de “cemaat-i külâhdüzân-ı hassa” bölüğü çalışanlarının devletin siyasal ve ekonomik değişiminden etkilendiği görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE BAŞLIK GELENEĞİ

Orta Asya Türklerinde başlık ve baş süslemeleri son derece önemlidir. Türkler bunu hem giyim kuşamlarına yansıtmış hem de keçe dokumalarda ortaya koymuşlardır. Altaylarda beşinci Pazırık kurganından çıkarılan tepme keçe örtü üzerindeki fantastik yaratığın geyik boynuzları şeklindeki başlığı, baş süslemeleri açısından dikkat çekicidir²⁶ (Resim 1).

Resim 1: Altaylarda Beşinci Pazırık Kurganından Çıkarılan Tepme Keçe Örtü
Kaynak: Özder, 1999: 13

İbrahim Kafesoğlu, Türk başlıkları ile ilgili şunları söyler: “Türkler ayaklarına çizme, başlarına börk giyiyorlardı. İleri gelenler, makam sahipleri daha çok başlıklarının daha uzun ve gösterişli olmasından tanınırdı.”²⁷

Orta Asya Türk hükümdarlarında başlık hem bir hükümlanlık alameti olarak hem de sembolik anlamlar yüklenerek kullanılmıştır. 1974’te Batı Türkistan’da Alma Ata’nın 50 km doğusunda, Isık Gölü’ne yakın Esik Çayı kıyısında yapılan bir kurgan kazısında bulunan ve MÖ V. ya da IV. yüzyıldan kaldığı tahmin edilen bir mezarda “Genç Alp” olarak adlandırılan bir Türk beyinin altın giysileri ve başlığı bulunmuştur.

²⁶ Lale Özder, *İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.13.

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977, s. 268.

Eski Türk ongunlarından izler taşıyan başlık, günümüze ulaşan ilk taç örneği olarak kabul görmesi ve üzerinde taşıdığı mitolojik motifler açısından çok önemlidir. Tacın üzerinde yer alan dağlar, ağaçlar ayrıca kutlu olduğuna inanılan aslan, at, keçi, geyik, kuş gibi hayvan sembolleri Türk mitolojisinin izlerini taşımaktadır.²⁸ Çam ağacına benzeyen bitkisel motiflerle süslü taçlar Batı Hunlarına atfedilen mezarlarda da çıkmıştır ve Emel Esin'e göre bu taçlarda görülen motif, geyiğin gösterdiği yeni yurttaki kurulmuş sülalenin ağacı ve kutlu hayvanlarıdır.²⁹

Resim 2: Genç Alp'in Altın Tacı ve Üzerinde Ağaç, Kuş, Keçi, Ok Motifleri
Kaynak: İndirkaş, 2002: 104, 106, 108, 109.

Resim 3: Genç Alp'in Tacında Dağ ve Aslan Motifleri
Kaynak: İndirkaş, 2002: 106, 107.

²⁸ Zühre İndirkaş, *Türklerde Hükümdar Tacı Geleneği*, Kültür Bakanlığı Yayınları 2963, Ankara, 2002, s. 19- 26.

²⁹ Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s.40.

Resim 4: Genç Alp'in Tacında Dağ Üzerinde Aslan, At ve Keçi Boynuzlu At Motifleri
Kaynak: İndirkaş, 2002: 107, 108, 109

Türk mitolojisinde dağın aileyi, soyu koruyup gözettiği söylenir, dağa ata, ana anlamları yüklenir. Cudi Dağı denilince Hz. Nuh; Tûri Sina denilince Hz. Musa; Hira Dağı denilince Hz. Muhammed akla gelir.³⁰ Martin Lings'e göre "...bir simge daha büyük bir gerçekliğin yansımasıdır."³¹ Dede Korkut'ta Oğuzlar, dağlarla konuşur, dua eder, şifa dilenir, ant içerler.³²

Ağaç da Türk mitolojisinde önemli bir yer tutmaktadır. Kayın ağacı, kara çam kamlar tarafından kutsal kabul edilir.³³ Genç Alp'in tacı üzerindeki dağın üzerinden yukarıya doğru uzanan ve üzerinde bir kuş bulunan ağaç figürü bir dünya ağacı olsa gerektir. Dünya ağacına kökü yeryüzünün derinliklerinde, dalları gökyüzüne (kutupyıldızına kadar) uzanmış dünyanın eksenini anlamı yüklenir ve bu çoğunlukla kayın ağacıdır.³⁴ Sibiryalı Türklerinde ise arzın ortasından göğe uzanan ağaç ulu çamdır.³⁵ Mircea Eliade bu ağaca "Dünyanın temel direği, Kozmik ağaç" der.³⁶

At, aslan, keçi, geyik ve kuşlar da eski Türklerde değer verilen, uğurlu olduğuna inanılan ongunlardandır. Türklerin on iki hayvanlı takvimi, her bir yılın sıçan, öküz, pars, tavşan, ejder, yılan, at, koç, maymun, horoz, köpek ve domuz gibi hayvanların

³⁰ Metin And, *Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.33.

³¹ Martin Lings, *Simge ve Kökenörnek Oluşun Anlamı Üzerine*, (çev. Süleyman Sahra), Hece Yayınları, Ankara, 2003, s. 9.

³² Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001, s. 424-425.

³³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.64-65.

³⁴ Zühre İndirkaş, *Türk Mitoları ve Anadolu Efsanelerinin İzsürümü*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 41.

³⁵ Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 112, Ankara, 1995, s. 57.

³⁶ Mircea Eliade, *İmgeler Simgeler*,(çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Yayınları, Ankara, 1992, s. 17.

adlarıyla anıldığı 12 yıldan oluşmakta, Uygurlar her bir yılın aylarını da hayvan adlarıyla anmaktadır.³⁷

Resim 5: Kültigin
Kaynak: Zengin, Moğolistan, 2016

Yüksek taşlar Göktürklerde de asalet ve hükümlanlık simgesidir. Kültigin'in heykelinde (Resim 5) tacın ön tarafında kanatlarını açmış kartal motifi bulunmaktadır.³⁸ Göktürklerde kartal, hükümların sembolü, koruyucu ruhun ve adaletin simgesidir.³⁹

Resim 6: Bilge Kağan'ın Altın Tacı
Kaynak: Zengin, Moğolistan 2016.

Resim 7: Tacın yan görünüşü
Kaynak: Bahar, 19.03.2014

³⁷ Geniş bilgi için bk. Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Anahatları, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006, s.174- 179.

³⁸ Tolga Uzun, "Türk Sanatındaki Kartalların İkonografisi ve Devamlılığı"

<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B11/T%C3%9CRK%20SANATINDAK%C4%B0%20KARTALLARIN%20%C4%B0KONOGRAF%C4%B0S%C4%B0%20VE.pdf> (10.07.2009)

³⁹ Çoruhlu, age.,2006, s. 138.

Kartal, il-kuş “hükümdar kuşu” anlamına gelir.⁴⁰ Kartal kuşların hakani kabul edilir ve mevsimleri değiştirdiğine inanılır. Kanatlarını bir çırparsa buzların eriyeceği, iki çırparsa ilkbaharın geleceği düşünülür.⁴¹ Bilge Kağan Anıt Mezar Kompleksi yakınındaki mezar külliyelerinde bulunan altın tacın üzerindeki kuş motifinin (Resim 6,7) Kültigin heykel başındaki kartal motifiyle benzerliği dikkat çekicidir.⁴²

Selçuklu sultanlarının başlarına destarlı küçük sarık sardıkları, törenlerde tahta oturduklarında ise taç giydikleri kaynaklarda yer alır.⁴³

Resim 8: Alparslan Tahtında (Cami-üt Tevarih)

Kaynak: İndirkaş, 2002: 138.

⁴⁰ Emel Esin, *Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 210.

⁴¹ Murat Uraz, *Türk Mitolojisi*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1967, s. 114-115.

⁴² Hasan Bahar, “Bilge Kağan Tacı Üzerine Düşünceler”, www.academia.edu/6829430/Bilge_Kağan_Tacı_Üzerine_Düşünceler_I.Uluslararası_Türk_Dünyası_Araştırmaları_Sempozyumu_Niğde_19.03.2014 (21.6.2016)

⁴³ Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2007, s. 139.

Selçuklu sultanları yaprak şeklinde dilimleri olan taçlar giymişlerdir. Cami-üt Tevârih’de Alparslan, başında üç dilimli taçla tasvir edilmiştir. Sultan Berk Yaruk⁴⁴ da başında, yaprak şeklinde üç dilimli olan taçla görülmektedir. Ayrıca tahtın üzerinde, tepede asılı izlenimi veren büyük bir taç daha yer almaktadır. Bu tacın yaprak şeklinde beş dilimli bulunmaktadır. (bk. Resim 8-9) Bu durum, Sâsâni taç geleneğinin⁴⁵ Selçukluları etkilemesiyle ilişkilendirilir.⁴⁶ Selçuklularda taç, hem sultanın başında hem tahtın üstünde, bir saltanat sembolü olarak kullanılmıştır.

Resim 9: Sultan Berk Yaruk (Cami-üt Tevârih)

Kaynak: İndirkaş, 2002: 141.

⁴⁴ Ebu Muzaffer Rükneddin Berkyaruk bin Melikşah. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın oğullarından biridir. 1092-1104 yılları arasında Büyük Selçuklu Devletinin hükümdarı olmuştur.

Kaynak: İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1976, s. 830.

⁴⁵ Sasani krallarının törenlerde kullandıkları kişisel taçlarının yanı sıra taht odasında huzura kabul törenlerinde kullanılan asma taçları da vardır. Bunlar, başta taşınamayacak büyüklükte, altından yapılmış ve değerli taşlarla, incilerle süslenmiş, altın bir zincirle tavana asılmış taçlardır. Kabul törenlerinde kral bunun altında oturur (Zühre İndirkaş, age., 2002, s. 9, 10, 49.)

⁴⁶ İndirkaş, age. Ankara, 2002, s. 9, 10, 49.

1. OSMANLILARDA BAŞLIKLAR

1.1. Börk

Osmanlı başlıkları arasında başlangıçta en çok kullanılan başlıklardan biri börtür. Börk, Oğuzlar zamanında da giyilmiştir.⁴⁷ Orhan Gazi zamanında keçe külâhlara bört denilmiştir.⁴⁸ “Subh-ül-âşa isimli eserde Kalkaşendi, Osmanlı askerlerinin çoğunluğunun keçeden yapılmış kırmızı ve beyaz tartor, yani bört giydiklerini, Orhan Gazi’nin kendi askerlerine ak bört giydirmiş olduğunu ve divanda da burma tülbent sarıldığını beyan eder.”⁴⁹ Osman Gazi’nin Börk-i Horasâni denen fes büyüklüğünde, kırmızı kadife ya da çuhadan yapılmış olan ve üzerine Tatar usulünde destar sarılan bört giydiği söylenir.⁵⁰

Resim 10: Börk-i Horasani

Resim 11: Börk

Resim 12: Börk

Kaynak: Kumbaracılar, ts.: 36.

1.2. Takke

Başlıkların altına giyilen ve başın terini emerek başlığın kirlenmesini önleyen ince bezden yapılmış baş giysisine takke denir.⁵¹ Takkeler kullanım yerleri ve

⁴⁷ Kumbaracılar, age, ts., s. 16.

⁴⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, C. I, s.243,1983.

⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, C.1, s. 127, 1972.

⁵⁰ Pakalın, age., 1983, C. I, s.244.

⁵¹ Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, 1969, s.220.

yapıldıkları kumaşa göre adlar alır.⁵² Şekillerine ve kumaşlarına göre sade takke, kürklü takke, musannifi takke, kemha takke, Bursa çatması takke gibi isimler aldıkları görülür.⁵³

Resim 13: Kulaklı Takke

Resim 14: Gecelik Hünkâr Takkesi

Kaynak: Kumbaracılar, ts.: 7,15.

Resim 13'te görülen kulaklı takke yeşil atlas üzerine ipek işlemeli olarak yapılmıştır. Osmanlı padişahları bu takkeyi demir miğfer serpuşun altına giymişlerdir.⁵⁴ Resim 14'te görülen gecelik hünkâr takkesi “benekli” denilen kadifeden yapılmış, içi pamukla doldurulmuştur. Osmanlı padişahlarının kış aylarında gece kullandıkları takkedir.⁵⁵

Resim 15: Kadem-i Saadet Tasvirli ve Vefkli Takkeler

Kaynak: Tezcan, 2006: 134.

Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan kadem-i saadet (Hz. Peygamber'in ayak izi) tasvirli “Medine takkeleri” olarak kayıt edilen takkeler (Resim 15), muhtemelen

⁵² Atila Ergür, *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2002, s. 258.

⁵³ Pakalın, age, C. I, 1983, s.383.

⁵⁴ Kumbaracılar, age., ts., s. 10.

⁵⁵ Kumbaracılar, a.g.e., s. 10.

sultan tarafından namaz kılınırken giyilmiş olmalıdır.⁵⁶ Ayrıca aynı koleksiyonda vefk⁵⁷li takkeler de vardır.

Resim 16: Takke
Kaynak: TSM 13/ 972 (Padişah Elbiseleri Bölümü)

Topkapı Saray Müzesinde yer alan (Resim 16) ve 16-17. yüzyıla tarihlenen takkenin yüksekliği 17, çapı 19 cm'dir. Kime ait olduğu belli değildir. Ravza-i Mutahhara iç örtüsünden kapitone edilerek dikilmiştir. Kırmızı zemin üzerinde zikzak bantlar, bunların üzerinde dönüşümlü yazılmış “Allah” ve “Muhammed” yazıları ile geniş bantta Kelime-i Tevhit, üst dar bantta Kevser Sûresi (Kur'an-ı Kerim 108) ve alt dar bantta da İhlas Sûresi (Kur'an-ı Kerim 112) yer almaktadır.⁵⁸

1.3. Tepelik

Resim 17: Üzerine destar sarılan tepelikler 16- 17. Yüzyıl. TSM, 24-1846, 24-1831, 24-1862, 24- 1861
Kaynak: Yaman, 2014: 68

⁵⁶ Tezcan, age., 2006, s.135.

⁵⁷ Vefk: Tılsımlı dua (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s.1374.)

⁵⁸ *Surre-i Hümayun*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Belediyesi, 16 Nisan- 25 Mayıs 2008 Sergi Kataloğu, s. 199.; *İnanç ve İbadet*, Abu Dhabi Kültür ve Kültürel Miras İdaresi Sergi Kataloğu, 2009, s.102.

Kumaş arasına pamuk doldurularak dilimler hâlinde boyuna dikişlerle oluşturulan tepelikler, üzerine sarık sarılarak kullanılmak üzere hazırlanmıştır (Resim 17). Dış yüzde desenli kumaş, iç yüzde astar kumaş kullanılan tepelikler, kavuğun çökmeden durabilmesi için pamuk dolgulu ve dilimli dikişli biçimde yapılmıştır.

1.4. Kavuk

Reşat Ekrem Koçu, kavuk hakkında şu bilgileri verir: “1828’de II. Sultan Mahmud tarafından fesin başlık olarak kullanılması kabul edilmiştir. O zamana kadar en yaygın biçimde kullanılan başlık kavuktur. İçi boş, kof anlamında “kav” kökünden türemiştir. Yüzü ile astarı arasına konulan pamuk farklı biçimlerde (dilimli, kafesli, baklavalı) dikilir. Selimî ve Yusûfi kavukların üzerine sarık sarılmadan da kullanıldığı görülmekle birlikte genellikle kavuklar hangi adla anılırsa anılsın üzerine sarık sarılarak kullanılmıştır. Sarıklar da sarılış şekillerine göre “Burma, Civankaşı, Kâtibî, Dardağan, Perişânî” gibi isimler almıştır.” (bk. Resim 18)⁵⁹

Resim 18: Kavuklar

Kaynak: Kumbaracılar, ts.: 3-11.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü’nde İsmail Hakkı Uzunçarşılı’dan alıntılanan padişahların kavuklarıyla elbiselerinden bahseden bölümde, Yavuz Sultan Selim’in kendi isminden dolayı “Selimî serpuş” diye anılan başlığı icat

⁵⁹ Koçu, age., 1969, s.148, 149, 202.

ettiği, 18. asırda da Osmanlı hükümdarlarının hem mücevveyeyi ve hem de Selîmî kavuğu giydikleri ifade edilir. Mücevvezenin Fatih'in Kanunnâmesi'nde de zikredildiği belirtilerek, ilk olarak Yıldırım Bayezid zamanında kullanıldığı anlatılır. Mücevvezenin yaklaşık 32, 33 santim uzunluğunda mukavvadan yapılmış bir serpuş olduğu, etrafına ve aşağı kısmına tülbent sarıldığı ifade edilir.⁶⁰

On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihi'nde, 14. yüzyılda Osmanlı beylerinin Mevlevî sikkelerini andıran sert keçeden yapılmış serpuş üzerine destar sarılarak oluşturulan Horasânî sarıkları törenlerde giydikleri bilgisi yer alır.⁶¹

Resim 19: Kâtibî Sarık
Kaynak: TSM 13/ 2122

Topkapı Sarayı Müzesinde yer alan kâtipî kavuğun (Resim 19) kime ait olduğu belli değildir. Kâtipî kavuk, neftî yünlü kumaştan yapılmış, içi pamukla doldurulup yer yer dikilerek kabartılı bir görünüm elde edilmiştir. Üzerine ince tülbentten önden bükülmüş şekilde destar sarılmıştır.

1.5. Fesler

Fesin rengi, narçiçeği kırmızından siyaha yakın koyu güveze kadar farklı tonlarda değişiklik gösterir. Adını ilk olarak üretildiği Fas'tan alır.⁶² Fesin Osmanlılar tarafından kullanılışı Sultan II. Mahmud zamanındadır.⁶³ Fesin başı kapsayan kısmının üstüne tabla denir. Tablanın ortasındaki ibik denilen dalcikten püskül sarkıtılır. Üzerine elmaslı

⁶⁰ Pakalın, age., C. II, 1983, s. 594.

⁶¹ Nurettin Sevin, age., 1990, s. 56.

⁶² Atila Ergür, age., 2002, s. 82.

⁶³ Pakalın, age., C 1, 1983, s.383.

sorguç takılan, mücevherlerle süslenen ya da tülbent, ağabani, şal, yemeni sarılan çeşitleri vardır. Ön tarafta tabla ile kenarında hâsıl olan çukurluğa “yar tekmesi” veya “kuş yuvası” denir.⁶⁴

Resim 20: Fes
Kaynak: Renda, 2000: 534

1.6. Miğferler

Miğferler muhtelif metallere, genellikle demir ve bakırdan yapılan savaş başlıklarıdır. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve yükselme dönemlerinde Osmanlı sultanları ordularının başında seferlere katılmışlardır. Savaş meydanları için padişahlara görkemli kıyafetler, miğferler ve silahlar hazırlanmıştır. Değerli taşlar ve işlemlerle süslenen miğferlerin bazılarının üzerlerine ayetler de işlenmiştir.

Burun ve alnı korumak için yapılan siperlikler miğfere menteşe ya da perçinle tutturulur, miğferle aynı metalden yapılır. Miğferlerin içi, başı korumak amacıyla, kadife veya pamuklu kumaşla kaplanır. Bazı miğferlerde boynu korumak amacıyla örme zincir tekniğiyle yapılmış peçelik adı verilen parçalar da vardır. Bazı miğferlerin ön kısmında içine rütbe sembolü tüylerin konulduğu sorguç yuvaları vardır. Osmanlı miğferleri altın ve gümüş kakma, kazıma, yaldız ve tombaklama teknikleriyle süslenmiştir.⁶⁵

“XIV. yüzyılın sonu ve XV. yüzyıl miğferlerinin hemen hepsi göz siperlikli ve peçeliklidir. Gövde ise oldukça ince ve sivridir. XV. yüzyılın sonuna doğru gövde inceliğini kaybetmiş, tepelik küçülmüş ve kısalmış, gövde dışı taşkın ve şişkin biçimde belirmeye başlamıştır. XVI. yüzyılda ise miğferler ağız kısmından tepeliğe kadar

⁶⁴ Koçu, age., 1969, s.113- 116.

⁶⁵ Ahmet Ayhan, *Topkapı Sarayı Silah Koleksiyonu*, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul İl Özel İdaresi, İstanbul. ts.

yekpâre yapılmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın başında göz siperlikleri kalkmış, yerini alın siperliği almıştır. Bu yüzyılda enselik ve kulaklığın ise hâlâ kullanıldığı görülür.”⁶⁶

Resim 21: Miğfer
Kaynak: TSM 1/798

TSM 1/798 kayıtlı miğfer, (Resim 21) 16. yüzyıla tarihlenmektedir. Demir ve altından yapılmış, üzeri firuze ve yakutla tezyin edilmiştir. Yüksekliği 27 cm, çapı 22 cm'dir. Üzerinde Arapça olarak “Bismillâhirrahmânirrahim, Allah’a güveniyorum Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir ve sana şanlı bir zaferle yardım eder. İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren odur (El-Fetih 48/ 1-4). Sahibine şifa ve selâmet olsun.” yazılıdır.⁶⁷

TSM 2/1187 numarayla kayıtlı miğfer (Resim 22) altın işlemelidir ve demirden yapılmıştır. Üzeri mücevherlerle tezyin edilmiştir. Yüksekliği 27 cm ve çapı 22 cm olan miğfer 16. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenmektedir.⁶⁸

⁶⁶ Turgay Tezcan, *Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu*, Kültür ve Sanat Dergisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 104.

⁶⁷ Ahmet Ayhan, agy.,ts.; Hilmi Aydın, *Topkapı Sarayı, Sultanların Silahları*, Akbank, İstanbul, 2000, s. 186.

⁶⁸ Cengiz Köseoğlu, *Topkapı Sarayı, İmparatorluk Hazinesi (Hazine-i Hümayun)*, Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları: 51, ts., s.46.

Resim 22: Murassa Miğfer
Kaynak: TSM 2/1187

Miğferle ilgili olarak Nurhan Atasoy şu bilgileri vermektedir: “Zarif şekilde dekore edilmiş, burun kayışı, siperi ve boyun koruması olan koni şeklindeki bu başlıklar Osmanlı metal ve mücevher işleri arasında en başta gelmektedir. Bu başlık altınla, işlenmemiş turkuazla ve yakutla kaplanmış ve dallara ayrılmış haldeki rûmi ve çiçek rölyefleriyle dekore edilmiştir. Bu başlık Sultan 1. Süleyman’ın ayırt edici olan adının baş harflerini ya da tuğrasını taşır. (1520-1566)”⁶⁹

2. DESTARLAR:

Destar; sarık, tülbent, başörtüsü demektir.⁷⁰ Mine Esiner Özen, “Türkçe’de Kumaş Adları” isimli makalesinde destar için “Resmi kayıtlarda astara verilen ad” tanımını kullanır.⁷¹ *Kâmûs-ı Türkî*’de destar, “sarık, amâme” olarak tanımlanır.⁷² “Kavuk, külâh, fesin etrafına sarılan sarıklara destar denir. Padişah sarıklarına da

⁶⁹Hilmi Aydın, agy., 2000, s. 215.; Nurhan Atasoy, *Splendors of the Ottoman Sultans*, İstanbul University, Wonders (Memphis, Tenn.) USD, 1992, s. 47.

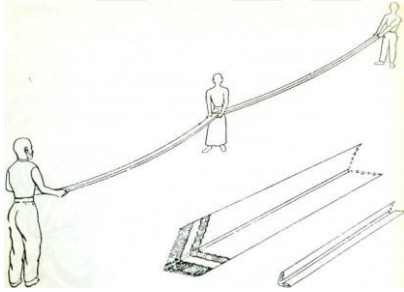
⁷⁰ Atila Ergür, age., 2002, s. 62.

⁷¹ Mine Esiner Özen, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, Sayı: 33, Mart 1980/81’den Ayrı Basım*, s.310. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutarih/article/view/1023003498/1023003124> (26.4.2017)

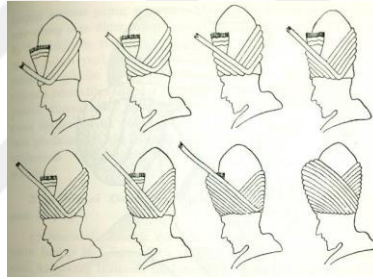
⁷² Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, 1978, s.609.

“destâr-ı hümâyun” denir.”⁷³ Evliya Çelebi, Seyahatnâme’de esnâf-ı dülbendciyân için “Pîrleri bizzat Hazret-i Resûl-i Ekrem’dir kim Mekkenen Busrâ şehrine sarık götürüp bey’ edüp kendüler beyâz destâr-ı Muhammedî sardılar, sonra geysûdâr olup Hazret-i Alî ile siyâh imâme sardılar.” diyerek sarık sarma geleneğini Hz. Peygamber’e dayandırır.⁷⁴ Padişahlar daima beyaz tülbend sarık sarmışlardır. Destar sarmak uzun süren zahmetli bir iş olduğundan sarayda enderun ağaları içinde sarıkçı ağalar vardır.”⁷⁵

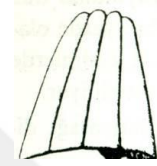
Nurettin Sevin, Horasanî ve burma sarığının sarılışını şöyle anlatır: “Horasanî Sarığının Katlanması: En aşağı 12 metre uzunluğunda gayet ince tülbentten sarık boydan boya üçe katlanır, bu katlar açılmasın diye ince bir teyelle yahut toplu iğnelerle tutturulur, sonra tekrar üçe katlanır ve gene açılmasın diye ortalarından iliştilir. Tülbent gayet ince ve hafif olduğu için o koca kavuklar zannedildiği kadar ağır olmazdı.”⁷⁶ (Resim 23)

Resim 23: Horasanî Sarığının Katlanması
Kaynak: Sevin, 1990: 46

Resim 24: Burma Sarığının Sarılışı
Kaynak: Sevin, 1990: 47

Resim 25: Dilimli Kavuk
Kaynak: Sevin, 1990: 70

“Burma Sarığının Sarılışı: Sarık katlandıktan sonra bir ucunun püskülü tam alnın ortasına bir topuz gibi konur, sol alt tarafı yukarda olmak üzere çapraz sarılır... Sarık sarılıp bittikten sonra ucu sarığının içine sokulur (Resim 24). Bazen bu ucu enseden sarkıtıp bırakanlar da olur... Bu uca dalyasan yahut taylesan denir. Bir ucunu da sarığının

⁷³ Koçu, age., 1969, s.87.; Barış Dağlı, “Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul 2007, s. 83.

⁷⁴ Dankoff vd., age., 1. Kitap, 2006, s. 319.

⁷⁵ Koçu, age., 1969, s.87, 88, 202.

⁷⁶ Sevin, age., 1990, s. 46, 47.

üst ön tarafından çıkarılanlar da olurdu. İnsan başı gibi yuvarlak ve mihveri üstünde dönen tahta bir kavukluk üstünde sarmak iyi olur.”⁷⁷

Nurettin Sevin, “On beşinci asırda... mu’akkat burma sarıklar... dilimli bir kavuk (Resim 25) üstüne sarılırdı.”⁷⁸ demektedir. Söz konusu dilimli kavukların daha önce bahsi geçen tepelikler olduğu düşünülmektedir. (bk.Resim 17)

Reşat Ekrem Koçu, “külâhın veya kavuğun üstünde bir destar (sarık) onu taşıyan kimselerin içtimâî mevkiinin bir alâmet-i fârikası gibiydi.” der.⁷⁹ Abdülbâki Gölpinarlı da “Şeyhler çok defa Hüseyinî destar sararlar...Kafesî Hüseyinî destar, tülbent dört kat edilip dikilerek iki parmak enliliğinde ve çok defa dokuz arşın uzunluğunda tülbentle sarılır.” der.⁸⁰ Sarık (destar) hazırlayan kişiler “destârî”⁸¹, “nessâc”⁸², “destâr-bend”⁸³ gibi isimlerle anılmaktadır.

Destar renkleri ve sarılış biçimleri ile ilgili olarak Mehmed Safiyyüddin Erhan da şu bilgileri vermektedir: “Destarlar, beyaz, siyah, nefî, koyu yeşil, vapur dumanı, al kırmızı, kavuniçi, sakızlı şeker renklerinde boyanıp beyaz olması nûr-i bekaya, siyah olması nûr-i fenaya, yeşil olması nûr-i Memruh’a işaret kabul edildiği gibi beyaz rengin tercih edilmesinin sebebi, bu rengin seyyidü'l-elvan olması ve beyaz destarın gerektiğinde kefen yerine kullanılabilecek olmasıdır....Destarlar, sarılacak tacın büyüklüğüne göre tercihan 4-7-12 m uzunluğunda olur ve 1 metreye kadar muhtelif endeki tülbentlerin 3-4-5 cm eninde katlanarak cetvel şekline getirilmesiyle sarılır.... Cüneydî destar tek hilallidir. Yani her bir dairede bir hilal verilerek sarılan destar

⁷⁷ Sevin, age., 1990, s. 46, 47

⁷⁸ Sevin, age., 1990, s. 46, 47

⁷⁹ Ayverdi, age., 2005, s. 683.

⁸⁰ Ayverdi, age., 2005, s. 683.

⁸¹ Ayverdi, age., 2005, s. 683

⁸² Dağlı, agt., 2007, s. 83

⁸³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s.212.

şekline Cüneydî denir... Hüseyinî destar ise aşağıdan yukarıya doğru müsâvi aralıklarla helezonik biçimde sarılır.”⁸⁴

Resim 26: Muhtelif Destar Kumaşları

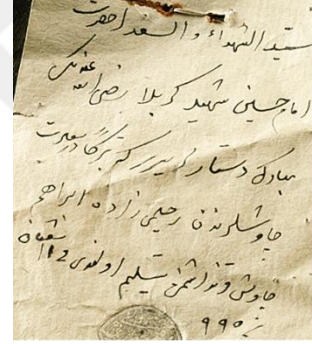
Kaynak: Erhan, Bursa, 2012.

Mehmed Safiyyüddin Erhan arşivinde incelenen destarlar, genellikle ince tülbentlik kumaştan yapılmıştır. (Resim 26) Enleri ve uzunlukları kullanılacak yere göre değişmekte olup incelenen örnekler genellikle 30-45 cm tülbentlerin önce ikiye sonra üçe katlanması ile elde edilmiştir.

Resim 27: Hz. Hüseyin'in Sarık Bezi

Kaynak: TSM Avadancılar Bölümü 24/2070

Resim 28: Detay

Topkapı Sarayı Müzesinde yer alan yeşil renkli pamuklu tülbentten yapılmış olan sarık bezinin (Resim 27) üzerinde “Seyyidü’ş şühedâ ve’s süedâ Hz. İmam Hüseyin şehid-i Kerbelâ radiyallahü anh’ın mübarek destarlarıdır ki teberrüken Dersâdet çavuşlarından Rahîmizâde İbrahim Çavuş karındaşımıza teslim olundu. Fi 11

⁸⁴ Mehmed Safiyyüddin Erhan, (sözlü ve yazılı görüşme), Bursa, 2012. ; Mehmed Safiyyüddin Erhan, “Esas Gaye Tâc ü Hırka Değildir, Kalbin Şekillenmesidir”, *Hak Erenlerin Çeyizi: Derviş Çeyizleri, Keşkül*, Sûfi Kitap, İstanbul, 2014 Yaz, s. 54.

Şaban sene 995⁸⁵ yazılı bir etiket bulunmaktadır. (Resim 28) Etikete göre sarık bezi 17 Temmuz 1587’de (Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethinden -1517- yetmiş yıl sonra) III. Murad döneminde (1574- 1595) saray hazinesine dâhil edilmiştir.⁸⁶

Mehmed Zeki Pakalın, destarlarla ilgili: “ Destarların tanzimi için on beş kadar sarıkçı yamağı Sarıkçıbaşı nezaretinde önceleri “revan odası” sonraları “sarık odası” denilen yerde hazırlanır, istek olunca takdim olunurdu...On iki sarıkçı ve müezzin, kırk has ağa ile ellerinde şimşir değnek bulunan kırk elli kadar haseki bir alay teşkil ederler ve Cuma selamlığındaki merasimde destâr-ı Hümâyunu sarıkçılar nöbetle taşırlardı. Kıymetli kumaşlardan, elmas sorguçlu destar halka karşı tutulurdu.... Sarıklar kullanılmadığında sarık odasındaki gümüş ve altın kaplamalı şimşir sandıklarda dururdu.”⁸⁷ der. Tülbendar Ağalar muhtelif kaynaklarda aşağıdaki şekillerde yer almaktadır⁸⁸:

Resim 29:
Tülbendar Ağa
Kaynak: Blackmer
1891

Resim 30:
Tülbendar Ağa,
Kaynak: Blackmer
1892

Resim 31: Tülbendar
Ağa
Kaynak: Fenerci
Mehmed Albümü,
1986: 33.

Resim 32: Dülbendar
Ağa
Kaynak: Gravürlerle
Türkiye, 1, 1997: 071

⁸⁵ İnanç ve İbadet, agy., 2009, s. 53.

⁸⁶ İnanç ve İbadet, agy., 2009, s. 53.

⁸⁷ Pakalın, age., C. III, 1983, s.129- 130.

⁸⁸ Resim 29: *Tülbendar Ağa*, Henry Blackmer 1891, Ankara Millî Kütüphane NE 1990 A 2056 89/2-554; Resim 30: *Tülbendar Ağa*, Henry Blackmer 1892, Ankara Millî Kütüphane, NE 1990 A 2057 89/2-555; Resim 31: *Osmanlı Kıyafetleri*, Fenerci Mehmed Albümü, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul, 1986, Resim 32: *Gravürlerle Türkiye*, Giysiler, Portreler 1, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 071.

Padişahın sarığını korumak, taşımak, giydirmekle görevli kişiler sarıkçıbaşı, tülbend-dar ağa, tülbend gulâmı ya da tülbend oğlanı gibi adlarla anılmıştır.⁸⁹ Fatih Kanunnâmesinde “dülbent oğlanı” tabirinin geçtiği, kaynaklarda yer alır.⁹⁰

1672-1673 yılları arasında İstanbul’a ait anılarını yazan Antoine Galland, izlediği bir Cuma selamlığı merasiminde padişahın giysilerini, başlığını ve merasime katılan diğer kişileri anlatırken “...içlerinden biri de padişahın sarığını değiştirmek isteyeceği ihtimaliyle bir başka sarığını taşıyordu.” der.⁹¹ Ancak tülbend-dar ağanın taşıdığı bu sarık padişahın sarığını değiştirme ihtimalinden dolayı değil, sarığın bir saltanat sembolü olarak kullanımı ile ilgilidir. Bunun bir örneği de deniz gezintisi yapan padişahın kavuğunun “sarık sandalı” tabir olunan başka bir sandalda taşınması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri” adlı eserde Refik Ahmet Sevengil’den yapılan bir alıntıda III. Selim’in deniz alayı anlatılırken şu bilgiler verilir: “Selim-i Sâlis’in deniz alayı göz kamaştıracak bir ihtişama mâlikti.....Padişahın destarını nakle memur olan adam bu sandala biner ve sarığı elinde tutardı. Sarık, kıymetli mücevherle işlenmiş bir şala sarılı olarak memurun elinde durur, kalabalığın arasından geçilirken memur sarığı hafifçe oynatır, sağa sola sallar, Padişahın kavuğu halka iltifat etmiş olurdu. Sarık sandalının arkasından altı sandal daha gelir...bu suretle on dörde baliğ olan pişdar sandalların arkasından da Padişahı hâmil bulunan kayıklar gelirdi.”⁹² denir.

3. SARIK YAPIM AŞAMALARI:

Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devletinde renkleri, biçimleri farklı, muhtelif sarıkların kullanıldığı bilinmektedir. Bu kadar yaygın kullanımı olan sarıkların yapımı

⁸⁹ Nurdan Küçükasköylü, “Osmanlı Kıyafet Albümleri (1770- 1810)”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, s. 297.

⁹⁰ Akile Baytemir, “Ankara Millî Kütüphane Blackmer Koleksiyonunda Bulunan Kıyafet Albümleri”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi AnabilimDalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2003, s. 41.

⁹¹ Antoine Galland, *İstanbul’a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*, (ş. yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik), Türk Tarih Kurumu Basımevi, , C II, Ankara, 1998, s.75.

⁹² Pakalın, age., C. III, 1983, s.130.

hangi aşamalarda nasıl oluşturulmaktadır? Bu soruların cevabını bulmak amacıyla ulaşılan Sayın Mehmed Safiyyüddin Erhan'la Bursa'da sarık yapımı uygulamalı olarak belgelenmiştir. Buna göre, sarığın külâh kısmı aşağıda gösterildiği şekilde hazırlanmaktadır:

Resim 33: Sarığın külâh kısmının hazırlanması

Kaynak: Erhan, Bursa- 2012

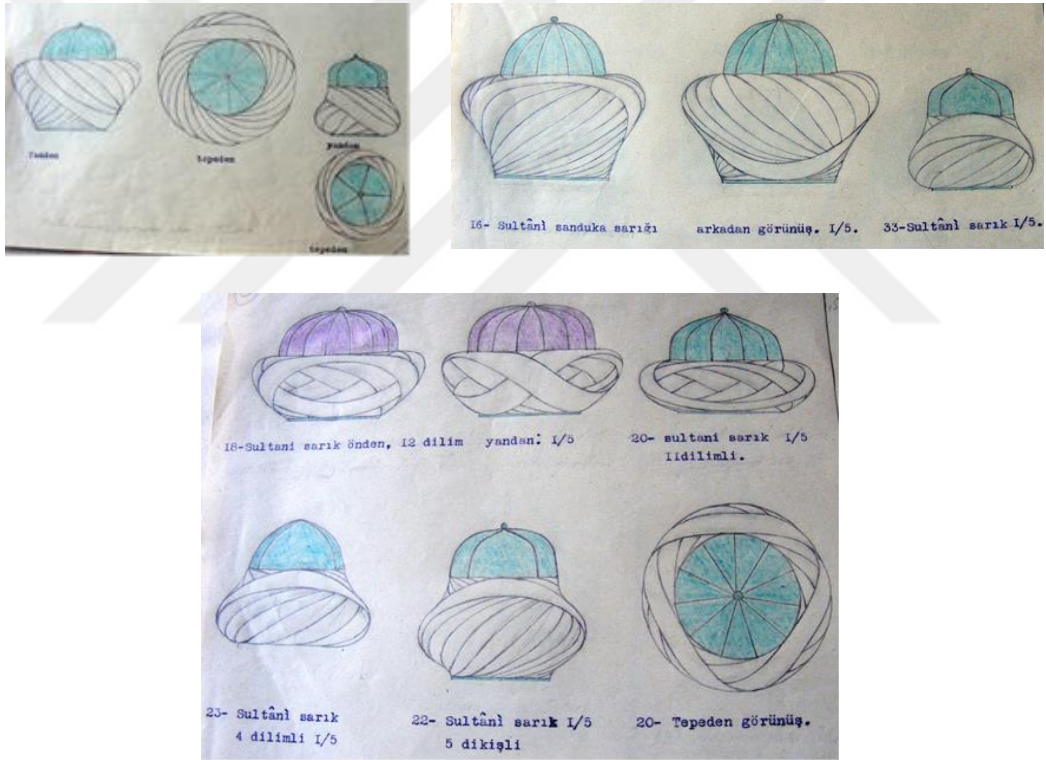
Sarığın külâh kısmının hazırlanabilmesi için öncelikle kavuğun yüksekliğine karar verilir. İstenilen yüksekliğin iki katı kadar kumaşın arasına pamuk yerleştirilerek kenarları dikilir (1, 2, 3). Arası pamukla doldurulmuş dikdörtgen kumaş bir çember gibi

yuvarlatılır (4, 5). Yuvarlatılan yan yüzey çember hâlinde birleştirilir (6, 7, 8). Kumaşın arasındaki pamukların kaymaması için tüm yüzey aralıklı olarak (kapitone) dikilir (9). Sonra külâhın yuvarlak tepe parçasının hazırlanmasına geçilip bunun için yan yüzeyin ortasındaki boşluğu kapatacak büyüklükte yuvarlak iki parça kesilerek arasına pamuk yerleştirilir. Dilimli olarak dikilen yuvarlak parça yan yüzeyle birleştirilir (10,11). Böylece üzerine destar sarılabilecek külâh hazır hale gelmiş olur(12) (bk. Resim 33).

Resim 34: Destarın Sarılışı (Cüneydî Destar)
Kaynak: Erhan, Bursa- 2012

Külâhın hazırlanmasından sonra destarın sarılma aşamasına geçilir. Önce altta kalacak astar destar sarılır (1, 2, 3). Astar destar da aynı şekilde dışta kalan ve görünen destar gibi verev Cüneydî tarzda sarılmıştır (4). Daha sonra dışta kalacak renkli destar sarımına geçilir (5). Yeşil renkli, yaklaşık 19 cm eninde ince tülbent kumaş katlanarak 4,5 cm eninde uzun bir şerit elde edilmiştir. Elde edilen yeşil, katlanmış kumaş şeridi astar destarın üzerine verev şekilde Cüneydî destar olarak sarılmıştır (6, 7). Destar sarımı tamamlandıktan sonra destarın bir ucu dıştan sarkacak şekilde, oluşturulan destar katlarının altından geçirilip üstten sarkıtılır (8, 9, 10, 11). Dıştan sarkan bu parçaya taylasan (12) denilmektedir (bk. Resim 34). “Sarık, taylasan başın sol tarafından sarkacak şekilde takılırsa sembolik olarak kalple aklı birleştirir. Hüseyinî destar helezonik bir şekilde, Cüneydî destar ise verev sarılır.”⁹³

Resim 35: Sultani Sanduka Sarığı Çizimleri
Kaynak: Erhan, Bursa- 2012

⁹³ Erhan, agg., Bursa, 2012.

Resim 35’te yer alan çizimler esasen meşâyih sarıklarına ait olmakla birlikte genel anlamda Cüneydî destarlı sarıklara örnek olması bakımından önemlidir.

Sanduka sarıklarının yapımı başa giyilen sarıklardan farklıdır. Mehmed Safiyyüddin Erhan, sanduka sarıkları ile ilgili şunları söylemektedir: “Sanduka tâcı ile kullanılan tâclar arasında fark vardır. Padişah ve eski meşâyih türbelerinde bulunan sanduka tâclarına, içerisine pamuk doldurulmuş halat şeklinde, bilek kalınlığında destarlar sarılır. Bu destarların dolama biçiminde sarılmasıyla “pamuk dolama destar” tâbir edilen mücessem, kavisli tâc-ı şerif ortaya çıkar. Bu tâcları ayakta diri tutmak için içerisine kamıştan kafes örülür. Kafesin üzerine kumaşlar, pamuklar konularak dikilir ve üzerine destar sarılır. Yoksa ağırdır, çöker. Şahısların kullandığı tâc-ı şerifler ise çok ince bezden, içerisine hafif pamuk doldurularak hazırlanan kalıplar üzerine destar sarılarak hazırlanır. Hafiftir, kolay kullanılır.”⁹⁴

Padişah kabirlerinde sanduka üzerinde duran sarıklardan Fatih Sultan Mehmed’in sanduka sarığının yenilenme aşamaları aşağıda görülmektedir:

Resim 36: Pamuk Dolama Destarın Sökülmesi
Kaynak: Erhan, Bursa-2012

Yenileme yapımından önce sarığın eski destarının sökülmesi gerekmektedir. Sarığın yenilenme çalışmalarına pamuk dolama destarın sökülmesiyle başlanmıştır. Destarın sökülmesi esnasında iç içe üç kat, eni 15-20 cm kadar olan beyaz pamuklu kumaş ve bunların en iç katmanında yuvarlatılmış pamuk kullanıldığı görülmüştür.

⁹⁴ Erhan, agg., Bursa, 2012.; Erhan, agy., 2014 Yaz, s. 56.

Pamuk dolama destar çıkarıldıktan sonra sarığın külâh kısmını bir torba gibi kaplayan dokuma kumaş ortaya çıkmıştır⁹⁵ (Resim 36).

Resim 37: Fatih Sultan Mehmed'in sandukasında bulunan sarığın yenilenme aşamaları

Kaynak: Erhan, Bursa-2012

Kumaşın altında sarığı yine çepeçevre kaplayan pamuk, onun altında tekrar dokuma kumaş, onun da altında ahşap kafes yer almaktadır. Pamuk ve kumaş kaplama kafesin içinde de bulunmaktadır ve ahşap kafesin kırık olduğu görülmektedir⁹⁶ (Resim 37). Kafesin tamir edilmesinin ardından sarık pamuk dolama destarlı olarak yenilenmiş, yenilenen sarık Fatih Türbesindeki sanduka üzerine yerleştirilmiştir (Resim 37).

Daha önce Fatih Sultan Mehmed'in sanduka sarığının yenilenme çalışmalarında görülen aşamalar II. Bayezid'in sanduka sarığının yenilenmesi esnasında da gerçekleşmiş ve onarılan sarık kafesi üzerine, hazırlanan pamuk doldurulmuş dolama destar sarılmıştır. Yenilenen pamuk dolama destar, 90 cm eninde tülbentin ikiye katlanıp bir kenarından yuvarlatılmış pamuk konularak ve pamuğun etrafı katlanmış tülbentle sarılıp kat yerleri dikilerek elde edilmiştir⁹⁷ (Resim 38).

⁹⁵ Erhan, agg., Bursa, 2012.

⁹⁶ Erhan, agg., Bursa, 2012.

⁹⁷ Erhan, agg., Bursa, 2012.

Resim 38: II. Bayezid'in sandukasında bulunan sarığın kafesi ve yenilenmesi

Kaynak: Erhan, Bursa- 2012

4. SORGUÇLAR

Başlı başına bir araştırma konusu olan sorguçlar hünkâr başlıklarının en önemli süslemelerindendir. Başlıkların ön kısmına takılan muhtelif süslere sorguç denir. Kuş tüylerinden veya mücevherlerden yapılan sorguçlar vardır. Çelenk ismi de sorguç anlamında kullanılmıştır.⁹⁸ Bazı kuşların tepelerindeki tüyden ziynete de sorguç denilmiştir.⁹⁹ Padişah kavuklarına çiçek, armut, yuvarlak, topuz gibi muhtelif şekillerde altından yapıp kıymetli taşlarla işlenmiş murassa sorguçlar takılmıştır. I. Sultan Ahmed, Peygamber Efendimizin ayak izi şeklinde murassa bir sorguç yaptırmış ve üzerine kendisine ait şu mısraları yazdırmıştır.

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim

Kadem-i resmini ol Hazreti Şâh-ı Resûlün

Gül ü gülzârı nübüvvet o kadem sahibidir

Ahmedâ durma yüzün sür kademine o gülün¹⁰⁰

“Fındıklılı Ahmed Ağa 1695 yılında II. Mustafa'nın Edirne'de yapılan kılıç kuşanma merâsiminde taht odasında mübârek başına murassa sorguçlardan birini taktığını”¹⁰¹ söyler.

⁹⁸ Pakalın, agy., C. III, 1983, s.257-258.

⁹⁹Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, İstanbul, 1978, s. 838.

¹⁰⁰ Osmanlı Padişahlarının Peygamber Sevgisi, TürkKad Yayınları, İstanbul, Şubat 2011, s. 97.; Koçu, agy., 1969, s.208-209.

16. yüzyılda İstanbul’da sorguç yapan esnaftan bahsedilmesi, sorgucun sadece devlet adamları tarafından değil halk tarafından da ilgi gördüğünü gösterir. Kullanılan malzeme ve işçiliğine göre sorgucun adı da fiyatı da değişmektedir. 1640 tarihli narh defterinde, “beylerbeyi ve gazilerin taktığı üç laleli, sırmalı, telsiz sorguç 320 akçe; bir laleli, telsiz sorguç 80 akçe; şahinin baş çelengi 40 akçe; karkaradan sırça taşlı, gümüş dipli sorguç 400 akçe, boyama beş taşlı karkara sorguç 150 akçe; erbab-ı tımara mahsus üçü bir yerde turna telli sorguç 25 akçe; Rumeli harcı üçerli deve kuşu sorguç 5 akçe” kayıtları vardır.”¹⁰²

Çelenk ise cevâhîrle donatılmış,¹⁰³ mücevher veya herhangi bir madenden yapıp başa takılan sorguçtur.¹⁰⁴ Osmanlı Devleti’nde nişan ve madalyanın bulunmadığı devirlerde büyük kahramanlık gösteren askerlerin, kumandanların başına rütbeleri ve gösterdikleri kahramanlıklarla mütenâsip çelenkler takılmıştır.¹⁰⁵

Çelenk gibi “otaka veya otağa” da baş süsüdür. Kelime, “kuş tüyü, kuş teleği”, “tuğ, çelenk” anlamlarıyla birlikte, bir sorguç türü olarak kullanılmıştır.¹⁰⁶

Türklerde kartaldan kaza, turnadan hümâ kuşuna, tavus kuşuna kadar pek çok kuşun tüyleri, telekleri, kanatları ya da kemikleri uğur, bereket, cesaret, yiğitlik, hâkimiyet, kuvvet, korunma ya da süs unsuru olarak kullanılmıştır. Şaman geleneklerinde kuşlar koruyucu ruhları temsil eder. Başlıklara tüyleri takılan kuşların bazıları şunlardır:

4.1. Turna

Turnanın teli, eğik duruşu nedeniyle hilale benzetilmiş, başlıklarda süs ve uğur alâmeti olarak kullanılmıştır. Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmed’in Ayasofya’yı cami

¹⁰¹ Atasoy, age., 2001, s. 25.

¹⁰² Yaman, age., 2008, s.64-66.

¹⁰³ Şemseddin Sami, age., 1978, s. 515.

¹⁰⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s.187.

¹⁰⁵ Koçu, age., 1969, s.69.

¹⁰⁶ Neslihan Koç Keskin, “Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri “Çelenk” “Otaga” Ve “Sorguç”” <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi6/33ko%C3%A7keskinneslihan.pdf,s.400-420>, (13.11.2009).

hâline dönüştürmesini anlatırken, burada kılınan cuma namazından sonra Fatih Sultan Mehmed'e, Akşemseddîn'in verdiği turna telinden bahseder: "...Ak Şemseddin ve Kara Şemseddin hazretleri kalkup Sultan Muhammedün koltuğuna girüp, Akşemseddîn imâmesin Ebü'l-feth'in ser-i sa'âdetine giydirüp imâmesi üzre bir ablak turna teli sokup ve eline bir uryân kılıç verüp...."¹⁰⁷

Evliya Çelebi düşmanın kellesini getirenlere de turna teli takıldığını belirtmiştir: "...Bu hâl üzre cümle guzât kal'a altından ubûr edüp huzûr-ı sadrazama gelüp Göllük tarafında olan vüzerâlar ve mîr-i mîrânlar ve mîr-i livâlara ve cümle ocak ağaları ve cümle iş erleri ve gayrı alay beğlerine hil'at-ı fâhireler geydirilüp kelle getirenlere yüzer guruş ve bir turna teli çelenk başlarına takılup yine esirleri kendilerine hibe olunup..."¹⁰⁸

Buna göre turna telinin hem padişahlara hem de yararlık gösteren muhtelif rütbedeki askerlere bir çeşit nişan olarak takıldığı görülmektedir.

4.2. Hümâ

"Hümâ Kuşu, çoğu kez cennet kuşu olarak da adlandırılan, görünmeyecek şekilde çok yükseklerde dinlenmeksizin sürekli uçan, asla yere konmayan -bazı kaynaklarda ayakları olmadığı da nakledilir- efsanevî kuştır. Arapça'daki ruh anlamına gelen "Hu" ve su anlamındaki "mâ" kelimelerinden oluştuğu söylenir. Tanrı Umay ile benzerliği belirtilen ve Çepni Boyu'nun sembolü olarak kullanılan Hümâ, bazı Türk lehçelerinde Kumay veya Umay kuşu adı ile de bilinir. Başına konduğu kimseye mutluluk getirdiğine inanılması sebebi ile talih kuşu veya devlet kuşu olarak da isimlendirilir."¹⁰⁹

Zülf-i siyâhı sâye-i perr-i Hümâ imiş

İklim-i hüsne ânun için pâdişâ imiş (Bâki)¹¹⁰

¹⁰⁷ Keskin, agy., (13.11.2009)

¹⁰⁸ Keskin, agy., (13.11.2009)

¹⁰⁹ Çoruhlu, age., 2006, s. 136.

¹¹⁰ Sabahattin Küçük, Bâkî Dîvânı Tenkidli Basım, G. 218/1, TDK Yayınları, 1994, s.234.

(Siyah zülfü Hüma kanadının gölgesiymiş, güzellik ülkesine onun için padişahmış.) Burada siyah zülfü Hümâ'nın gölgesine benzetilen sevgili bu güzelliği sebebi ile güzellik ülkesinin padişahı olarak adlandırılmakta ve Hümâ'nın gölgesinin üstüne düştüğü kişinin padişah olacağı inancına telmih yapılmaktadır.¹¹¹

Başkurt ulemasından Taceddin Yalçıkuloğlu 18. yüzyılda yazdığı eserinde; “Diyorlar ki, Hümay kuşu mâruf bir kuştur. Kuzgun büyüklüğünde olup kanat uçları kara, başı yeşil olur. Yaşadığı yer havadadır. Yumurtasını havada yumurtlar, yavrusunu da havada çıkarır. Diyorlar ki Hümay bazan yeryüzüne kırk arşın kadar yaklaşır ve geri döner. İşte o zaman bu kuşun gölgesi birinin üzerine düşerse cihanda padişah ola, yahut çok zengin ola.”¹¹²

Konduğu yere huzur ve mutluluk getirdiğine, gölgesine uğrayanın padişah olacağına inanılan, talih kuşu, devlet kuşu Hümâ efsanevî bir kuştur.¹¹³ Başlıklarda gerçekten bir Hümâ kuşu tüyü kullanılmış olabilir mi bilinmez, bununla birlikte başlıklarda kullanılan kuş tüylerinde Zümrüt-ü Ankâ'ya kadar uzanan Hümâ kuşu inanışlarının etkisi olduğu düşünülebilir.

4.3. Balıkçıl

Siyah tüyleri ile dikkat çeken Balıkçıl kuşu da başlıklarda tüyü kullanılan kuşlardandır. 1657'de, İsveç Kralı Karl X. Gustaf'ın elçisi olarak İstanbul'a gelen Claes Ralamb, Sultan IV. Murad'ın alay-ı hümâyunu izlemiş ve gördüklerini sulu boya ve yağlı boya olarak resmetmiştir. Ralamb, padişahın taktığı sorguçları şöyle anlatır: “At sırtında, altın işlemeli bir kaftan giymiş padişah, kavuğuna siyah balıkçıl tüylerinden iki sorguç takmış, biri alınının üstüne, diğeri sağ tarafına...”¹¹⁴

Tavus kuşu, Devekuşu, Zağanos, Şahin, Karakuş da tüyleri sorguç olarak kullanılan kuşlardandır. Evliya Çelebi, Köprülü Mehmed Paşa'nın askerlerini anlatırken

¹¹¹ Hüma Kuşu, http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCma_ku%C5%9Fu (10.02.2010).

¹¹² Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, TTK Basımevi, Ankara, 1986, s. 37.

¹¹³ Hüma Kuşu, <http://www.kuslar.gen.tr/huma-kusu.html> (20. 6. 2016).

¹¹⁴ Keskin, agy., (13.11.2009)

hem onların taktıkları tâc çeşitlerinden bahsetmiş hem de bu tâcların nasıl süslendiğini anlatmıştır. Köprülü Mehmed Paşa'nın askerleri çeşitli hayvanların tüylerini takarak diğer askerlerden farklı olduklarını da göstermişlerdir. "...iki bin aded güzîde askerın tâcları üzre Sîmurg otagaları ve balıkçıl telleri ve turna telleri ve ablak deve murgu telleri ve şahin ve zağanos telleriyle mezkûr tâcların zeyn edüp..."¹¹⁵

“Gördü mahsus olduğun meydân-ı istisnâ bana

Şehperin gönderdi sorguç Kâf'dan Ankâ bana”

(Hayâlî Bey)¹¹⁶

Başta takılan tüyler görünümüne göre de adlandırılmıştır: Sivri tüyden olana “selvi”; çifte kanatlı tüyden olan “çifte çeleng”, en uzunlarına da “şehper” denilmiştir.¹¹⁷

4.4. Değerli Madenlerden, Kıymetli Taşlardan Yapılanlar

Çelenkler altın ve gümüşten yapılmıştır. Altın otaga değeri sebebiyle hediye de edilmiştir. Gelibolulu Âlî, III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed'in sünnet düğününü anlattığı ”Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr” adlı eserinde Vezir Mehmed Paşa'nın hediyeleri arasında altın otagayı da sayar.¹¹⁸ Seyahatnâmelerde ve hatt-ı hümâyunlarda başka çeşitler hakkında da bilgi verilir. Buna göre önceden bir tek dal hâlinde takılanlar daha sonra kol/çatal olarak nitelendirilen dallarla tezyin edilip mücevherlerle süslenmiş şekillere dönüşmüştür: Üç çatal çelenk gibi. Seyahatnâme'de Melek Ahmet Paşa'nın askerlere hediyesi anlatılırken aynı zamanda çelenk takma töreni hakkında da bilgiler verilir.¹¹⁹

¹¹⁵ Keskin, agy., (13.11.2009)

¹¹⁶ Koçu, age., 1969, s. 209.; Ali Nihad Tarlan, Hayâlî Bey Divanı, G. 17/1, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s. 105.

¹¹⁷ Pakalın, age., C. III, 1983, s.319.

¹¹⁸ Keskin, agy., (13.11.2009)

¹¹⁹ Keskin, agy., (13.11.2009)

Sûrnâme-i Nâbî’de getirilen hediyeler arasında elmaslı bir sorguçtan bahsedilir. Aşağıda Topkapı Sarayı’nda yer alan 17.yüzyıl’dan kalma murassa sorguç görülmektedir (Resim 39).

Resim 39: Elmas Sorguç
Kaynak: TSM 2/313

Topkapı Sarayı Müzesi 2/313 kayıtlı 15 cm yüksekliğindeki elmas sorguç (Resim 39) 18. yüzyıla tarihlenmektedir. İmparatorluk genişledikçe, büyüyen ihtişamı da sultanların ve yüksek rütbeli görevlilerin kıyafetlerine yansımıştır. Tüm Doğu hükümdarları tarafından kullanılan bir sarık süslemesi olan sorguç, Osmanlıda paha biçilemez değerli taşlarla birleştirilmiştir. “Zümrüt ve yakutlar Osmanlı tarafından en çok kullanılan iki değerli taştır ve sıklıkla birlikte kullanılmışlardır. Bu balıkcıl tüylü sorguçta üstü tıraşlı tek bir zümrüt (4x5 cm) ve elmas, inci, yakutlarla çevrelenmiş büyük bir yakut yer alır. Kuştüyü kovanlarını süsleyen dokuz elmas dalının uçlarına fındık büyüklüğünde inciler takılmıştır. Dokuz dal sorguçtan yayılmıştır.”¹²⁰ Dokuz, Türk geleneğinde kutsal bir sayıdır.¹²¹

Osmanlı padişahlarının merasim, kabul ve tahta çıkışlarında horasani, mücevveze, Selîmî veya Yusûfî gibi serpuşlarının üzerine bir, iki bazen üçlü sorguçlar

¹²⁰ Aydın, agy., 2000, s. 212.; Atasoy, 1992. s. 45.

¹²¹ “Türk kozmolojisine göre dünyanın eksenini temsil ettiği kabul edilen ve yeraltından çıkarak göğün en üst katlarına kadar ulaşan dünya ağacı dokuz dallıdır. Tanrı yeryüzündeki dokuz insan cinsini dokuz dallı ağacın altında barındırmıştır. Şaman ya da Kam göğün dokuz katını içeren bu dallara çıkmak için ağacın yedi ya da dokuz çentiğini (budağını) kullanır. Yakutlar kurban sunmak için dokuz çentikli bir ağaca tırmanır ve bunun bir örneğini yurtta (çadırda) bulundurur. Tasavvufta dokuz gök inancı vardır.” Çoruhlu, age., 2006, s. 201, 207; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, C 1, 1971, s. 31.

taktıkları görülür. Yelpâze biçiminde açılan tüylü murassa sorguçlar hem hükümdarın haşmetini hem devrin modasını yansıtır.¹²²

Resim 40: Murassa Sorguç
Kaynak: TSM 2/361

TSM 2/361’de kayıtlı murassa sorguç (Resim 40), 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başına tarihlenir. Altın, gümüş, elmas ve zümrütle tezyin edilmiştir. Yüksekliği 10 cm, tüyle birlikte 51 cm, genişliği 8 cm’dir. III. Selim dönemine ait sorgucun madalyon biçiminde kıvrımlı gümüş dalları elmas çiçeklerle tezyin edilmiş, ortaya 2 cm çapında kabaşon bir zümrüt oturtulmuştur. Kavuşa sokulacak çubuk kısmı ve arkadaki tüy yuvası altındır. Beyaz, yeşil ve kahverengi uzun tüyleri vardır.”¹²³

¹²² Gül İrepoğlu, *Levnî, Işık, Şiir, Renk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 108.

¹²³ *Bir Reformcu Şâir ve Müzisyen III. Selim Han*, 24 Aralık 2008- 24 Mart 2009, s.86.

Resim 41: Murassa Sorguç
Kaynak: Harem 2012: 332

Murassa sorguç (Resim 41), 16. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. 19,5 cm, yüksekliğinde, 5,7 cm genişliğindedir. (TSM 2/2912) Dilimli oval biçimlidir. Sapıyla birlikte tamamen altındır. Altın üzerinde ince kıvrımlı dallardan oluşan bezemeler vardır. Ortada iri bir safir, yanlarda elmas, yakut ve firuzeler vardır. Zincirlerin ortalarına da birer firuze yerleştirilmiştir. Osmanlı Hnedni sorgucu bir saltanat sembolü olarak kullanmıştır.”¹²⁴

Nazan Tapan, “Sorguçlar” adlı makalesinde son derece gösterişli sorgularla alkalı olarak: “İhtifam tutkusunun, İmparatorluğun kş döneminde, doruk noktasına vardığını görüyoruz.” der.¹²⁵

¹²⁴ *Topkapı Sarayı Harem-i Hmynu Harem Padişahın Evi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, Haziran 2012, s. 332.

¹²⁵ Nazan Tapan, *Sorguçlar*, Kültür Bakanlığı Sanat, Yıl 3, Sayı 6, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Haziran 1977, s.102.

İKİNCİ BÖLÜM

16-18. YÜZYIL HASSA BAŞLIKÇILARI

1. EHL-İ HİREF KAVRAMI

Evliya Çelebi Seyahatnâme'nin 1. cildinde Hz. Âdem'in ikinci, Hz. İdris'in terzi, Hz. Nuh'un neccar, Hz. Hud'un tüccar olduğundan bahisle Hz. Muhammed'e kadar peygamberleri ve mesleklerini sayarak "Bu bâlâdâ tahrîr olunan peygamberlerin her biri fermân-ı Rabbi'l-İzzet ile birer ma'rifetleri var idi kim cümlesine Hazret-i Cibrîl-i Emîn ta'lîm edüp cümle beni âdeme anlardan ma'rifet şâyi olup her bir enbiyâ bir ma'rifete pîr olmuştu. Ve her peygamber mu'cize ile niçe yüz san'at ızhâr etmişlerdir."der.¹²⁶

Ayrıca yedi gezegenin her birinin temsil ettiği meslek ve sanatlar vardır. 1399 tarihli, Oxford Bodleain'de bulunan Kitâbu'l Burhan adlı yazmada ve 16. Yüzyılda III. Murad'ın kızı Fatma Sultan için hazırlanan, Paris'te, Bibliotheque Nationale'de bulunan, bir kopyası da New York'ta Pierpoint Morgan Kitaplığında bulunan Metâliü's-Saâde ve Menâibiü's-Siyâde adlı yazmada gezegenlerle mesleklerin ilişkisi anlatılmıştır.¹²⁷

Buna göre Zuhâl (Satürn)¹²⁸ hazinedar, Müşteri (Jübiter)¹²⁹ kadı, Merih (Mars)¹³⁰ serasker, Şems (Güneş)¹³¹ sultan-ı cihan, Zühre (Venüs, Çulpan)¹³² çalgıcı ve

¹²⁶ Dankoff vd., 2006, s. 241- 242.

¹²⁷ And, age., 2008, s. 361- 363.

¹²⁸ İlhan Ayverdi, *Kubbealtı Lugatı*, Misalli Büyük Türkçe Sözlük C 3, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005, s.3515.

¹²⁹ Ayverdi, age., C 2, s.2252.

¹³⁰ Ayverdi age., C 2, s. 2016.

¹³¹ Ayverdi age., C 3, s. 2934.

¹³² Ayverdi age., C 3, s. 3517.

besteci, Utarid (Merkür)¹³³ kâtip, Kamer (Ay)¹³⁴ Şems'in veziridir ve çeşitli meslekler bunlardan doğmuştur (bk. Resim 42, 43, Tablo 1).¹³⁵

Resim 42: Gezegenerin gösterdiği meslek ve sanatlar (Kitâbu'l-Burhan, Oxford nüshası, Or. 133)
Kaynak: And, 2008:363

Resim 43: Gezegenerin gösterdiği meslek ve sanatlar (Metâliü's- Saâde, New York nüshası M 788)
Kaynak: And, 2008:362.

¹³³ Ayverdi age., C 3, s. 3248.

¹³⁴ Ayverdi age., C 2, s. 1541.

¹³⁵ And, age., 2008, s. 361.

Meslekler ve Sanatlar							Gezegener
Debbağ	Lağımcı	Hammal	Ziftçi	Ateşbaz	Duvarcı	Demirci	ZUHAL
Mumcu	Çizmeçi	Muhtesip	Keşiş	Vâiz	Tâcir	Kadı	MÜŞTERİ
Aslançı	Meşaleci	Aşçı	Nalbant	Sırçacı	Kasap	Cellat	MERİH
Sarraf	Kazzaz	Kalkancı	Kuyumcu	Altıncı	Bey	Padişah	ŞEMS
Kös Çalan	Kudüm Çalan	Def Çalan	Rakkas Çalan	Ney Çalan	Çeng Çalan	Ud	ZÜHRE
Peyk	Attar	Çulha	Kâtip	Marangoz	Terzi	Nakkaş	UTARİD
Ekinci	Deveci	Gemici	Hallac	Çoban	Balıkçı	Çırpıcı	KAMER

Tablo 1: Meslekler, Sanatlar ve Gezegener
Kaynak: And, 2008: 363.

Osmanlı padişahlarının her birinin bir ya da birkaç sanatta, zanaatta usta oldukları bilinmektedir. Mesela, Kanuni Sultan Süleyman'ın kuyumculukta; IV. Murad'ın güz ve ok kullanmakta, hat, şiir ve musikide; IV. Mehmed'in avcılıkta; III. Ahmed'in hat sanatında; III. Selim'in bestekârlıkta; II. Abdülhamid'in marangozlukta; Abdülmecid Han'ın resimde; V. Murad'ın piyanoda ve resim sanatında maharetleri dikkat çekmektedir.¹³⁶

“Hirfet” kelime olarak meslek, sanat, anlamlarına gelmektedir.¹³⁷ “Hirfe”nin¹³⁸ ya da “Hirfet”in¹³⁹ çoğulu olan “hiref” ise sanatlar, meslekler, zanaatlar anlamındadır. Genel olarak el emeğine dayanan her türlü üretim “hiref” kapsamında değerlendirilmiş, bu alanda çalışanlara da “ehl-i hiref” ya da “erbâb-ı hiref” denilmiştir.¹⁴⁰ “Ehl-i Hiref”, sarayın sanat ve zanaatla ilgili ihtiyaçlarının yanında cerrahlık, kehhallik (göz hekimi¹⁴¹) gibi tıbbî uzmanlık ve bilgi isteyen mesleklerle güreşçileri de içeren topluluğa verilen addır.¹⁴² Devlet teşkilatı arasında “Ehl-i Hiref” adıyla anılan cemaat saray ve devletin her türlü sanat ve zanaat ihtiyaçlarını karşılamakla mükellefi ayrıca

¹³⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s.112-114

¹³⁷ Devellioğlu, age., 1970, s. 444.

¹³⁸ Yaman, age., 2008, s.9.

¹³⁹ Kırımtayıf, agt., İstanbul 1996.

¹⁴⁰ Mamur, agt., İstanbul 1999.

¹⁴¹ Devellioğlu, age., 1970, s. 603.

¹⁴² Filiz Çağman,, “Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilatı”, *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 288, Sanat Dizi 41*, İstanbul, s. 73-77, 1988.

dışarda çalışan üstat sanatkârların sanatlarından da istifade edilir, bunlar da ulûfeye bağlanırdı.¹⁴³

İmparatorluk sınırlarının genişlediği özellikle XV-XVI. yüzyıllarda İstanbul, her alanda olduğu gibi ilim ve sanat alanında da önemli bir merkez olmuştur. Osmanlı hükümdarları fethettikleri ülkelerdeki sanatkârları İstanbul'a getirtmiş, bunlara sarayda rahat ve müreffeh bir çalışma ortamı sağlamış, bu durum Osmanlı Devleti'ne sanat ve kültür göçünü hızlandırmıştır.¹⁴⁴

Ehl-i hiref defterlerindeki kayıtlara göre Otlukbeli Savaşı'ndan sonra (1473) Yavuz Sultan Selim, İran ve Azerbaycan'dan, Tebriz'den bazı ilim ve sanat erbabını (nakkaş, ressam, hattat, müzehhip, musikişinas, çinici, okçu, aba dokuyucu vb.) sefer dönüşünde kışı geçirdiği Amasya'ya getirtmiş, bunları hizmet sınıflarına göre sarayda görevlendirmiştir. Daha sonra da sanatkârlara gösterilen himâye nedeniyle İran'dan muhtelif hizmet erbâbı ve sanatkâr İstanbul'a gelmiştir.¹⁴⁵

Sarayda çeşitli sanatlara ait bölükler kurulmuş, mevcudu olmayan bir bölüğe ihtiyaç duyulursa tek kişilik bile olsa ustası bulunarak bölük teşkil edilip deftere geçirilmiştir. Ehl-i hiref defterleri kayıtlarına bakıldığında, sanata duyulan ihtiyaç ve verilen öneme göre bazı sanatların usta ve çırak sayısının fazla bazı sanatlarınsa usta ve çırak sayısının az olduğu görülmektedir.¹⁴⁶

932/1526 tarihli en eski ehl-i hiref defterine göre teşkilatta otuz sekiz sanat sınıfı ve beş yüz doksanın üzerinde sanatkâr bulunmaktadır. Bu sanatkârlardan yüz dokuz tanesi II. Bayezid, iki yüz elli dört tanesi I. Selim ve yüz seksen iki tanesi de II. Süleyman döneminde kaydedilmiştir. II. Mehmed döneminde sadece beş tane sanatkâr

¹⁴³ Rıfkı Melûl Meriç, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, S 1, Ankara 1953.

¹⁴⁴ Ali Haydar Bayat, "Osmanlı El Sanatlarının Gelişmesinde Ehl-İ Hiref'in Rolü Ve Kimliği", *El Sanatları Dergisi*, S 1, Konya, 1997, s. 53-63.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, agy., 1986.

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, agy., 1986.

kaydedildiği görülmektedir. Bu durum teşkilatın kuruluşunu Fatih Sultan Mehmed dönemine indirmektedir.¹⁴⁷

“Ehl-i Hiref-i Hassa” saray sanatkarlarıdır ve vazifeleri sarayın bu alandaki ihtiyaçlarını karşılamaktır. Fatih Sultan Mehmed döneminde hem İstanbul sarayında hem de Edirne sarayında teşkilatın var olduğu bilinmektedir, bununla beraber ehl-i hirefin kurumsal kimlik kazanmasının Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleştiği kabul edilir.¹⁴⁸

“Ehl-i hiref teşkilatında çalışanlar için “esnaf” ifadesinin kullanıldığı da görülmektedir. 1691 tarihli Vekâyinâme’de¹⁴⁹ “Ehl-i hiref tabir olunan esnaf ki...”, 1792 tarihli defterde¹⁵⁰ de “altın döğücü, varakçı esnafı” şeklindeki ifadeler “esnaf” kelimesinin ehl-i hiref çalışanları için kullanıldığını göstermektedir.”¹⁵¹

Evliya Çelebi, Seyahatnâme’de İstanbul esnaflarını sayarken “Esnâf-ı takyacıyân-ı zenân, Esnâf-ı kavukcuyân, Esnâf-ı kelle-pûşcıyân, Esnâf-ı dülbendciyân”dan bahseder.¹⁵²

2. EHL-İ HİREF DEFTERLERİ

Ehl-i hirefe ait bir hayli defter vardır ve bunların en eskisi XVI. yüzyıla kadar inmektedir. Hazinedarbaşı Davut Ağa ve Kâtip Hasan Efendi zamanında tertip edilen 932 Rebiü'l-âhir (1526 Ocak) tarihli muhtemelen en eski defterde sanat sahibinin ismi üzerinde nereden geldiği veya getirildiği ya da devşirme yahut pençik oğlanı olduğu gibi açıklamalar bulunmaktadır. Ehl-i Hiref defterleri hazinedarbaşı ve hazine kethüdâsının emrinde tutulmuştur. Uzunçarşılı, büyüklü küçüklü otuz kadar defter gördüğünü, bunların çoğunun 17. yüzyıla ait olduğunu, en tafsilatlısının Kanuni Sultan Süleyman’ın saltanatının beşinci yılında yazılmış olduğunu söyler. Ehl-i hiref

¹⁴⁷ Kırimtayif, *agt.*, İstanbul 1996.

¹⁴⁸ Bozcu, *agt.*, İstanbul 2010, s. 8.

¹⁴⁹ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, R. 1124, (Vr. 133a-133b)’den alıntılan Yaman, *age.*, 2008, s.9.

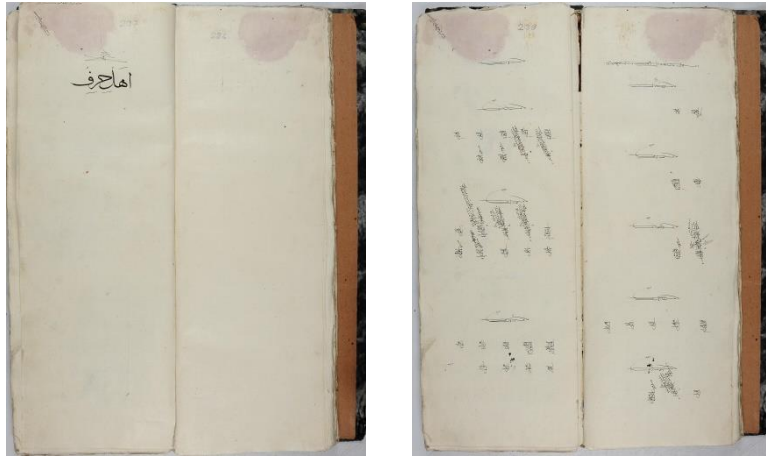
¹⁵⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, D. 1406’den alıntılan Yaman, *age.*, 2008, s.9.

¹⁵¹ Yaman, *age.*, 2008, s.9.

¹⁵² Dankoff vd., , 1. Kitap, İstanbul, 2006, s. 319.

defterlerinde sanatkârlar ve bunların aldıkları yevmiyeler siyakat yazısı ve rakamları ile yazılmıştır. Bu tutum yine Uzunçarşılı'ya göre Osmanlı Devleti'nin, kuruluşundan beri mâlî ve sînâî terimlerin yazımında İlhanlıları ve Selçukluları örnek almasından kaynaklanmaktadır.¹⁵³

Ehl-i Hiref defterleri Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Bulgaristan Devlet Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunmaktadır. “Topkapı Sarayı Arşivinde çoğunluğu 17. yüzyıla ait olmak üzere 31 defter bulunurken Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 66 ve Bulgaristan Osmanlı Arşiv Belgeleri arasında da 59 defter bulunmaktadır. Bulgaristan'daki defterlerin 34 tanesinin mikrofilmli ülkeler arasındaki kültür anlaşmaları gereğince Başbakanlık Osmanlı Arşivine gönderilmiştir. 15x40 cm ebatlarındaki defterlerin bilinen en eski tarihli Rebiülâhir 932/ Ocak 1526 tarihli olan en son tarihli defter ise Topkapı Sarayı Arşivinde D. 9613/13 numara ile kayıtlı 1796 tarihli defterdir. 16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar yukarıda anılan üç arşivde toplam 140 civarında deftere rastlanmaktadır. Bunlardan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde bulunan D. 9603, D. 9612 ve D. 9613/3 numaralarla kayıtlı defterler nesih, D. 1406 ve D. 9613/13 numaralarla kayıtlı defterler rik'a ile yazılmış, bunların dışındaki defterler siyakatla yazılmıştır.”¹⁵⁴

Belge 1: Ehl-i Hiref Defteri, K.K., 7235 Recce 1207, BOA

¹⁵³ Uzunçarşılı, *agy.*, 1986.

¹⁵⁴ Yaman, *age.*, 2008, s.11-13.

٢٠٨١
دفتر مواجب عتہ اہل حرف
در واجب سن
۱۰۸۱

Belge 2: Ehl-i Hiref Defterlerinde Tarih Kaydı (Mad 2308, BOA)

Ehl-i hiref defter kayıtlarında tarih, bazen Arapça karşılığı ile “Defter-i mevâcib-i cemâat-i ehl-i hiref vâcib-i lezez sene erbâ-ül elf” (bk. Belge 3) şeklinde, bazen de Osmanlıca rakamlarla “Defter-i Mevâcib-i Cemâat-i Hademe-i Ehl-i Hiref Der Vâcib-i Reşen sene 1081” şeklinde yazılmaktadır (bk. Belge 2, 4).

٢٢٧
دفتر مواجب عتہ اہل حرف واجب
لذ سنہ اربع و الف

Belge 3: Ehl-i Hiref Defterlerinde Tarih Kaydı (Mad 7357 Lezez 1004. BOA)

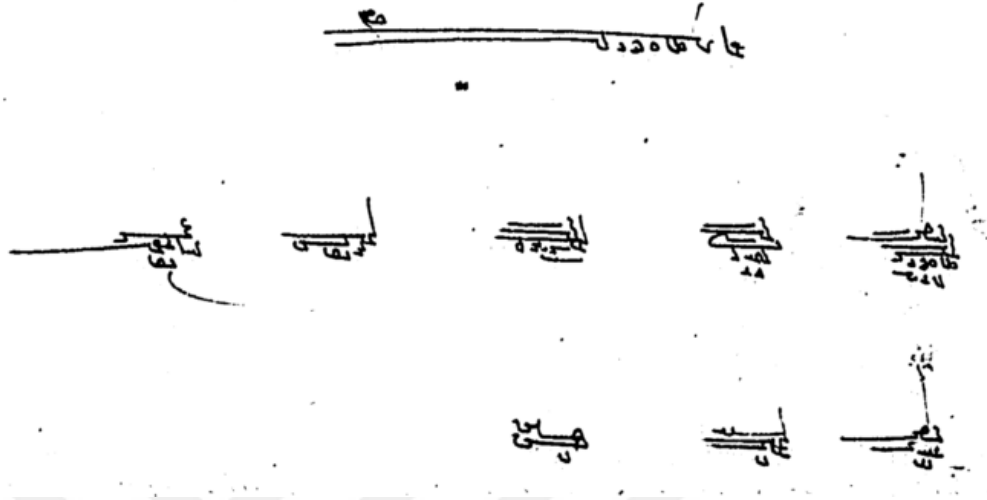
دفتر مواجب عتہ اہل حرف واجب
لذ سنہ اربع و الف

Belge 4: Defter-i Mevâcib-i Cemâat-i Hademe-i Ehl-i Hiref Der Vâcib-i Reşen sene 1081, (Mad 2308, BOA).

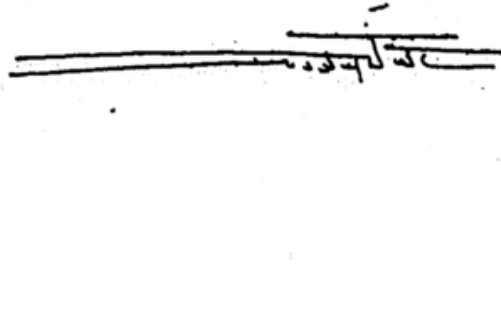
Ehl-i Hiref defterlerinde (bk. Belge 1) başlıkçı kayıtları; önce tarih “Defter-i Mevâcib-i Cemaat-i Hademe-i Ehl-i Hiref Der Vâcib-i Masar/Recec/Reşen/Lezez¹⁵⁵, sene ...,” (bk. Belge 2, 3) sonra “Cemaat-i Külâhdüzân-ı Hassa” başlığı altında unvanlı ve unvansız ustalar (bk. Belge 5), daha sonra ise “Şâkirdân-ı Mezkûrin” başlığı altında çıraklar (bk. Belge 6) olmak üzere düzenlenmiştir. Defterlerde genel olarak üçer aylık

¹⁵⁵ Hangi üç aylık dönemi içeriyorsa ona göre bunlardan biri, bazen birden fazlası yazılmıştır.

dönemler ayrı ayrı ele alınmış olmakla birlikte, “Mad 3733/ Masar, Recec, Reşen, Lezez 1111” kayıtlı defter örneğinde olduğu gibi tüm dönemlerin aynı kayıta ele alındığı da görülmektedir.¹⁵⁶

Belge 5: Cemaat-i Külâhdüzân-ı Hassa, (Mad 2308, BOA)..

Belge 6: Şâkirdân-ı Mezkûrin. (Mad 2308, BOA).

Ehl-i Hiref hakkında bilgi edinilecek kaynaklardan en önemlisi teşkilat çalışanlarının kayıtlarının tutulduğu yevmiye defterleridir. Bir diğer kaynak, özel günlerde, bayramlarda, merasimlerde padişaha sunulan hediyelerin ve bu hediyeler karşılığında alınan kaftan, ücret, terfi gibi karşılıkların kayıtlarının tutulduğu *in'am defterleridir*. Aynı şekilde ehl-i hirefe bağlı sanatkârların yaptıkları işlere karşılık aldıkları hediyeleri ihtiva eden *ruznamçe defterleri* ile ehl-i hiref siparişleri sonunda

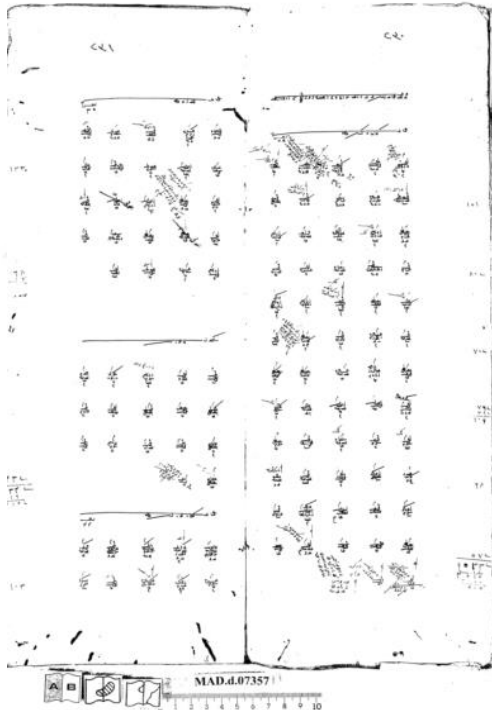
¹⁵⁶ Mad 3733/ Arşivi BOA, Yaman, *age.*, 2008, s.141.

yapılan ödemeleri gösteren *ceyb-i hümayun defterleri* de ehl-i hiref teşkilatı hakkında bilgi edinmeyi mümkün kılar.¹⁵⁷

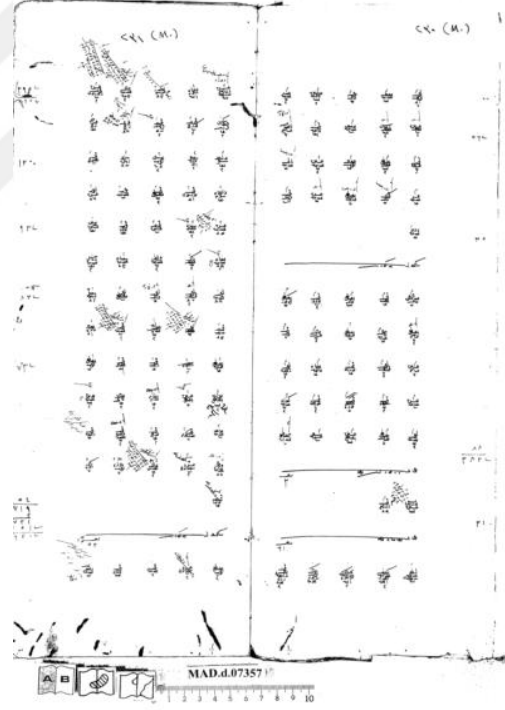
3. HASSA BAŞLIKÇILARININ YER ALDIĞI BELGELER:

Üçer aylık dönemleri ihtiva eden ehl-i hiref defterlerinde hassa başlıkçıları “Cemaat-i Külâhdüzân-ı Hassa” başlığı ile yer almaktadır. Başlıkçılar bölüğünün adı 1558 tarihli defterde “takyeci” olarak yer alırken, 1791 tarihli defterde “Cemaat-i Külâhdüzân-ı Hassa” ifadesinin yanına “külâh yapıcı” açıklaması eklenmiştir.¹⁵⁸

Cemâat-i külâhdüzan-ı hassa bölüğü, 2 serkülâhdüz, 1 kethüdâ, 1 serbölük, 1 seroda, 26 unvansız usta ve 25 çırak olmak üzere toplam 56 başlıkçı ile (bk. Belge 7,8) en çok çalışana 1596 yılında sahiptir. En düşük başlıkçı sayısı ise sadece 4 usta ile 1715 yılında (bk. Belge 9) görülür.

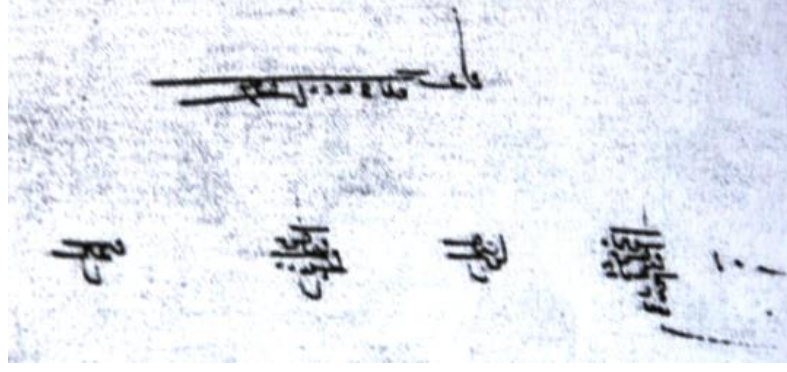
Belge 7: Mad 7357 Lezez 1004.

Belge 8: Mad 7357 Lezez 1004.

¹⁵⁷ Kalyoncu, *agm*, (15. 01. 2017).

¹⁵⁸ Yaman, *age.*, 2014, s. .65.

Belge 9: D 212 Lezez 1127.

Hassa başlıkları kayıtlarının bulunduğu incelenen defterler şunlardır:

Tezde Kullanılan T.	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Defter No	Arşiv
1526 Ocak	Recec 932	15 Ocak 1526-12 Nisan 1526	D 9612	TSMA
1545 Mart	1 Muharrem 952-30 Rebiülevvel 952	15 Mart 1545-11 Haziran 1545	D 9706/4	TSMA
1557 Ekim	Muharrem 965-Muharrem 966	24 Ekim 1557-14 Ekim 1558	D 9612	TSMA
1592 Ekim	Masar 1001	8 Ekim 1592-4 Ocak 1593	Mad 7238	BOA
1593 Ocak	Recec 1001	5 Ocak 1593-2 Nisan 1593	Mad 7238	BOA
1593 Nisan	Reşen 1001	3 Nisan 1593-30 Haziran 1593	Mad 7238	BOA
1593 Temmuz	Lezez 1001	1 Temmuz 1593-26 Eylül 1593	Mad 7238	BOA
1595 Eylül	Masar 1004	6 Eylül 1595-3 Aralık 1595	Mad 7357	BOA
1595 Aralık	Recec 1004	4 Aralık 1595-29 Şubat 1596	Mad 7357	BOA
1596 Mayıs	Lezez 1004	29 Mayıs 1596-24 Ağustos 1596	Mad 7357	BOA
1598 Ağustos	Masar 1007	4 Ağustos 1598-31 Ekim 1598	Mad 7362	BOA
1598 Kasım	Recec 1007	1 Kasım 1598-27 Ocak 1599	Mad 7362	BOA
1599 Ocak	Reşen 1007	28 Ocak 1599-26 Nisan 1599	Mad 7362	BOA
1599 Nisan	Lezez 1007	27 Nisan 1599-23 Temmuz 1599	Mad 7362	BOA
1604 Mayıs	Masar 1013	30 Mayıs 1604-26 Ağustos 1604	Mad 7312	BOA
1604 Ağustos	Recec 1013	27 Ağustos 1604-22 Kasım 1604	Mad 7312	BOA
1604 Kasım	Reşen 1013	23 Kasım 1604-19 Şubat 1605	Mad 7312	BOA
1605 Şubat	Lezez 1013	20 Şubat 1605-18 Mayıs 1605	Mad 7312	BOA
1607 Nisan	Masar 1016	28 Nisan 1607-25 Temmuz 1607	Mad 5085	BOA
1613 Şubat	Masar 1022	21 Şubat 1613-20 Mayıs 1613	Mad 7181	BOA
1613 Mayıs	Recec 1022	21 Mayıs 1613-16 Ağustos 1613	Mad 7181	BOA
1613 Ağustos	Reşen 1022	17 Ağustos 1613-13 Kasım 1613	Mad 7181	BOA
1618 Aralık	Masar 1028	19 Aralık 1618-17 Mart 1619	Mad 6270	BOA
1619 Mart	Recec 1028	18 Mart 1619-13 Haziran 1619	Mad 6270	BOA
1619 Haziran	Reşen 1028	14 Haziran 1619-10 Eylül 1619	Mad 6270	BOA
1622 Şubat	Recec 1031	13 Şubat 1622-11 Mayıs 1622	Mad 6304	BOA
1622 Mayıs	Reşen 1031	12 Mayıs 1622-8 Ağustos 1622	Mad 6304	BOA
1622 Ağustos	Lezez 1031	9 Ağustos 1622-4 Kasım 1622	Mad 6304	BOA
1626 Mart	Reşen 1035	29 Mart 1626-25 Haziran 1626	Mad 7444	BOA
1626 Haziran	Lezez 1035	26 Haziran 1626-21 Eylül 1626	Mad 7444	BOA
1626 Eylül	Masar 1036	22 Eylül 1626-19 Aralık 1626	Mad 6299	BOA
1626 Aralık	Recec 1036	20 Aralık 1626-17 Mart 1626	Mad 6299	BOA
1627 Mart	Reşen 1036	18 Mart 1627-14 Haziran 1627	Mad 6299	BOA
1630 Kasım	Recec 1040	7 Kasım 1630-2 Şubat 1631	Mad 6137	BOA
1631 Şubat	Reşen 1040	3 Şubat 1631-2 Mayıs 1631	Mad 6137	BOA
1631 Mayıs	Lezez 1040	3 Mayıs 1631-29 Temmuz 1631	Mad 6137	BOA

1647 Şubat	Masar 1057	6 Şubat 1647-5 Mayıs 1647	Mad 5723	BOA
1647 Mayıs	Recec 1057	6 Mayıs 1647-1 Ağustos 1647	Mad 5723	BOA
1647 Ağustos	Reşen 1057	2 Ağustos 1647-29 Ekim 1647	Mad 5723	BOA
1647 Ekim	Lezez 1057	30 Ekim 1647-25 Ocak 1648	Mad 5723	BOA
1649 Ocak	Masar 1059	15 Ocak 1649-13 Nisan 1649	Mad 7310	BOA
1649 Nisan	Recec 1059	14 Nisan 1649-10 Temmuz 1649	Mad 7310	BOA
1649 Temmuz	Reşen 1059	11 Temmuz 1649-7 Ekim 1649	Mad 7310	BOA
1649 Ekim	Lezez 1059	8 Ekim 1649-3 Ocak 1650	Mad 7310	BOA
1657 Ekim	Masar 1068	9 Ekim 1657-5 Ocak 1658	Mad 6300	BOA
1658 Ocak	Recec 1068	6 Ocak 1658-3 Nisan 1658	Mad 6300	BOA
1658 Nisan	Reşen 1068	4 Nisan 1658-1 Temmuz 1658	Mad 6300	BOA
1658 Temmuz	Lezez 1068	2 Temmuz 1658-27 Eylül 1658	Mad 6300	BOA
1658 Eylül	Masar 1069	29 Eylül 1658-26 Aralık 1658	Mad 7171	BOA
1658 Aralık	Recec 1069	27 Aralık 1658-24 Mart 1659	Mad 7171	BOA
1659 Mart	Reşen 1069	25 Mart 1659-21 Haziran 1659	Mad 7171	BOA
1661 Ağustos	Masar Recec 1072	27 Ağustos 1661-19 Şubat 1662	Mad 6915	BOA
1662 Şubat	Reşen Lezez 1072	20 Şubat 1662-15 Ağustos 1662	Mad 6915	BOA
1662 Ağustos	Masar 1073	16 Ağustos 1662-12 Kasım 1662	Mad 7166	BOA
1662 Kasım	Recec 1073	13 Kasım 1662-8 Şubat 1663	Mad 7166	BOA
1663 Şubat	Reşen 1073	9 Şubat 1663-8 Mayıs 1663	Mad 7250	BOA
1663 Mayıs	Lezez 1073	9 Mayıs 1663-4 Ağustos 1663	Mad 7166	BOA
1670 Mayıs	Masar 1081	21 Mayıs 1670-17 Ağustos 1670	Mad 2308	BOA
1670 Kasım	Reşen 1081	14 Kasım 1670-10 Şubat 1671	Mad 2308	BOA
1671 Şubat	Lezez 1081	11 Şubat 1671-9 Mayıs 1671	Mad 2308	BOA
1673 Nisan	Masar 1084	18 Nisan 1673-15 Temmuz 1673	Mad 6928	BOA
1673 Temmuz	Recec Reşen 1084	16 Temmuz 1673-8 Ocak 1674	Mad 6928	BOA
1674 Ocak	Lezez 1084	9 Ocak 1674-6 Nisan 1674	Mad 6928	BOA
1674 Nisan	Masar Recec Reşen 1085	7 Nisan 1674-28 Aralık 1674	Mad 6928	BOA
1674 Aralık	Lezez 1085	29 Aralık 1674-26 Mart 1675	Mad 6928	BOA
1675 Mart	Masar Recec Reşen 1086	28 Mart 1675-18 Aralık 1675	Mad 7014	BOA
1675 Aralık	Lezez 1086	19 Aralık 1675-15 Mart 1676	Mad 7014	BOA
1676 Mart	Masar Recec Reşen 1087	16 Mart 1676-6 Aralık 1676	Mad 7014	BOA
1676 Aralık	Lezez 1087	7 Aralık 1676-4 Mart 1677	Mad 7014	BOA
1686 Kasım	Masar Reşen Lezez 1098	17 Kasım 1686-5 Kasım 1687	Mad 6292	BOA
1687 Kasım	Masar Recec Reşen 1099	7 Kasım 1687-29 Temmuz 1688	Mad 6292	BOA
1688 Temmuz	Lezez 1099	30 Temmuz 1688-25 Ekim 1688	Mad 6292	BOA
1690 Ocak	Recec 1101	12 Ocak 1690-9 Nisan 1690	Mad 6292	BOA
1690 Ekim	Masar Reşen Lezez 1102	5 Ekim 1690-23 Eylül 1691	Mad 3738	BOA
1691 Ocak	Recec Reşen 1102	2 Ocak 1691-27 Haziran 1691	Mad 3738	BOA
1691 Haziran	Lezez 1102	28 Haziran 1691-23 Eylül 1691 /	Mad 3738	BOA
1691 Eylül	Masar 1103	24 Eylül 1691-21 Aralık 1691	Mad 3738	BOA
1698 Temmuz	Masar 1110	10 Temmuz 1698-6 Ekim 1698	Mad 3733	BOA
1699 Haziran	Masar, Recec, Reşen, Lezez 1111	29 Haziran 1699-17 Haziran 1700	Mad 3733	BOA
1700 Haziran	Masar 1112	18 Haziran 1700-14 Eylül 1700	Mad 3733	BOA
1701 Haziran	Masar 1113	8 Haziran 1701-4 Eylül 1701	D. 179	BULGAR
1702 Mayıs	Masar 1114	28 Mayıs 1702-24 Ağustos 1702	D. 179	BULGAR
1711 Şubat	Masar 1123	19 Şubat 1711-18 Mayıs 1711	D. 200	BULGAR
1715 Temmuz	Reşen 1127	3 Temmuz 1715-29 Eylül 1715	D. 212	BULGAR

1715 Eylül	Lezez 1127	30 Eylül 1715-26 Aralık 1715	D.212	BULGAR
1722 Temmuz	Lezez 1134	15 Temmuz 1722-10 Ekim 1722	D. 227	BULGAR
1722 Ekim	Masar 1135	12 Ekim 1722-8 Ocak 1723	D.227	BULGAR
1723 Ocak	Recec 1135	9 Ocak 1723-6 Nisan 1723	D.227	BULGAR
1732 Aralık	Reşen 1145	18 Aralık 1732-16 Mart 1733	Mad 204	BOA
1733 Haziran	Masar 1146	14 Haziran 1733-10 Eylül 1733	Mad 19635	BOA
1733 Aralık	Reşen 1146	8 Aralık 1733-6 Mart 1734	Mad 19635	BOA
1740 Eylül	Reşen 1153	22 Eylül 1740-19 Aralık 1740	D. 247	BULGAR
1742 Kasım	Lezez 1155	29 Kasım 1742-24 Şubat 1743	D. 249	BULGAR
1757 Eylül	Masar 1171	15 Eylül 1757-12 Aralık 1757	K. K. 7225	BOA
1758 Eylül	Masar 1172	4 Eylül 1758-1 Aralık 1758	K. K. 7225	BOA
1760 Şubat	Reşen 1173	18 Şubat 1760-16 Mayıs 1760	K. K. 7225	BOA
1761 Mayıs	Lezez 1174	6 Mayıs 1761-1 Ağustos 1761	K. K. 7226	BOA
1762 Ocak	Reşen 1175	26 Ocak 1762-24 Nisan 1762	K. K. 7226	BOA
1763 Temmuz	Masar 1177	12 Temmuz 1763-8 Ekim 1763	K. K. 7226	BOA
1764 Temmuz	Masar 1178	1 Temmuz 1764-27 Eylül 1764	K. K. 7227	BOA
1765 Haziran	Masar 1179	20 Haziran 1765-16 Eylül 1765	K. K. 7227	BOA
1768 Mayıs	Masar 1182	18 Mayıs 1768-14 Ağustos 1768	K. K. 7228	BOA
1769 Ekim	Reşen 1183	31 Ekim 1769-27 Ocak 1770	K. K. 7228	BOA
1770 Ekim	Reşen 1184	21 Ekim 1770-17 Ocak 1771	K. K. 7228	BOA
1772 Ocak	Lezez 1185	7 Ocak 1772-3 Nisan 1772	K. K. 7229	BOA
1773 Aralık	Lezez 1187	16 Aralık 1773-13 Mart 1774	K. K. 7229	BOA
1775 Mart	Masar 1189	4 Mart 1775-31 Mayıs 1775	K. K. 7229	BOA
1776 Şubat	Masar 1190	21 Şubat 1776-19 Mayıs 1776	K. K. 7230	BOA
1777 Şubat	Masar 1191	9 Şubat 1777-8 Mayıs 1777	K. K. 7231	BOA
1781 Aralık	Masar 1196	17 Aralık 1781-15 Mart 1782	K.K. 7232	BOA
1783 Kasım	Masar 1198	26 Kasım 1783-22 Şubat 1784	K. K. 7232	BOA
1785 Kasım	Masar 1200	4 Kasım 1785-31 Ocak 1786	K. K. 7232	BOA
1786 Ekim	Masar 1201	24 Ekim 1786-20 Ocak 1787	K. K. 7233	BOA
1787 Ekim	Masar 1202	13 Ekim 1787-9 Ocak 1788	K. K. 7234	BOA
1788 Ekim	Masar 1203	2 Ekim 1788-29 Aralık 1788	K. K. 7234	BOA
1789 Mart	Reşen 1203	28 Mart 1789-24 Haziran 1789	K. K. 7234	BOA
1790 Eylül	Masar 1205	10 Eylül 1790-7 Aralık 1790	K. K. 7235	BOA
1792 Kasım	Recec 1207	16 Kasım 1792-11 Şubat 1793	K. K. 7235	BOA
1796 Ekim	Recec 1211	4 Ekim 1796-30 Aralık 1796	D. 9613/13	TSMA

Tablo 2: İncelenen Ehl-i Hiref Defterleri.

Ehl-i hiref defterleri, hicri takvimle Masar (Muharrem, Safer, Rebiülevvel) / Recec (Rebiü'l-âhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelahir) / Reşen (Recep, Şaban, Ramazan) / Lezez (Şevvâl, Zilkâde, Zilhicce) olmak üzere üçer aylık dönemler şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bazı defterlerde bu üçer aylık dönemlerin birleştirildiği, bazı defterlerde ise “Masar, Recec, Reşen, Lezez şeklinde tüm yılın birleştirildiği görülür. Bu defterlerden başlıkçı çalışanlarının sayıları, bunların aldıkları yevmiyeler, teşkilatın hiyerarşik düzeni hakkında bilgi edinmek mümkündür.

4. HASSA BAŞLIKÇILARININ ÇALIŞMA MEKÂNLARI

Ehl-i hiref teşkilatı hazinedarbaşının emri altında çalışmış, siparişleri bizzat ondan almış, tayinlerde Enderûn-ı Hümayun Hazinedarbaşının arzı ile birlikte Reis-ül

Küttabın da fikri alınmıştır.¹⁵⁹ Sayıları 16. Yüzyılda 700'ü geçen, 1596'da 1400' e kadar ulaşan sanatkârların tamamının sarayda iskânı mümkün olmadığı gibi dericiler gibi bazı sanatkârların saraya yakın yerlerde çalışmaları da mümkün görünmemektedir. Kuyumcular, hakkâklar, zerdûzlar ve nakkaşların sarayın birinci avlusunda çalışma mekânları olduğu düşünülürken, sağlık alanında çalışanların da (tabibler, cerrahlar...) en azından bir kısmının saray içinde (Bâb-ı Hümâyundan girilince sağ kısımda hastane yapısı mevcut olduğundan) bulunması gerekmektedir.¹⁶⁰

17. yüzyılda İstanbul'da başlık üreten esnaftan takyecilerin 55 dükkânda 300 çalışanla, sarıkçıların 105 dükkânda 400 çalışanla, kavukçuların 17 dükkânda 40 çalışanla başlık ürettikleri bilinmektedir.¹⁶¹

Saray sanatkârlarının pek çoğunun çalışma mekânı saray dışındaki atölyelerdir. Terziler ve başlıkçıların da saray halkına yakın çalışma ihtiyacından dolayı, tam olarak çalışma mekânları bilinmiyor olsa da, saray içinde ya da yakınında iskân edilmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

5. HASSA BAŞLIKÇILARININ İŞE ALINMALARI

Ehl-i hirefte işe alınmada öncelikli şart sanatta maharettir. Dolayısıyla sanatkâr derecesinde işinde mâhir olanlarla birlikte, sanata kabiliyeti olan talebeler de yetiştirilmek üzere işe alınmıştır. "Hassa başlıkçıları da diğer ehl-i hiref sanatkârları gibi devşirme¹⁶² veya pençiklerden¹⁶³, azat edilmiş ya da akçe ile alınmış kullardan kabiliyetli olanlar ya da piyasadaki sanat erbabından seçilenlerden oluşmaktadır. 16. yüzyılın ortalarında ehl-i hiref çalışanları arasında Balkan kökenli olanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Bu tarihte Boşnaklar 153, Nemçeliler 44, Frenkler 41 çalışanla dikkat

¹⁵⁹ Yaman, age., 2008, s.14- 15.

¹⁶⁰ Yaman, age., 2008, s.11-13.

¹⁶¹ Yaman, age., 2014, s. .66.

¹⁶² Devşirme: Osmanlı saray hizmetlerinde, kapıkulu, sipahi ya da yeniçeri ocaklarında kullanılmak üzere Hristiyan tebaa arasından çocukları seçme ve toplama işi. Ayverdi, age., C 1, 2005, s. 693.; Devşirme bk. Ortaylı, age., 2006, s.27-34.

¹⁶³ Pençik: Akınlarda ve savaşlarda ele geçen esirlerin devlet tarafından kullanılmak üzere alınan beşte birlik kısmı. Ayverdi, age., C 3, 2005, s. 2482.

çekmektedir. Erken tarihli belgelerde genellikle sanatkârların isimleri ile birlikte şehir ve/veya milliyetleri de yazarken 18. yüzyıl belgelerinde sanatkârların sadece baba adlarıyla birlikte yazılmış olması teşkilata bu tarihlerde devşirme alımından vaz geçildiğini gösterir. Ayrıca bu dönemde ehl-i hiref çalışanlarının birkaçı dışında tümünün babasının Müslüman olduğu görülmektedir.”¹⁶⁴

6. HASSA BAŞLIKÇILARININ YETİŞTİRİLMELERİ

Devşirmeden ve pençik oğlanlarından hizmete alınanlar, ustalarının ellerinde yeteneklerine göre yetiştirilmiştir. Talebeler hizmete başladığında az miktarda gündelikle çalışır, sanatında ilerledikçe becerisine göre yevmiyesi artırılır, zaman içinde kalfa ve ustalığa yükselir.¹⁶⁵ 1526 tarihli Ehl-i Hiref defteri kayıtlarına göre Uzunçarşılı, başlıkçıların hangi padişah zamanında, nasıl işe alındıklarıyla ilgili, aşağıda verilen örneklerde görüldüğü gibi ayrıntılı bilgi verir.

“Yunus Pravadi, Sultan Bayezid zamanında gelmiş Pençik kul.

.....

Kasım Eğriboz, Harami gemisinden alınmış kul olup, şagirdliğe verilmiş. Fi 24 Şevvâl sene 924. Ber mûcib-i ruznâme (29 Ekim 1518)

.....

Haydar bin Murad, Babası hassa üstadlarından olub, mezkûr sanatbirle yazılmış. Fi 14 Rebiü'l-âhir sene 927. Ber mûcib-i ruznâme. (24 Mart 1521)

.....

Ahmed hıyeş-i Süleyman Ağa, Arnavud oğlanı olub, Süleyman Ağa Müslüman idüb şagird ulûfesi olunmuş. Fi gurre-i Şaban sene 926. Ber mûcib-i ruznâme. (Temmuz-Ağustos 1520) ”¹⁶⁶

.....

¹⁶⁴ Yaman, age., 2008, s. 18- 21.

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, agy., 1986, s.29.

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, 1986, s.29.

7. HASSA BAŞLIKÇILARININ İDARİ YAPILANMASI

Başlık yapan ustalar arasında başlığın tepelik kısmını hazırlayanlarla destarın sarımını gerçekleştiren ustaların farklı olma ihtimalleri kuvvetlidir. 17. yüzyılda İstanbul'daki başlıkçı esnafının “takyeciler”, “sarıkçılar”, “kavukçular” gibi isimlerle anılmaları, ayrıca Surnâme-i Hümayun'da yer alan minyatürlerde bunların geçiş törenlerinin ayrı ayrı tasvir edilmiş olması başlıkçıların birden fazla gruptan meydana geldiğini gösterir.¹⁶⁷ Bununla birlikte başlıkçı çalışanlarının kendi içlerindeki idari yapılanması “ser” unvanlı olan ustalar, unvansız ustalar ve talebeler (çıraklar) şeklindedir.

Hassa Başlıkçıları serkülâhdûz, kethüdâ, serbölük, seroda, ustalar ve şakirtlerden oluşmaktadır. Serkülâhduzun başlıkçıların başı, kethüdânın onun yardımcısı olduğu düşünülmektedir¹⁶⁸. Hiyerarşik düzende kethüdâların altında serbölükler, onların altında serodalar, daha sonra ustalar ve çıraklar gelmektedir. Bu sıralanışın hangi yetkinliğe göre belirlendiği tespit edilememiştir. Gruptaki “ser” unvanlı sanatkârlar her zaman en yüksek ücreti almamakta, bazen kethüdâ ya da unvansız ustalar “ser” olanlardan daha yüksek ücret almaktadır. Bazen de bazı şakirtlerin bazı ustalardan yüksek ücret aldıkları görülmüştür. Başlıkçılar arasındaki bu hiyerarşik düzen atama ile mi seçimle mi oluşmaktadır, bu konu da henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ayrıca aldıkları yevmiyeler dikkate alındığında ücret farkının sanatta yetkinlikten mi yoksa daha fazla iş üretmekten mi kaynaklandığı açıklığa kavuşmamış hususlardandır. Hassa başlıkçılarının incelenen defterlerdeki hiyerarşik dağılımları başlangıç tarihlerine göre şu şekildedir:

Miladi Tarihler	Serkülâhduz	Kethüdâ	Serbölük	Seroda	Külâhdûz	Unvansız Usta	Şakirt	Toplam
1526 Ocak	1					15	9	25
1545 Mart	1					11	12	24
1557 Ekim						15		15
1592 Ekim	1	1	2	1		11	26	42
1593 Ocak	1	1	2	1		11	26	42

¹⁶⁷ Yaman, age., 2014, s. 66.

¹⁶⁸ Yaman, age., 2008, s. 24.

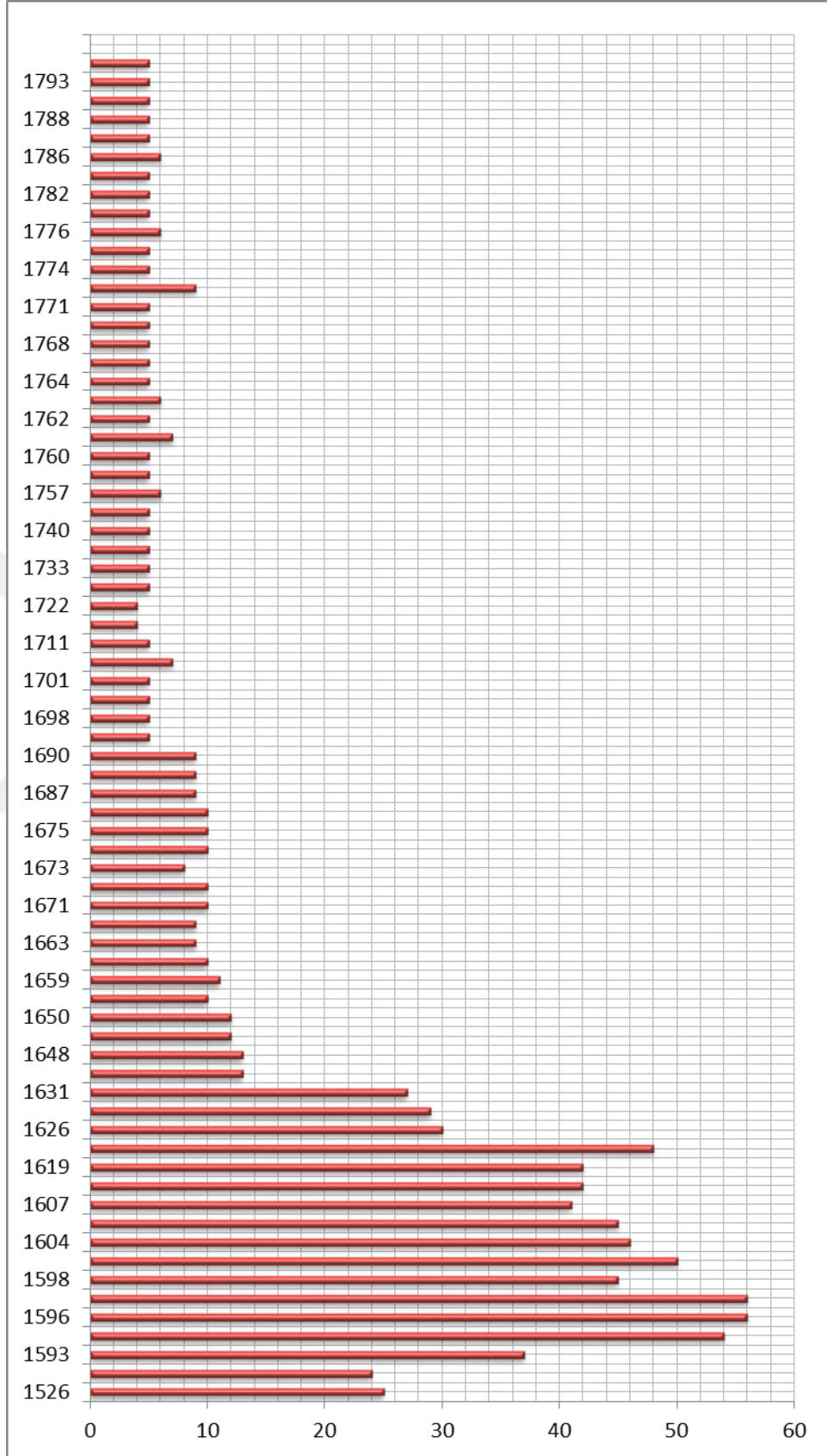
Miladi Tarihler	Serkülahdüz	Kethüdá	Serböyük	Seroda	Külahdüz	Unvansız Usta	Şakirt	Toplam
1593 Nisan	1	1	2	1		10	31	46
1593 Temmuz	2	1	1	1		10	32	47
1595 Eylül	2	1	1	1		25	24	54
1595 Aralık	2	1	1	1		25	23	53
1596 Mayıs	2	1	1	1		26	25	56
1598 Ağustos		1	2	1		23	18	45
1598 Kasım		1	2	1		28	18	50
1599 Ocak			3			29	18	50
1599 Nisan		1	3			28	18	50
1604 Mayıs		1	2	1		29	13	46
1604 Ağustos		1	3			29	13	46
1604 Kasım		1	2	1		29	13	46
1605 Şubat		1	2	1		28	13	45
1607 Nisan		1	2	1		23	14	41
1613 Şubat			2	1		19	18	40
1613 Mayıs		1	2	1		18	19	41
1613 Ağustos		1	2	1		19	19	42
1618 Aralık		1	2	1		24	10	38
1619 Mart		1	2	1		24	14	42
1619 Haziran		1	2	1		24	14	42
1622 Şubat		1	2	1		24	13	41
1622 Mayıs		1	2	1		25	13	42
1622 Ağustos		1	2	1		31	13	48
1626 Mart		1	2	1		21	5	30
1626 Haziran		1	2	1		20	5	29
1626 Eylül		1	2	1		20	5	29
1626 Aralık		1	2	1		20	5	29
1627 Mart		1	2	1		19	5	28
1630 Kasım	1		1	1	1	18	5	27
1631 Şubat	1		1	1	1	18	5	27
1631 Mayıs	1	1		1	1	19	5	28
1647 Şubat	1	1	1			8	2	13
1647 Mayıs	1	1	1			8	2	13
1647 Ağustos	1	1	1			8	2	13
1647 Ekim	1	1	1			8	2	13
1649 Ocak	1	1	1			6	3	12
1649 Nisan	1	1	1			5	3	11
1649 Temmuz	1	1	1			5	4	12
1649 Ekim	1	1	1			5	4	12
1657 Ekim	1	1	1			4	4	11
1658 Ocak	1	1	1			4	4	11
1658 Nisan	1	1	1			4	4	11
1658 Temmuz	1	1	1			4	3	10
1658 Eylül	1	1	1			4	3	10
1658 Aralık	1	1	1			5	3	11
1659 Mart	1	1	1			5	3	11
1661 Ağustos	1	1	1			5	2	10
1662 Şubat	1	1	1			5	2	10
1662 Ağustos								
1662 Kasım	1	1	1			6	1	10

Miladi Tarihler	Serkülahdüz	Kethüdá	Serböyük	Seroda	Külahdüz	Unvansız Usta	Şakirt	Toplam
1663 Şubat	1	1	1			5	1	9
1663 Mayıs	1	1	1			5	1	9
1670 Mayıs								
1670 Kasım	1	1	1			5	1	9
1671 Şubat	1	1	1			5	1	9
1673 Nisan		1	1			6		8
1673 Temmuz		1	1			6		8
1674 Ocak		1	1			6		8
1674 Nisan		1	1			8		10
1674 Aralık	1	1				6		8
1675 Mart	1	1	1			7		10
1675 Aralık	1	1	1			6		9
1676 Mart	1	1	1			7		10
1676 Aralık		1	1			7		9
1686 Kasım	1	1				7		9
1687 Kasım	1	1				7		9
1688 Temmuz	1	1				7		9
1690 Ocak	1	1				7		9
1690 Ekim	1	1				7		9
1691 Ocak	1					4		5
1691 Haziran	1					4		5
1691 Eylül	1					4		5
1698 Temmuz	1					4		5
1699 Haziran	1					4		5
1700 Haziran	1					4		5
1701 Haziran	1					4		5
1702 Mayıs	1					6		7
1711 Şubat	1					4		5
1715 Temmuz	1					4		5
1715 Eylül	1					3		4
1722 Temmuz	1					3		4
1722 Ekim	1					4		5
1723 Ocak	1					4		5
1732 Aralık	1	1				3		5
1733 Haziran	1	1				3		5
1733 Aralık	1	1				3		5
1740 Eylül	1	1				3		5
1742 Kasım	1	1				3		5
1757 Eylül	1					5		6
1758 Eylül	1					4		5
1760 Şubat	1					4		5
1761 Mayıs	1					6		7
1762 Ocak	1					4		5
1763 Temmuz	1					5		6
1764 Temmuz	1					4		5
1765 Haziran	1					4		5
1768 Mayıs	1					4		5
1769 Ekim	1					4		5
1770 Ekim	1					4		5
1772 Ocak	2					7		9

Miladi Tarihler	Serkülâhdüz	Kethüdâ	Serbölük	Seroda	Külâhdüz	Unvansız Usta	Şakirt	Toplam
1773 Aralık	1					4		5
1775 Mart	1					4		5
1776 Şubat	1					5		6
1777 Şubat	1					4		5
1781 Aralık	1					4		5
1783 Kasım	1					4		5
1785 Kasım	1					5		6
1786 Ekim	1					4		5
1787 Ekim	1					4		5
1788 Ekim	1					4		5
1789 Mart	1					4		5
1790 Eylül	1					4		5
1792 Kasım	1					4		5
1796 Ekim	1					4		5

Tablo 3: Başlıkçı Çalışanları

Ekim 1592- Mart 1593 arasındaki ehl-i hiref defteri kayıtlarına göre başlıkçılar, 2 serbölük, 1 kethüdâ, 1 seroda ve 1 serkülâh olmak üzere toplam 16 usta ve 26 şakirtten oluşurken 1 Temmuz 1593 tarihli defterde 2 serkülâhdüz, 1 kethüdâ, 1 serbölük, 1 seroda olmak üzere toplam 15 usta ve 32 şakirt kayıtlıdır. 1595 tarihinden itibaren serkülâh, kethüdâ, serbölük, ve seroda unvanlarının korunduğu, toplam usta sayısının 30'a çıktığı, şakirt sayısının da 24 olduğu görülür. 2 serkülâhdüz, 1 kethüdâ, 1 serbölük, 1 seroda, ile birlikte toplam 31 usta ve 25 çırak olmak üzere 56 çalışanla en fazla başlıkçı sayısı 1596 yılında görülmektedir. Yıllar içinde usta sayısı birer ikişer artıp eksilirken şakirt sayısının 18, 13, 10 şeklinde azaldığı; başlıkçı çalışanlarının 1663'te 8 usta, 1 şakirt, 1671'de 8 usta 2 şakirt olduğu, 1673'ten itibaren ise başlıkçı çalışanlarının talebelerinin olmadığı görülür. 1691'den itibaren sadece serkülâhdüz unvanının kullanıldığı usta sayısının da 5'e düştüğü görülmektedir.

Tablo 4: Başlıkçı Çalışanlarının Yıllara Göre Dağılımı

8. 16-18. YÜZYIL HASSA BAŞLIKÇILARI VE ALDIKLARI YEVMİYELER

Külâh, muhtelif şekilleri olmakla birlikte en tanınmış beyaz keçeden ucu sivri, sade olarak kullanıldığı gibi üzerine sarık sarmak suretiyle de kullanılabilen başlık olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁹ Dûz kelimesi ise Farsça'da dikmek anlamına gelmektedir. Bu durumda külâhdûzanlar “külâh dikenler” biçiminde de ifade edilebilir.¹⁷⁰ XVIII. yüzyıl ehl-i hiref defterinde “cemaat-i külâhdûzan-ı hâssa” olarak geçen birimin adı, grup adlarının Türkçe yazıldığı 1557 tarihli ehl-i hiref defterinde “cemaat-i takyacılar” şeklinde yazılmıştır.¹⁷¹ 1791 tarihli defterde derkenar olarak “külâh yapıcı” ifadesi kullanılmıştır. XVI. yüzyılın sonunda grup çalışanlarının sayısı elli altıya kadar çıkmıştır. Ayrıca mesleğe yeni başlayanların bulunduğu şâkirdan alt grubunun XVII. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği görülmektedir.¹⁷²

1592-93 tarihli ehl-i hiref defterlerinde serbölük 16 akçe, serkülâh 8,5 akçe yevmiye alırken unvansız ustalardan 9,5-10,5 akçe yevmiye alanlar olduğu, talebelerin 2 ile 5 akçe arasında değişen ücretler aldığı görülmektedir. 1618-19 tarihli ehl-i hiref defterlerine göre serbölük 31 akçe, kethüdâ 21 akçe, seroda 25,5 akçe yevmiye alırken, ustaların yevmiyeleri 4 ila 12,5 akçe arasında değişmektedir. Talebelerin ise 2,5 ila 7 akçe arasında değişen yevmiyeler aldığı görülmektedir. 1691 tarihli ehl-i hiref defterlerinde serkülâhdüz 3 akçe yevmiye alırken ustalardan 4 akçe yevmiye alanlar vardır. 1700'lü yıllarda serkülâhdüzlerin 4,5-8,5 akçe yevmiye aldıkları, ustaların ise 2'ser akçe yevmiye aldıkları görülmektedir. 1735 tarihli bir Isparta Şer'iyye siciline göre gıda ürünlerinin birim fiyatları hakkında Bahattin Yaman şu bilgileri verir: “Et: 13 akçe, keçi eti: 10 akçe, koyun eti: 12 akçe, peynir: 10- 13 akçe, pirinç: 13 akçe, somun: 13 akçe, mum: 26 akçe, sabun: 66 akçe, sadeyağ: 40 akçe...”¹⁷³ Bunlar bir kıyye (1282

¹⁶⁹ Pakalın, age., C. II, İstanbul, 1983, s. 328.

¹⁷⁰ Yaman, age., 2008, s.46.

¹⁷¹ Yaman, agm., 2006, s. 8.

¹⁷² Yaman, , agy., 2008, s.46.

¹⁷³ Yaman, age., 2008, s. 27.

gram) fiyatlarıdır ve görüldüğü gibi başlıkçılar bölüğünün son dönem çalışanları için hayatlarını idâme ettirmek oldukça zor görünmektedir.

Ehl-i hiref kayıtlarına göre grup üyelerinin standart ücretlerinin olmadığı, çalışanın becerisine, gösterdiği ustalığa bağlı olarak ücretine zam yapıldığı görülmektedir. Sanatta yetkinlik, fazla üretim yapma, saray memnuniyeti gibi üretilen işlerle ilgili faktörlerin ücretlerin belirlenmesinde temel etken olduğu ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI ve HASSA BAŞLIKÇILARI

Osmanlı hünkâr başlıkları hakkında bilgi edinilecek kaynaklardan en önemlileri hiç kuşkusuz padişah portreleridir. Osmanlı Devletinde padişah portreleri Fatih Sultan Mehmed’le başlar. Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan padişah portreleri yapımı, III. Murad döneminde bir geleneğe dönüşmüş ve saltanatın sona erişine kadar da sürmüştür.¹⁷⁴ Fatih’ten önceki Osmanlı padişahları kendilerinden sonra yapılan resimlerinde tarihi kaynaklarda anlatılanlara göre tasvir edilmiştir. Şemâilnâmelerde yer alan minyatürler, bunlar örneklenerek yapılan Zübdetü’t Tevârih ve Silsilenâmelerde yer alan padişah minyatürleri padişah başlıkları hakkında önemli bilgiler içerir. Şemâilnâme ve Zübdetü’t Tevârihlerde yer alan minyatürler aynı kalıbın tekrarı şeklindedir.

Minyatürler dönemin tarihi vesikaları sayılır. Bu konuda Nurhan Atasoy da “Tarihî konuları işleyen Osmanlı minyatürlerinde de esas gaye tarihî gerçekleri aksettirmedir.... Bunlarda ele alınan şahıslar, resimlendirilen tarihi olay sırasındaki yaş ve görünüşlerine uygun olarak tasvir edilmişlerdir.”¹⁷⁵, yine bir başka makalesinde.“...yazmalardaki her bir minyatür, bir olayı içinde bulunduğu şartlarla gerçeğe uygun bir şekilde tesbit eden, bir tarihi vesika hüviyetindedir.”¹⁷⁶ der. Başak Burcu Tekin de “Beş ciltlik Şahnâme-i Al-i Osman Kanuni Sultan Süleyman döneminin önemli eserlerinden biridir. Süleymannâme ismini alan beşinci cildindeki resimler Kanuni dönemini bire bir aktaran görsel belge niteliğindedir.” der.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Aysel Çöteliöğlü, *Topkapı Sarayı Müzesi Resim Koleksiyonu ve Padişah Portreleri*, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

¹⁷⁵ Nurhan Atasoy, “Minyatürlerde Türk Büyükleri ve Alparslan”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2’den ayrı basım, İstanbul, 1971, s. 59.

¹⁷⁶ Nurhan Atasoy, “1558 Tarihli “Süleymannâme” ve Macar Nakkaş Pervâne”, *Sanat Tarihi Araştırmaları* III, Ayrı Baskı, İstanbul, 1970, s. 196.

¹⁷⁷ Başak Burcu Tekin, “Arifi Süleymannâmesi’nde Kaftan Tasvirleri: Kanuni Dönemi Dokümanları Hakkında Bir Değerlendirme”, <http://www.diaweltderuerken.org /index.php/ZfWT/ article/viewFile /364/tekin> , s. 167. (27. 01. 2017).

Venedik kökenli usta Costanzo da Ferrara, Venedikli ressam Gentile Bellini gibi sanatçıların Fatih Sultan Mehmed'in davetiyle İstanbul'a geldiği¹⁷⁸, Nakkaş Sinan Bey'in resim sanatını ilerletmek için İtalyan ressam Mastori Pavli'den ders aldığı, Sinan Bey'in öğrencisi Şiblizâde Ahmed'in de önemli bir portre ressamı olduğu bilinmektedir. Kanuni döneminde Nigârî'nin (Denizci Haydar Reis), III. Murad döneminde Nakkaş Osman'ın, 17. yüzyılın ilk yarısında Ahmed Nakşî'nin, 17. yüzyılın ikinci yarısında Musavvir Hüseyin'in, 18. yüzyılda Levnî'nin (Abdülcelil Çelebi), 18. yüzyılın ikinci yarısında Refâil'in ve 19. yüzyılda Konstantin Kapıdağlı'nın önemli portre ressamları olduğu kaynaklarda yer alır.¹⁷⁹

Osmanlı padişahlarını konu alan Zübdetü't Tevârih ve Hünernâme'de tasvirlerin gerçeğe uygun olması amaçlandığından Seyyid Lokman, Şemâilnâme'yi doğru bilgilere ulaşma ihtiyacından dolayı yazar. Sultan III. Murad'ın desteği ve sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın gayretiyle Avrupalı ressamlar tarafından yapılmış ilk padişah portreleri İtalya'dan getirilip incelenir, tarihi kaynaklar, özellikle Hoca Sadeddin Efendi'nin Tarihi de incelenerek eserler tamamlanır. I. Osman'dan II. Murad'a kadar padişahların portrelerinde Avrupalı sanatçıların tasvir ettiği giysi ve başlıkların gerçeği yansıtmadığı düşünüldüğünden, Şemâilnâme'de ve Zübtedü't Tevârih'de, özellikle başlık tasvirlerinde, Hoca Sadeddin Efendi'nin Bursa türbelerinde padişah sandukaları üzerinde sergilenen padişahların gerçek kıyafetleri ve sarıklarını inceleyerek verdiği bilgilerden hareket edilmiş olabilir, ya da ressamın bizzat sanduka sarıklarını incelemiş olması muhtemeldir.¹⁸⁰

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde M Zeki Pakalın, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan yaptığı alıntıda, Osmanlı padişahları ile şehzadeler ve devlet

¹⁷⁸ Banu Mahir, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 140.

¹⁷⁹ Günsel Renda, "Avrupa ve Osmanlı: Sanatta Etkileşim", (Halil İnalçık, Günsel Renda), *Osmanlı Uygarlığı 2*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2004, s. 1091-1121.; Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.; Serpil Bağcı vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.; *Osmanlı Kıyafetleri Fenerci Mehmed Albümü*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul 1986, s.11.

¹⁸⁰ Filiz Çağman, "İstanbul Sarayının Yorumu: Üstad Osman ve Dizisi", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 164-174.

erkânının muharebe günlerinde “Üsküf” adı verilen, beyaz keçeden yapılmış sırmalı börk giydiklerini, börkün sırma ile süslenmesinin I. Murad zamanına uzandığını, divan toplantılarında ise üsküf üzerine kurcuk (imame, sarık) ilave edildiğini ve bunun mücevvezeden başka bir şey olmadığını söyler.¹⁸¹

1. ERKEN DÖNEM OSMANLI HÜKÜMDAR BAŞLIKLARI

1.1. Osman Gazi (1299- 1326), Kullandığı Başlıklar

Osman Bey 1258’de Söğüt’te doğmuş, İnönü ve Eskişehir’in ilhakıyla 1289’da Selçuk hükümdarı Gıyasüddin Mesud tarafından Uç Beyi ilan edilmiş, mücadele ve fetihlerle geçen bir ömrün ardından 1320 senesinden itibaren nikris hastalığı nedeniyle idareyi büyük ölçüde oğlu Orhan Gazi’ye bırakmıştır. 1326’da Bursa’nın fethi ile birlikte vefat etmiştir.¹⁸² Osmanlı Devleti’ne adını veren Osman Gazi sade yaşamıştır. Terekesinden çıkan az miktarda eşya arasında birkaç metre de sarık bezi bulunmaktadır.

Osmanlı hükümdarlarının yerli kumaş giydiği kaynaklarda yer alır.¹⁸³ Kıyâfetü’l-İnsâniyye fî Şema’ili’l-‘Osmâniyye adlı eserde Seyyid Lokman Çelebi, Osman Gazi’nin sarığını şöyle tarif eder: “ Peygamberin sahabelerinininki gibi beyaz çatma¹⁸⁴ kumaştan burma sarık takardı.....sarığı peygamberin ashâbı gibi beyaz kumaştan burma olurdu.”¹⁸⁵

¹⁸¹ Pakalın, age., C. II, 1983, s. 594

¹⁸² Uzunçarşılı, age.,1. Cilt, 1972, s.104- 113.

¹⁸³ Yılmaz Öztuna, “Padişahlar Yerli Kumaş Giyerdi”, http://www.turkiyegazetesi.com/makale_detay.aspx?id=464223 (18 Mayıs 2011).

¹⁸⁴ “Çatma, dokunuş ve tekniği itibariyle kadifenin bir cinsi olup kabartma desenlidir. Bursa, Bilecik ve Üsküdar çatmaları en kıymetli olanlardır.” Nevber Gürsu, *Türk Dokumacılık Sanatı*, Redhouse Yayınevi, Ankara, 1988, s.25.

“Çatma kumaşın kadifeden farkı, zemine oranla desenlerinin ve süslemesinin havının daha yüksek oluşudur.” Melek Sevüktekin Apak, Filiz Onat Gündüz, Fatma Öztürk Eray, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s.22-23.

¹⁸⁵ *Kıyâfetü’l-İnsâniyye fî Şema’ili’l-‘Osmâniyye*, Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s. 111,113.

Resim 44: Osman Gazi
Kaynak: Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ili'l-'Osmâniyye,1999: 110

Resim 45: Osman Gazi
Kaynak: Uzunçarşılı
1972:128

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ili'l-'Osmâniyye adlı eserde Osman Gazi'nin sarığının “çatma” kumaştan olduğu söylenir (Resim 44). Tasvirde destarın arasından görünen kırmızı serpuşun üzeri altın rengi desenli veya işlemelidir. Destarın sırmalı uç kısmı yelpâze şeklinde sarığın üstünde görünmektedir.

Osman Gazi'nin giydiği başka bir başlık da börk-i Horasânîdir (Resim 45). Börk, fes büyüklüğünde kırmızı kadife veya çuhadan yapılmıştır ve üstüne destar sarılmaktadır. Arif Mehmed Paşa, “başına kırmızı çuhadan Horasan börkü giyer, Tatar vadisinde sarık (destar) sarardı.”¹⁸⁶ der.

Resim 46: Osman Gazi
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 80

Resim 47: Osman Gazi, Sanduka
Üzerindeki Başlık
Fotoğraf: Şenel, Bursa, 2011.

Levni'nin Kebir Musavver Silsilenâme adlı eserinde yer alan Osman Gazi tasvirinde (Resim 46) serpuşun tepeliği yuvarlaktır, destarın bir tarafı diğerinden daha

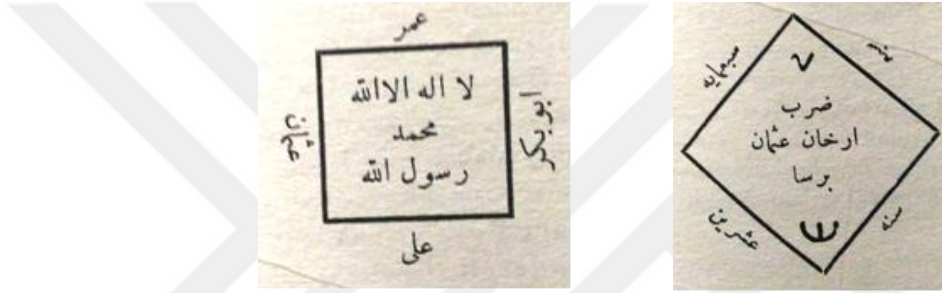
¹⁸⁶ Arif Mehmed Paşa, *Osmanlı İmparatorluğunda Makamlar ve Kıyafetler*, Cild- i Evvel, Tasvir-i Efkar, 1863. ts.

yüksektir, destarının kıvrımları arasından tepeden düzgün olarak katlanmış ucu tavus kuşu kuyruğu biçiminde çıkmıştır.¹⁸⁷

Osman Gazi'nin türbesindeki sanduka üzerindeki sarık (Resim 47), keçe külâh üzerine ince pamuklu kumaştan Cüneydî destar şeklinde sarılmıştır.

1.2. Orhan Gazi (1326- 1362), Kullandığı Başlıklar

Orhan Gazi, 1324'te Bursa'nın fethi ile bey olmuştur. 30 yıl içinde diğer beylikleri kendine bağlamış ve Balkanlara doğru fetih alanları bulmuştur. Bursa, İznik, İzmit gibi önemli kentleri fethetmiş, son yıllarında devlet işlerini oğlu I. Murad'a bırakmış ve 1362'de vefat etmiştir.¹⁸⁸

Resim 48: Orhan Gazi'nin İlk Sikkesi

Kaynak: Uzunçarşılı 1972: 125

Orhan Gazi zamanında ilk sikke bastırılmıştır ve üzerinde Kayı Boyunun damgası vardır (Resim 48). Sikke bastırmak bir hükümdarlık alametidir. Caroline Finkel de Orhan Gazi'nin iktidar iddiasına dikkat çekerek: “Ankara'daki Alaeddin Camii'nin, onun ölüm yılını taşıyan tamir kitabesinde Orhan ilk kez “Sultan” olarak tanımlanır ve bu ifade Osmanlı'nın mutlak iktidar iddiasına işaret eder.” der.¹⁸⁹ Halil İnalçık da Devlet-i Âliyye'de “Osmanlı Beyliği, kesinlikle Gazî Osman Bey tarafından kurulmuş, Orhan zamanında bir sultanlık hâlinde gelişmiştir. Sultan unvanı alan ilk

¹⁸⁷ Gül İrepoğlu, *Levni Nakış Şiir Renk*, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1999, s. 80.

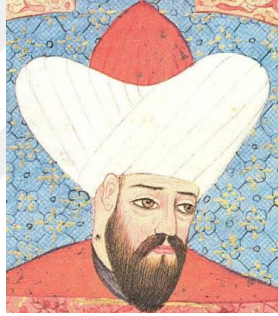
¹⁸⁸ Umay Türkes Günay, *Türklerin Tarihi, Geçmişten Geleceğe*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 472-473.

¹⁸⁹ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s.16.; Nusret Çam - Ayşe Ersay, “Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin Camii) nin İlk Şekli Ve Türk Mimarisindeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi* Sayı 38, s.18, Aralık 2012.

Osmanlı hükümdarı Orhan'dır (1336) Ondan önce bütün beyler emîrül-kebîr yahut bey unvanını kullanırdı” der.¹⁹⁰

Orhan Gazi'nin üsküf üzerine sarık sardığı kaynaklarda yer alır. On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihi'nde Neşrî'den yapılan alıntıya göre, “ ... *Ve dahi burma mu'akkad tülbent Orhan Bey zamanında hadis olmuştur. Divana gelecek Beylerin burma tülbendi olmasa teşnî ederlerdi. Elhâsıl âdetleri divanda burma tülbend ve seferde ak börk giyerlerdi ve börkün altına şevkele giyerlerdi. Şevkele bir takkedir ki önü kısa ve ardı uzun, içine deri kaplanmış.*” denir.¹⁹¹

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ili'l-'Osmâniyye adlı eserde Seyyid Lokman Çelebi Orhan Gazi'nin sarığının anlatırken “Altın üsküflü sarık takardı.” der.¹⁹² Kâmûs-ı Türkî'de üsküf, “örme külâh veya takye ki ekseriya tepesi devrik veya püsküllü olur.”¹⁹³ şeklinde tarif edilir. Reşad Ekrem Koçu da üsküfün “yeniçeri börkünün sırma işlemeli bir çeşidi”¹⁹⁴ olduğunu söyler.

Resim 49: Orhan Gazi
Kaynak: Kıyâfetül insaniye fi şemalül Osmaniye, 1999: 126

Resim 50: Orhan Gazi Sanduka
Sarığı
Fotoğraf: Şenel, Bursa 2011

Zübdetü't-Tevârih ile Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ili'l-'Osmâniyye'de (Resim 49) Orhan Gazi, başının yönü farklı olmakla birlikte aynı başlıkla resimlenmiştir. Sarığın sarılış şekli de aynıdır. Serpuşun kırmızı tepeliği sivri, sarığın iki kenarı da

¹⁹⁰ Halil İncalcık, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 21.

¹⁹¹ Sevin, age., 1990, s.47.

¹⁹² *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ili'l-'Osmâniyye*, age, 1999, s. 129, 133.

¹⁹³ Şemseddin Sami, age., 1978, s.111.

¹⁹⁴ Koçu, age., 1969, s.236-237.

yüksektir. Orhan Gazi nin sanduka sarığı ise (Resim 50) siyah, dilimli tepelik üzerine pamuk dolgulu dolama destarla Cüneydî biçiminde sarılmıştır.

1.3. I. Murad Han (1362- 1389), Kullandığı Başlıklar

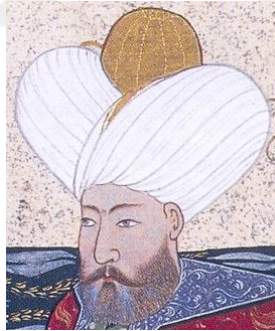
1326 yılında doğan Sultan I. Murad, 1362 yılında başa geçmiştir. Zamanında “Divan” teşkilatı sistemli hale gelmiş, “Kapıkulu ocakları” kurulmuştur. Rumeli’de fetihler yapılmış, 1389’da Kosova’da şehit olmuştur¹⁹⁵. “Murad Hüdavendigâr” olarak anılması Osmanlı Beylerinin artık hükümdar olarak zikredildiğini gösterir.¹⁹⁶

Kıyafetü’l-İnsâniye fi Şemâ’ili’l-Osmâniye’de Seyyid Lokman Çelebi Murad Hüdâvendigâr’ın sarığını şöyle tarif eder: “ Onun da sarığı babasınınki gibi mücevveze yerine altın üsküflü idi. Yani ulemâ tarzı idi. Sarığının çevresine beyaz bir tülbent sarardı. O da sarığını ataları tarzında sarar, fakat tâcı mücevveze yerine altınlı üsküf gibi mücevherlerle süslenmiş idi.”¹⁹⁷

M Zeki Pakalın, Hammer’den yaptığı alıntıda, “Hammer (Cilt 1, sayfa 136)...Osmanlı Padişahlarının börk yerine üsküf alıp I. Murad’ın Avrupa’daki fütühatı sırasında kâmilten sırma ile süslendiğini söylüyor, der.”¹⁹⁸

Resim 51: I. Murad
Kaynak: Kıyafetü’l-insaniye
fi Şemâilü’l Osmaniye, 1999:132

Resim 52: I. Murad
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 81

Resim 53: I. Murad
Sanduka Sarığı Kaynak:
Göksoy, Kosova, 2013

¹⁹⁵ Günay, age., 2007, s. 474-476.

¹⁹⁶ İsmail Cengiz, *Bir İmparatorluğun İzi Osmangazi*, Osmangazi Belediyesi, İstanbul, 2009, s.86, “Hüdâvendigâr, hükümdar anlamına gelmektedir.” Kaynak: Ayverdi, age., 2005, s.1292.

¹⁹⁷ Kıyâfetü’l-İnsâniyye fi Şema’ili’l-‘Osmâniyye, age., 1999, s. 133, 135.

¹⁹⁸ Pakalın, age.,III. Cilt, 1983, s. 560.

Kıyâfetü'l-insaniye fi Şemâilü'l-Osmâniye'de yer alan Sultan I. Murad'ın tasvirinde (Resim 51) üsküf üzerine beyaz sarık sarıldığı görülür. Üsküfün tepesi yuvarlak, sarığın iki köşesi de yüksekçe yuvarlaktır. Kebir Musavver Silsilenâme'de yer alan I. Murad tasvirinde de (Resim 52) tepesi yuvarlak üsküf üzerine yuvarlak yüksek kenarlı sarık sarılmıştır. Bu resimde tepelik dilimli süslemelidir.

I. Murad'ın Kosova'da bulunan sanduka sarığının dilimli tepelik üzerine pamuk dolgulu dolama destarlı olduğu görülmektedir (Resim 53). Murad Hüdavendigâr'ın Bursa'da bulunan sanduka sarığı da aynı şekilde pamuk dolgulu dolama destarlıdır.

1.4. I. Bayezid (Yıldırım) (1389- 1403), Kullandığı Başlıklar

1360 yılında doğdu. 1389 yılında babasının Kosova'da şehâdeti üzerine hükümdar oldu. Zamanında, başkaldıran Anadolu Beyleri ile mücadele etti, devletin sınırlarını genişletti, İstanbul'u kuşattı. Timur'la yaptığı Ankara Savaşını kaybetti, 1403'te vefat etti. Osmanlı Devletinde 1402- 1413 yılları arası Fetret devri olarak anılır.¹⁹⁹

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ilü'l-'Osmâniyye' de Seyyid Lokman Çelebi Yıldırım Bayezid'in de üsküf üzerine sarık sardığını söyler: “ Babası gibi altın üsküf üzere burma ve sarma sarıklı idi. Tâcı babası Gâzi Hüdâvendigâr'ın tâcı gibi üsküf üzerine altın burmalı sarma idi.”²⁰⁰ der.

Resim 54: I. Bayezid
Kaynak: Kıyâfetül insaniye fi şemâilül Osmaniye, 1999: 144

Resim 55: I. Bayezid
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 85

Resim 56: Yıldırım Bayezid,
Sanduka Üzerinde Başlık
Fotoğraf: Şenel, Bursa 2011.

¹⁹⁹ *Padişahlar Atlası*, “Bir Zamanlar Osmanlı”, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.58-69.

²⁰⁰ *Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ilü'l-'Osmâniyye*, Tarihi Araştırmalar Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999, s. 145, 147

Kıyafetül insaniye fi şemailül Osmaniye’de yer alan I. Bayezid tasvirinde (Resim 54) yuvarlak tepeli üsküf üzerine yuvarlak yüksek kenarlı destar sarılmıştır. Kebir Musavver Silsilenâme’de yer alan tasvirde de (Resim 55) yuvarlak tepeli üsküf ve üzerine sarılmış kenarları yuvarlak ve yüksek beyaz destar görülmektedir. Bu sarığın kenarları üsküfe daha yakındır. Şemailnâmede ise daha ayrıktır. Her iki destarın altından da üsküfün alt kenarı görünmektedir.

I. Bayezid’in türbesinde bulunan sanduka sarığı yuvarlak tepelik üzerine verev şekilde sarılmış ince destarlıdır, üzeri poşetle kapatılmıştır (Resim 56) .

1.5. 1.Mehmed (Çelebi) (1413- 1421), Kullandığı Başlıklar

Kesin bilinmemekle birlikte 1379 yılında doğdu. Ankara Savaşı’ndan sonra 1402’de Amasya’da, 1404’te Bursa’da hükümdarlığını ilan etti. Fetret Devri sonunda 1413’te Edirne’de tahta çıktı. Ömrünü Ankara Savaşı’nın yaralarını sarmakla geçirdi. 1421’de vefat etti.²⁰¹

Resim 57: I. Mehmed
Kaynak: Kıyafetül insaniye fi şemailül Osmaniye, 1999: 154

Resim 58: I. Mehmed
Kaynak: Levnî, 1999: 86

Resim 59: I. Mehmed Sanduka Sarığı
Kaynak: <http://avrasya.binon.comtr> 13. 01. 2017

Seyyid Lokman Çelebi I. Mehmed’in sarığı ile ilgili şunları söyler: “Sarığı sade çatma kumaştandı. Kendisine bu sarık çok yakıştırdı. Sadece üsküfün yukarısı görünürdü, alt kısmı tülbent altında kaybolurdu.... Altın üsküf üzerine burma ve sarma değildi, sade ama gayet güzeldi; üsküfün yalnızca yukarı tarafı görünüp alt tarafı ise bir tülbent ile gizleniyordu.”²⁰² Kıyafetü’l-İnsâniye fi Şemâilü’l-Osmaniye’de yer alan tasvirde (Resim 57) destarın ucu, üsküfün tepesine yakın yerden yelpâze gibi dışarı

²⁰¹ *Padişahlar Atlası*, “Bir Zamanlar Osmanlı”, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 76.

²⁰² *Kıyâfetü’l-İnsâniye fi Şema’ilü’l-Osmâniye*, age., 1999, s. 159, 161.

çıkılmış görünmektedir. Levnî'nin Kebir Musavver Silsilenâme'sinde yer alan tasvirde de (Resim 58) altın dilimli yuvarlak tepeli üsküf görünmektedir, destar ulema sarıklarını andırır şekilde yuvarlak sarılmıştır ve destarın uç kısmı gizlenmiştir. I. Mehmed'in sanduka sarığı (Resim 59) bordo tepelik üzerine ince beyaz destarla verev sarılmıştır.

1.6. II. Murad (1421- 1444)- (1446- 1451), Kullandığı Başlıklar

1404'te doğdu. 1421'de tahta geçti. Hükümdarlığı esnasında taht kavgaları, iç isyanlar ve Anadolu'daki Beyliklerle mücadele etti. Eflak, Varna ve 2. Kosova zaferini kazandı. Zamanında Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti kesinleşti. 1451'de vefat etti.²⁰³

Resim 60: II. Murad
Kaynak: Kıyafetül insaniye fi şemâilül Osmâniye 1999:170

Resim 61: II. Murad
Kaynak: Padişahın Portresi, Zübdetü't- Tevârih, 2000: 168

Sarığının hakkında Seyyid Lokman Çelebi, "Sarığının dedelerinininki gibi burma ve sarma üsküflü olup aşağı kısmını tülbent altında kalır görünmezdi... Altın süslemeli tacı, dedelerinininki gibi burma sarma idi, üsküfün altı tülbent altında kaldığı için görünmezdi." der.²⁰⁴

Yukarıda görülen her iki tasvirde de üsküf üzerine beyaz destar sarılmıştır. Kıyafetü'l İnsaniye fi Şemâilü'l Osmâniye'den alınan tasvirde (Resim 60) üsküfün görünen kısmı daha fazladır, destar kısmının yüksekliği daha ince ve yüksek kenarları daha belirgindir. Zübdetü't- Tevârih'ten alınan tasvirde (Resim 61) destar daha yüksek sarılmış görünmektedir bu yüzden üsküfün büyük kısmı destarın altında kalmıştır.

²⁰³ Günay, age., 2007, s. 482-484.

²⁰⁴ Kıyâfetü'l-İnsâniye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye, age., 1999, 171, 173.

Resim 62: II. Murad'ın Kabri
Fotoğraf: Şenel, Bursa 2011.

Osmanlı hünkâr kabirleri içinde üzeri açık, sandukasız ve sarıksız tek kabir II. Murad'ın kabridir (Resim 62).

1.7. II. Mehmed (Fatih) (1444- 1446)- (1451- 1481), Kullandığı Başlıklar

1432'de doğdu. 1453'te İstanbul'u fethetti. Bu fetih Orta Çağ'ın sonu, Yeni Çağ'ın başlangıcı kabul edildi. Döneminde devletin sınırları Balkanlarda genişlemeye devam etti. Doğu'da, Karadeniz'de, Ege'de ve Akdeniz'de de zaferler kazanıldı. 1481'de geride büyük ve güçlü bir imparatorluk bırakarak vefat etti. II. Mehmed'i kaynaklar âdil, âkil, heybetli, cesaretli, idrak sahibi, iyi giyimli, kadirşinas, âlimlerin dostu, şairlerin hâmisî bir padişah olarak zikreder.²⁰⁵

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye'de Seyyid Lokman Çelebi II. Mehmed'in sarığı ile ilgili olarak; "Sarığı dedesi Çelebi Sultan Mehmed'inki gibi idi...Sarığı dedesi Çelebi Sultan Mehmed'in tarzından daha düzenliydi. İlim adamlarının taktıkları sarık gibi tâc üzerine sarılmış idi; bundan sonra bütün Osmanlı padişahları bu tarz sarık kullanarak, altın üsküfû sadece görevliler takmışlar, kendilerinininki tantanadan uzak, sade kalmıştır." der.²⁰⁶

²⁰⁵ Günay, age., 2007, s. 484-496.

²⁰⁶ Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ilü'l-'Osmâniyye, age., 1999, s.183, 185.

Resim 63: II. Mehmed
Kaynak: Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye, 1999:182

Resim 64: II. Mehmed
Kaynak: Bellini 1480, The Orient in Western Art, 2000: 21.

Resim 65: II. Mehmed
Gül Koklayan Fatih
Kaynak: Bağcı vd, 2006: 15

Her üç tasvirde de (Resim 63, 64, 65) Fatih Sultan Mehmed, dilimli tâc üzerine beyaz burma destarla görülmektedir. Sarığı ulema sarıklarını andırır. Osmanlı Padişahlarının Peygamber sevgisi ve hürmeti aşikârdır. Daha önceki padişahlar zamanında börk ya da üsküf üzerine destar sarılırken Fatih Sultan Mehmed'in tâc üzerine destar sarması, İstanbul'un Fethi'ni müjdeleyen Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifine hürmeten ve Peygamber sevgisine binâen olabilir. Ayrıca tâc üzerindeki dilimler meşâyih sarıklarında “terk” tabir edilen ve sayılarının anlamları olan tâc-ı şerifleri hatırlatmaktadır.

Meşâyih başlıkları hakkında bilgi veren kaynaklarda tâc hakkında yer alan bilgilerden bazıları şöyledir: “Hz. Peygamber (sav) Efendimizin.....Mirâctan döndüklerinde mübarek başlarında “tâc” ve “yeşil sarık” olurdu.”²⁰⁷ “Üç harften mürekkep Tâc lafzında, ta, tamlığa; elif, doğruluğa; cim, cemâle işaret ettiği gibi.....pek çok rivayet vardır.”²⁰⁸ “ Kendisine Tâc tekbirlenen kişi “ölmeden evvel ölmek” sırrına mazhar olmuş, dört kitabın manası ve bu âlemin muhtevası olan tevhidi başına tâc etmiş demektir.”²⁰⁹ denilir.

²⁰⁷ Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, age., İstanbul, 2006, s. 25.

²⁰⁸ Erhan, agy., S. 31, 2014 s. 53.

²⁰⁹ Mehmed Fatih Çıtlak, “Derviş Çeyizi” *Hak Erenlerin Çeyizi: Derviş Çeyizleri, Keşkül*, S 31, Sûfi Kitap, İstanbul, 2014, s. 80.

Resim 66: Fatih Mehmed II
Kaynak: Ayiter, 1977: 181.

Resim 67: II. Mehmed
Kaynak: <http://www.digitalssm>

“Ren Kıyılarında Osmanlı Padişahları” adlı makalesinde Kudret Ayiter, “Fatih Mehmet, hiçbir Osmanlı padişahında görülmeyen bir şekilde sarık sarmıştır. Biraz dağınık ve toplu kumaş kolları ile sarılmış gibi görünen...”²¹⁰ diyerek burma destarlı sarığı anlatmıştır (Resim 66). Resimde sultan tâc üzerine burma destarlı sarıkla tasvir edilmiştir.

J. Young albümünden alınan ve Sakıp Sabancı Müzesi digital arşivinde bulunan gravürde (Resim 67) Fatih Sultan Mehmed örfî kavukla (ulema kavuğu) tasvir edilmiştir. Örfî kavuk, kaynaklarda, “Hint tülbendi ile burma şeklinde sarılmış, tepesinin üst kenarı yeşil, altı sırma tel şeritli, örfî denilen kavuk, Divan’da resmi günlerde şeyhülislam, kazaskerler, yüksek payeli ulema tarafından giyilmiştir.”²¹¹ şeklinde tarif edilir. Gravürde kavuğun tepesinde nefî serpuş kısmı, alt tarafında da altın sırma şerit kısmı görünmektedir. Kavuğun ön tarafında tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır. Sorguçların, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yaygın olarak kullanılmaya başladığı²¹² düşünüldüğünde, tasvirde yer alan sorgucun hayali olarak, saltanatı simgeleyen bir sembol gibi kullanıldığı sonucuna varılabilir.

²¹⁰ Kudret Ayiter, “Ren Kıyılarında Osmanlı Padişahları”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayı 5, İstanbul, Ocak 1977, s.186.

²¹¹ Pakalın, age., C. II, 1983, s.746.

²¹² Tapan, agm, 1977, s.101.

Resim 68: Fatih Sultan Mehmed'in Sanduka Sarığı
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011

Fatih türbesinde bulunan sandukanın sarığı, silindirik, koyu renkli tâc üzerine pamuk dolgulu, beyaz dolama destarla Cüneydî tarzda sarılmıştır.

2. 16- 18. YÜZYIL OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI VE HASSA BAŞLIKÇILARI

2.1. II. Bayezid (1481-1512), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçaları

1448'de doğdu. Döneminde İmparatorluğun sınırları korundu. Dindar, sofu²¹³ bir padişah olarak tanındı ve kendisine Bayezid-i Velî²¹⁴ dendi. 1512'de vefat etti.²¹⁵ II. Bayezid'in tasvirlerde yer alan başlıklarından bazıları şunlardır:

Resim 69: II. Bayezid
Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şema'ilü'l-
'Osmâniyye, 1999: 194.

Resim 70: II. Bayezid. Kebir
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 88

Resim 71: II. Bayezid
Kaynak: Konak, 2007: 136

²¹³ Cenkmén, age., 1943, s. 34.

²¹⁴ Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981, s.90.

²¹⁵ Günay, age., 2007, s. 496-501.

Yukarıda yer alan her üç tasvirde de (Resim 69, 70, 71) II. Bayezid beyaz destarlı sarıkla resmedilmiştir. Her üç tasvirde de tâcın dilimli olduğu görülmektedir. Destardan görünen tâc Levnî'nin tasvirinde (Resim 70), diğerlerinden daha dar ve yüksektir. Aynı tasvirde sarığın ön tarafında aşağı dönük bir sorguç görülmektedir ve sorguç yuvası mücevherlerle tezyin edilmiştir.

Kıyâfetü'l – İnsâniyye fi Şema'ilü'l- 'Osmâniyye'de Seyyid Lokman Çelebi, "...sarığı sahabelerinkine benzerdi...Onun sarığı atalarınıninki gibi burma şeklinde sarma olup Târih-i Cihânnümâ adlı esere göre, beyler, önü kısa arkası uzun kırmızı burma, ince deri kaplı takke giyerlerdi..." der.²¹⁶

Resim 72'de yer alan tasvirde II. Bayezid, beyaz, burma destarlı sarıkla görülüyor. Destarın arasından yeşil renkli, yuvarlak tepeli, muhtemelen 12 dilimli (terkli)²¹⁷ tâc görünüyor, tâcın tepesinde altın renkli düğme²¹⁸ yer alıyor.

"Terk, üzerine sarık sarılan tâc-ı şeriflerin tepelerinde bulunan dilimli taksimata denir."²¹⁹ Terksiz, yani dilimsiz taçlar olduğu gibi terk sayısı birden başlayıp iki, üç, dört... yirmi dört, yirmi sekiz, otuz üç ve kırk dörde kadar ulaşan terkli, dallı, fitilli ya da dikişli terkleri olan taçlar vardır ve terk sayılarının anlamları vardır.²²⁰ 12 terkin muhtelif anlamlarından bazıları şöyledir. "Lâ ilâhe illâllah" kelimesinin harfleri 12 adettir. "Muhammedu'r- Rasûllullah" kelimesinin harfleri de 12 adettir..... 12 terkli "Saadet Tâcı" giyilmesi kişinin kötü görülmüş 12 ahlâkî sıfatı terk etmiş ve olgunlaşmış olduğuna işaret eder. Bu 12 sıfat şunlardır: 1. Cehaleti terk etmek.... 2. İsyanı terk

²¹⁶ Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye, age., 1999, s.195,197.

²¹⁷ Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, age., 2006. s. 72, 96-98.

²¹⁸ "Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabi (ks) şöyle demiştir: Resûllullah Efendimizin sarığı Safâ'da düştü. Resul (sav) Efendimiz onu geriye kabul etmedi. Ashâb onu 400 parçaya ayırdı. Ancak sekiz parçası kayboldu. Herkes hayret etti. Cebrâil (as) geldi ve şöyle dedi "Ya Resûllallah! O sekiz parçayı biz aldık. Yedisini yedi gök kapısına astık. Birisini de Allah'ın arşı kapısına astık." Efendimiz Mirâca çıktığında, o parçayı orada gördü. Ashâb, "Yâ Resûllallah! Onları biz nerede muhafaza edelim?" diye sorunca, Efendimiz, tâclarımızın tepesinde, buyurdu. Bunun üzerine bütün ashâb onu tâclarının tepesine düğme yaptılar. Resûllullah Efendimizin de böyle bir düğmesinin var olduğu söylenmiştir. Bu sebebe dayanarak tarikat erbâbı tâc, sikke ve takyelerinin tepesine düğme koyarlar." Kaynak: Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, age., 2006. s. 90.

²¹⁹ Erhan, agy., 2014 Yaz, s. 52.

²²⁰ Atasoy, age., 2005, s.170- 204.

etmek.... 3. Nefsin arzularını terk etmek.... 4. Hırsı ve tamahkârlığı terk etmek.... 5. Dünya sevgisini terk etmek... 6. Arzu ve hevesi terk etmek.... 7. Şehvetin sırrını terk etmek.... 8. Kibri terk etmek.... 9. Eziyet ve zarar vermeyi terk etmek.... 10. Cimriliği terk etmek.... 11. Kazayı terk etmek.... 12. Gafleti terk etmek...”²²¹

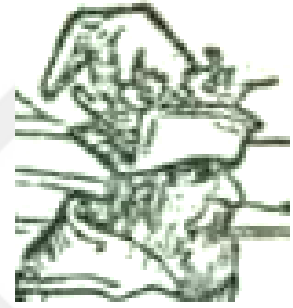
Yusûfî kavukların yan tarafında bulunan dilimlerin de “terk” olarak adlandırıldığı görülmüş²²² ancak, bu görüşü destekleyen bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kaynaklardan edinilen bilgiler, sarığın tepe kısmından görünen, kubbede yer alan tacın dilimlerinin “terk” anlamına geldiğini göstermektedir.²²³

Resim 72: II. Bayezid
Kaynak: Mahir, Padişahın
Portresi, 2000: 301.

Resim 73: II. Bayezid
Kaynak: Capellen, Güner İnal'a
Armağan, 1993: 339-362.

Resim 74: II. Bayezid
Kaynak: Capellen, Güner İnal'a
Armağan, 1993: 339-362.

Albrecht Dürer'in tasvirinde (Resim 73) II. Bayezid beş dilimli, kenar dilimlerin kenarları dışa doğru kıvrık bir başlıkla tasvir edilmiştir. Yabancı kralların taçlarını andıran bu başlık çizimi resmin hayal mahsulü olduğunu ve gerçeği yansıtmadığını göstermektedir.

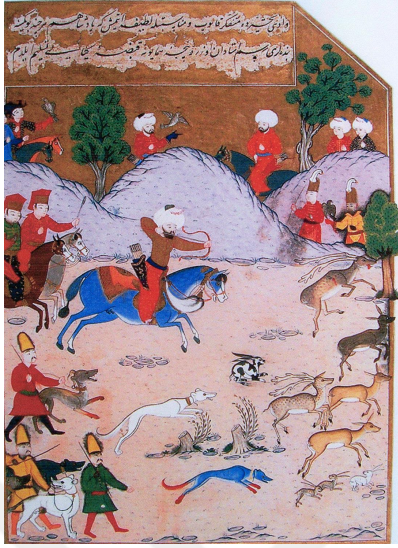
Jörg von Nürnberg'in yaptığı resim de (Resim 74) aynı şekilde gerçeklerden uzak ve hayâlî bir çizimdir. II. Bayezid bu resimde sivri ucu arkaya kıvrık, başa geçen kısmının kenarları da yukarıya kıvrılmış külâh şeklinde bir başlıkla tasvir edilmiştir.

²²¹ Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, age., 2006. s. 72, 96-98.

²²² Ö. Hakan Çetin, “Kıyafetli Albüm ve Kitaplardaki Osmanlı Kıyafetlerinden Bazı Örnekler (1710-1820)”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji- Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995, s.196.

²²³ Nurhan Atasoy, age., 2005, s.170- 204.; Yahya b. Sâlih el- İslâmbolî age., 2006. s. 72, 96-98.; Ayverdi, age.,3, 2005, s. 3128.; Mehmed Safiyyüddin Erhan, age., 2014 Yaz, s. 52.

Yukarıya kıvrık kenarla külâh arasından çiçek (?), sorguç (?) ya da tüy (?) şeklinde süslemeler görülmektedir.

Resim 75: Sultan II. Bayezid'in Filibe Civarında, Uzunova'da Avlanması,
Kaynak: Konak, 2007: 162

Hünernâme'den alınan minyatürde²²⁴ (Resim 75) II. Bayezid, beyaz destarlı sarıla tasvir edilmiştir. Sarığın tepesinden dilimli, koyu renkli tâc görünmektedir. Destarın sırmalı (altınlı ?) kenarı sarığın ön tepesinde küçük bir yelpâze gibi aşağı dönük durmaktadır. Tepelerin arkasında duran iki çocuğun (şehzâde ?) ve elinde avcı kuş tutan başka bir kişinin (doğancı ?)²²⁵ başında da aynı başlığın bulunduğu görülmektedir.

²²⁴ Ruhi Konak, "Nakkaş Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler", Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir 2007, s. 162.

²²⁵ Esasen doğancı başlıkları farklıdır. "Doğancılar başlarında saçlarını içine alan siyah yumuşak deriden yapılmış tüylü başlıklarla resimlenmiştir." Söz konusu minyatürde de sol tarafta görülen tepenin arkasında, doğancı başlığıyla resimlenmiş bir doğancı yer almaktadır. Minyatürlerde avcı kuşlar sadece doğancıların ya da şikâr ağalarının kolunda değil bazen padişahın kolunda da tasvir edilmiştir. (Nalan Türkmen, "Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme'deki Betimlemeleri", *ACTA TURCICA*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2009.)

Resim 76: Sultan II. Bayezid'in Cenazesi, (Selimnâme) ve Detay
Kaynak: And, 2004: 234

Selimnâme'den alınan minyatürde (Resim 76) II. Beyazid'in tabutunun üzerindeki sarık, koyu kırmızı, sivri tepeli tâc üzerine beyaz, burma destarlı sarılmıştır ve destarın ucu tâcla sarık arasından çıkarak aşağı doğru sarkmıştır. Aynı başlığın tepelerin arkasından bakan iki kişide de olması dikkat çekicidir.

Resim 77: II. Bayezid, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

II. Bayezid'in sandukası üzerindeki sarık (Resim 77), siyah dilimli tepelik üzerine pamuk dolgulı beyaz dolama destarla Cüneydî tarzda sarılmıştır.

II. Bayezid Döneminde Hassa Başlıkçıları:

Ehl-i Hiref teşkilatı külâhdüzanlar bölüğüne II. Bayezid döneminden itibaren sanatçı alındığı²²⁶ bilinmektedir. 1526 tarihli en eski defter kayıtlarına göre bazı külâhdüzanların Sultan Bayezid Han zamanında deftere yazıldığı görülmektedir.²²⁷

Buna göre:

“Cafer, Ser-i mezkûr (Baş külâhdûzan) on sekiz buçuk akça

Balî, birâder-i Muslihüddin on dört akça

Piyâde-i Akkirmanî on dört akça

Hasan bin Mustafa on buçuk akça

Yunus Pravadi on dört buçuk akça

Mahmud bin Kul on buçuk akça

Mustafa bin Musa on beş buçuk akça

İbrahim bin Ahmed yedi buçuk akça²²⁸ kayıtlarına ulaşılır. Bununla beraber burada anılan sanatkârlar Sultan Bayezid zamanında deftere kaydedilmiş olsa da ücretler defterlerin kayda girdiği 1526 tarihine ait olduğundan adı geçen sanatkârların Sultan Bayezid zamanında ne kadar ücret aldıkları bilinmemektedir.

2.2. I. Selim (1512-1520), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1470’de doğdu. Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye meydan muharebelerini kazandı. Hükümdarlığı zamanında İmparatorluğun sınırları çok genişledi. Mekke ve Medine’nin anahtarları ve kutsal emanetler Yavuz Sultan Selim’e teslim edildi. Halifelik Osmanlılara geçti (1517). 1520’de şirpençe hastalığından vefat etti.²²⁹

²²⁶ Uzunçarşılı, agy., 1986, s. 29.; Bozcu, agt., İstanbul, 2010, s. 41.

²²⁷ Uzunçarşılı, agy., 1986, s. 29.

²²⁸ Uzunçarşılı, agy., 1986, s. 29.

²²⁹ Şinasi Altundağ, “I Selim”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul, 1993, s. 423-434.

Selîmî kavuk, Yavuz Sultan Selim'in icadı olan tâc biçimli kavuktur.²³⁰ 65 cm yüksekliğindedir. Tepesi ağzından daha geniş ve düzdür. Padişahlar, sadrazamlar ve devlet erkânı tarafından giyilmiştir.²³¹

Resim 78: Selîmî Kavuk
Kaynak: Kumbaracılar, ts.: 5.

Kavuk dışında, Yavuz Sultan Selim'in " Selim tarzı sarık" denilen sarığı da icad ettiği söylenir. Seyyid Lokman Çelebi Yavuz Sultan Selim'in sarığı için, " Selim tarzı sarık onun icâdıdır. Sarıktan başka ayrıca keçe külâh da giyerdi...Selîmî sarığı denen bir sarık şeklini kendisi icat etmişlerdi, bu sarık keçe külâh üzerine sarılırdı; askerlerse kırmızı kadife sararlardı." der.

Resim 79: I. Selim
Kaynak: Bağcı, Padişahın Portresi, 2000: 187.

Resim 80: I. Selim
Kaynak: Silsilenâme, 2000: 37.

Resim 81: I. Selim
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 91

Yukarıda görülen her üç tasvirde de (Resim 79, 80, 81) Yavuz Sultan Selim, Selîmî tarzı sarıkla resimlenmiştir. Destarın bir ucu sarığın tepesinde görünmektedir. Silsilenâme'den alınan tasvirde (Resim 80) sarığın kıvrımları arasından üç sorguç görünmektedir. Sarığın tepesinden yukarı doğru uzanan iki sorguç tüylü ve sorguç

²³⁰ Şemseddin Sami, age., 1978, s. 734.

²³¹ Ergür, age., 2002, s. 233.

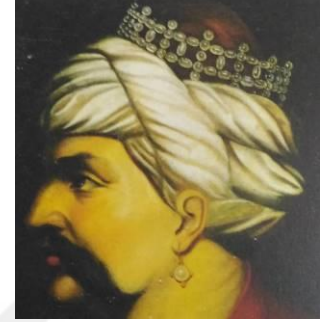
yuvası altındandır. Sorguçlardan üçüncüsü destarın sağ tarafından ve kıvrımlar arasından aşağı doğru sarkmaktadır. Kebir Musavver Silsilenâme'den alınan tasvirde de (Resim 81) üç sorguç görünmektedir. Bunlardan sağ ve sol kenardaki sorguçlar yukarı, ön ortadaki sorguçsa aşağı dönük durmaktadır. Her üç sorguç da tüylerle ve sorguç yuvaları mücevherlerle tezyin edilmiştir.

Resim 82: I. Selim
Kaynak: Capellen, Güner İnal'a
Armağan, 1993: 339-362.

Resim 83: I. Selim
Kaynak: Gravürlerle Türkiye,
Giysiler, Portreler 1997: 193.

Resim 84: I. Selim
Kaynak: Çötelliöglü, 2012: 29.

Erhard Schoen'in 1530 civarına tarihlenen ağaç baskı portresi (Resim 82) Avrupalı başka sanatçılara da örnek teşkil etmiş ve bazı farklar olsa da genel olarak Yavuz Sultan Selim, mücevherli taç üzerine üç tutam destar sarıla tasvir edilmiştir. 1662'ye tarihlenen gravürde de (Resim 83) benzer bir taç ve sarıla görülmektedir. Bu tasvirde taç daha geniş, destarın tutamları daha az belirgindir. Topkapı Sarayı Müzesi resim koleksiyonunda yer alan başka bir yağlı boya tablonun (Resim 84) adı bilinmeyen Avrupalı bir ressam tarafından yapıldığı düşünülmektedir ve diğer iki tasvirden farkı tacın içinden görünen koyu kırmızı renkli yuvarlak tepeli serpuştur. Sarığin tepesinden görünen taç Avrupalı kral taçlarını andırmakta ve gerçekçi olmadığı düşünülmektedir.

Veronese dizisinden alınan resimde (Resim 85) Yavuz Sultan Selim farklı bir sarıla tasvir edilmiştir. Padişahın Portresi adlı eserde Serpil Bağcı, "... Sarığin hasır örgüsünü andıran değişik modeli, Rouille'deki İsa Çelebi'nin oğlu Orhan olarak betimlenen portredeki sarıktan²³² esinlenilmiş olduğunu gösterir..." der.²³³

²³² Julian Raby, Avrupa'dan İstanbul'a, Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 138.

Resim 85: I. Selim

Kaynak: Bağcı, 2000: 254.

Resim 86: I. Selim

Kaynak: Tapan, 1977:101.

Resim 87: I. Selim

Kaynak: Raby, 2000: 94.

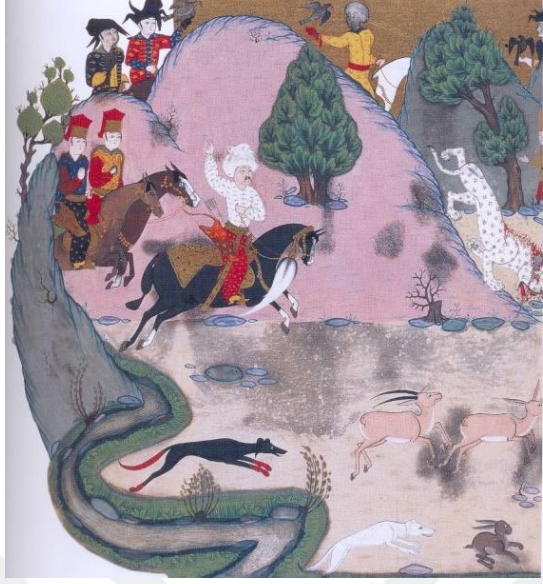
Türk İslam Eserleri Müzesinde yer alan *Tesâvir-i Selâtin-i Osmaniyye*'den alınan tasvirde (Resim 86) Yavuz Sultan Selim, kenarları dilimli Yusûfî sarıkla tasvir edilmiştir. Yusûfî sarığın Kanuni Sultan Süleyman tarafından icat edildiği bilinmektedir. Sarığın üzerindeki üçlü sorguç da gerçekçi değildir. “Sorguçlar” adlı makalede Nazan Tapan, sorguçların Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren kullanıldığını ve I. Selim’in sorguçlu sarıkla resimlenmesinin bir geç dönem yakıştırması olduğunu söyler.²³⁴

Julia Raby, Yavuz Sultan Selim’in 1517’de Kahire’yi fethi anısına yapılan madalyada yer alan portrenin Sultan hayatta iken yapılan tek portre olduğunu söyler.²³⁵ Bu portrede (Resim 87) I. Selim serpuş üzerine üç tutam burma destarlı sarıkla tasvir edilmiştir.

²³³ Serpil Bağcı, “Elyazmalarından Albümlere: III. Mehmed”, *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 254.

²³⁴ Tapan, agm, 1977, s.101.

²³⁵ Yavuz Sultan Selim’in Madalya Portresi, Julian Raby, *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 94.

Resim 88: Sultan Selim Kaplan Avlıyor,(Nakkaş Osman, Hünernâme 1.) ve Detay
Kaynak: Bağcı, 2000:191

Hünernâme'den alınan minyatürde (Resim 88) Yavuz Sultan Selim, Şemâilnâme'de de yer alan Selîmî tarzı sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın tepesinden destar uçlarından biri dışarı çıkmaktadır.

Resim 89: Yavuz Sultan Selim, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, A. , (İstanbul, 2011)

Yavuz Sultan Selim'in sanduka sarığı, kırmızı dilimli tepelik üzerine pamuk dolgulu beyaz dolama destarla Cüneydî tarzda sarılmıştır.

I. Selim Zamanında Hassa Başlıkçıları:

Kazanılan zaferlerle elde edilen yerlerdeki sanatkârların İstanbul'a gönderilme geleneğinin Fatih Sultan Mehmed zamanında başladığı, . Fatih Sultan Mehmed'in 1473

yılında Otlukbeli muharebesinde, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ı mağlup ederek Akkoyunlu âlimleri ile sanatkârlarını büyük bir hürmet ve riâyet göstererek İstanbul'a gönderip kendi hizmetine aldığı bilinmektedir.²³⁶

Ehl-i Hiref defteri kayıtlarına göre Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferinden sonra da pek çok sanat erbâbının Amasya'ya geldiği, buldukları sınıflara göre sarayda hizmetlere gönderildikleri bilinmektedir. Sultan Selim'in getirdiği bu sanatkârların künyeleri yazılırken hangi şekilde geldikleri, ustalarının kim olduğu, ne kadar yevmiye aldıkları da ehl-i hiref defterlerine kaydedilmiştir.²³⁷

1526 Ocak tarihli en eski ehl-i hiref defterlerine göre Uzunçarşılı'nın verdiği bazı tarihler, bazı külâhdûzanların da Yavuz Sultan Selim zamanında ehl-i hiref defterlerine kaydedildiğini göstermektedir. Buna göre:

“Kasım Eğriboz üç akça

Ahmed Rus üç buçuk akça

Veli Çerkes üç buçuk akça

Hamza Arnavud şagird-i Kayyimger üç akça”²³⁸ kayıtlarına ulaşılır. Bununla beraber adı geçen sanatkârların 1526 tarihinde söz konusu ücretleri almalarına rağmen Yavuz Sultan Selim zamanında hangi ücretleri aldıkları bilinmemektedir.

2.3. I. Süleyman (1520-1566), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkları

1494'te doğdu. 1520'de tahta geçti. Uzunçarşılı “Kanuni Sultan Süleyman'ın şöhreti, yalnız seferleri ve kazandığı zaferleriyle değil, aynı zamanda koydurmuş olduğu kanunlarının devlet teşkilatı ve ordusunu zamanın ihtiyaçlarına göre asri şekilde tertip ve tanziminde görülür.”²³⁹ der. Bernard Lewis bu konuda “Türklerin Kanuni ve

²³⁶ F. Çiçek Derman, “Osmanlı İstanbulu'nda Bezeme Sanatı”, [http:// osmanliistanbulu.org /tr/ images/ osmanliistanbulu-1/27_fatma-cicek-derman.pdf](http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-1/27_fatma-cicek-derman.pdf), s. 496. (22. 01. 2017)

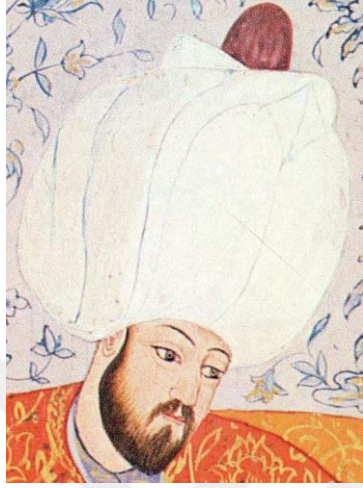
²³⁷ Uzunçarşılı, agy., 1986, s.29-30.

²³⁸ Uzunçarşılı, agy., 1986, s. 29-30.

²³⁹ Uzunçarşılı, age.,II. Cilt, 1975, s.419.

Avrupalıların Muhteşem olarak adlandırdıkları Sultan Süleyman'ın hükümdarlık dönemi pek yerinde olarak Osmanlı güç ve zaferinin doruğu sayılır.”²⁴⁰ der.

Kanuni Sultan Süleyman'ın kullandığı başlıklardan nakkaşların ve Avrupalı ressamların tasvir ettiği bazı örnekler şöyledir:

Resim 90: I. Süleyman
Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-
'Osmâniyye,1999: 232

Resim 91: I. Süleyman
Kaynak: Bağcı, 2000: 127.

Resim 92: I. Süleyman
Kaynak: Bağcı, 2000: 122.

Yukarıda yer alan üç tasvirde de (Resim 90, 91, 92) I. Süleyman mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğünde Mücevveze, “kavuğun tepesi kabuklu ceviz gibi kabartılmış, tepesine kırmızı kumaşan koz (ceviz) gibi kabarık bir şey geçirilmiş” şeklinde tarif edilir.²⁴¹ Seyyid Lokman, Şemâilnâme'de “Oturaklı bir sarık takardı... başına çok güzel bir sarık takarlardı; zamanında birçok sarık üreticisi ve satıcısı ortaya çıktı; üretilen bu sarıklar Yusûfi, Selîmi ve Perişanî tarzlarında özen ve dikkatle üretilmekteydi.”²⁴²der.

Resim 91'de sarık üzerinde biri yukarı, diğeri aşağı bakan, tüylü iki sorguç görülmektedir. Resim 92'de ise sarığın yan tarafında yukarı dönük ancak ucu aşağı kıvrılmış tüylü bir sorguç görülür.

²⁴⁰ Bernard Lewis, *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1975, s. 42.

²⁴¹ Pakalın, age., C II,1983, s. 594.

²⁴² Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye, age., 1999, s. 233, 235.

Osmanlı Padişahları adlı eserde Reşat Ekrem Koçu, “Sultan Süleyman beyaz rengi pek severdi. Günlük hayatında tercihan daima beyazlar giyerdi; başına da ekseriya altın sırmalı bir kavuk üzerine yusûfi destar sarar idi.” diyerek, Peçevili İbrahim Efendi’nin “Yusûfi destar güzellik nümâyişinde eşsizdir...” dediğini nakleder.”²⁴³

Yusûfi kavuk, ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman tarafından Selîmî kavuklara dilim ilavesiyle kullanılmıştır (Resim 93). Eski ölçü ile yarım endaze²⁴⁴ (31 santim) mukavva üzerine etrafı ve dışı pamuk üstüne ince tülbent sarılmış dilimli kavuktur. Yusûfi mücevveze kavuk da Yusûfi kavukların tepesinin kırmızı kumaşla ceviz gibi kabartılmış şeklindedir. Kanuni’den II. Sultan Mahmud’a kadar tüm padişahlar tarafından giyildiği kaynaklarda yer alır.²⁴⁵

Resim 93: Yusûfi Kavuk
Kaynak: Kumbaracılar, ts.: 3,5.

Mehmed Zeki Pakalın, Yusûfi kavuğun başa geçecek kısmının dar, tepeye doğru genişleyen kısmının dilimli olduğunu, dilimli tepe kısmı hariç diğer tarafların tülbentle kaplı olduğunu ve ön kısmına iki sorguç takıldığını söyler.²⁴⁶

Aşağıda görülen üç resimde de I. Süleyman, kabarık geniş sarıklarla tasvir edilmiştir. Resim 94’te destarın uç kısmı sağ yandan yukarı döndürülüp, dilimli tepeliğin arkasında tutturulmuş görünmektedir. Resim 95’te Şemâilnâme tasvirine daha yakın bir şekilde, destarın uçlarından biri dilimli tepeliğin ön tarafından sarığın üst ön katlarının arasından dışarı çıkarılmış biçimdedir. Resim 96 ise yerli nakkaşların

²⁴³ Koçu, age., 1981, s. 146.

²⁴⁴ “Endaze, Yaklaşık 60 cm Uzunluğunda Bir Ölçü Birimidir.” Pakalın, age., C I, 1983, S. 533.

²⁴⁵ Kumbaracılar, age., ts., s. 11, 19.; Uzunçarşılı (Osmanlı Devrinde Saray Teşkilatı, s. 217) den alıntıl原因 Pakalın, age., C II, 1983, s. 594.

²⁴⁶ Pakalın, age., C III, 1983, s. 639.

tasvirlerinden epeyce uzaklaşmış biçimde sarığı, bir pamuk torbası gibi tasvir etmiştir. Üst arka taraftan toparlanmış destar kenarları bir torba ağzı gibi büzülmüş görünmektedir.

Resim 94: Tobias Stimmer-Portrait of Sultan Süleyman Capellen, Güner İnal'a Armağan, 1993: 339-362.

Resim 95: Melchior Lorichs, Sultan Süleyman Capellen, Güner İnal'a Armağan, 1993: 339-362.

Resim 96: Daniel Hopfer-Süleyman Capellen, Güner İnal'a Armağan, 1993: 339-362.

Erhard Schön tasviri (Resim 97) gerçeklerden tamamen uzak, hayali bir çizimi yansıtmaktadır. Özellikle başlığın tepesinden sarkan abartılı tüylü uzantılar, ressamın gerçek örneklerden haberdar olmadığını göstermektedir.

Resim 97: Erhard Schön, The Turkish Emperor on Horseback, 1531. Kaynak: Capellen, Güner İnal'a Armağan, 1993: 339-362

Resim 98: Kanuni Sultan Süleyman Kaynak: Capellen Padişahın Portresi, 2000: 113.

Resim 99: I. Süleyman Kaynak: Dimitri Cantemir'den alıntılanan Ottoman Costumes 2004: 289

Resim 98'de görülen, Venedikli kuyumcu aile Caorliniler tarafından yapıldığı ve Sultan'ın eline ulaştığı bilinen görkemli taç, Osmanlı kıyafet geleneğine yabancı olmakla birlikte Sadrazam İbrahim Paşa tarafından devletin ihtişamını vurgulamak,

Sultanın Papa ve Habsburg imparatoruyla rekabetini göstermek amacıyla yaptırılmıştır.²⁴⁷

Resim 99’da yer alan tasvirde görülen kavuk, kaynaklarda Yusûfi mücevveze kavuk olarak anılan ve ilk defa Kanuni Sultan Süleyman tarafından icat edildiği söylenen kavuktur. Dilimli tepe kısmından mücevveze²⁴⁸ görünmektedir. Kavuğun tepe kısmının yanlarında tüylü iki sorguç yer almaktadır.

Resim 100: “Kanunî Sultan Süleyman’ın Tahta Çıkışı”, 17. varak b yüzü.
Kaynak: Toprak, 2007: 55

Resim 101: Minyatür Detay

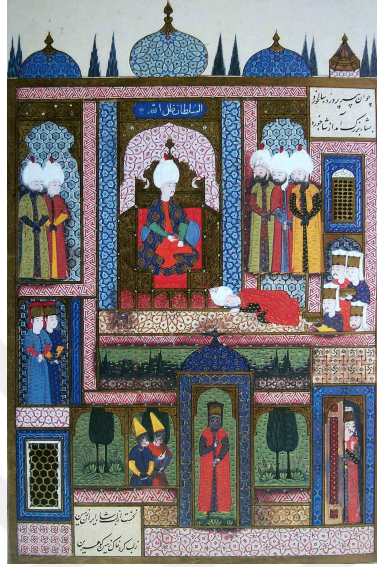
Ârifi’nin Süleymannâmesinden alınan²⁴⁹ Kanuni Sultan Süleyman’ın tahta çıkışını ve biat törenini gösteren minyatürde (Resim 100, 101) padişah, kırmızı sivri tepeli bir serpuş üzerine beyaz burma destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Padişahın

²⁴⁷ Jürg Meyer zur Capellen, İhtişam Çağı, Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 112.

²⁴⁸ “Mücevveze, kavuğun tepesi kabuklu ceviz gibi kabartılmış, tepesine kırmızı kumaştan koz (ceviz) gibi kabarık bir şey geçirilmiş kavuklara denir.” Pakalın, age., C. II, 1983, s. 594.

²⁴⁹ Filiz Adıgüzel Toprak, “Arifi’nin Süleymannâme’sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir 2007, s.55.

sarığının ön üst yanında yönü aşağı dönük turuncu renkli tüylü bir sorguç bulunmaktadır. Destarın bir ucu sarığın üst yanından hafifçe çıkmış görünmektedir. Aynı sarık, sorguçsuz olarak, önceki minyatürlerde de olduğu gibi mekândaki diğer insanların başında da bulunmaktadır.

Resim 102: Süleymannâme "Safevi Devleti Elçisinin Kabulü", 332. varak a yüzü.
Kaynak: Toprak, 2007: 65

Resim 103: Minyatür Detay

Resim 104: Minyatür Detay

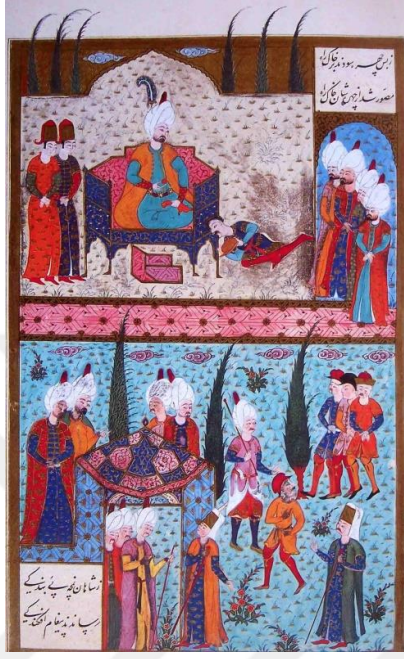

Resim 105: Minyatür Detay (Elçi)

Safevi Devleti elçisinin kabul törenini gösteren Süleymannâme minyatüründe²⁵⁰ (Resim 102, 103, 104, 105) padişah yine sivri tepeli kırmızı serpuş üzerine beyaz burma

²⁵⁰ Toprak, agt., 2007, s. 65.

destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Destarın bir ucu serpuşun arkasından belli olmaktadır. Aynı sarığın divandaki diğer beş kişinin başında da olması dikkat çekmektedir. Aynı sarık, dışarı çıkan destar ucu üst yandan küçük bir yelpâze gibi aşağı sarkmış şekilde Safevi elçisinin başında da bulunmaktadır.

Resim 106: Avusturya Elçisinin Kabulü
337 Varak a yüzü
Kaynak: Toprak, 2007: 68

Resim 107: Minyatür Detay

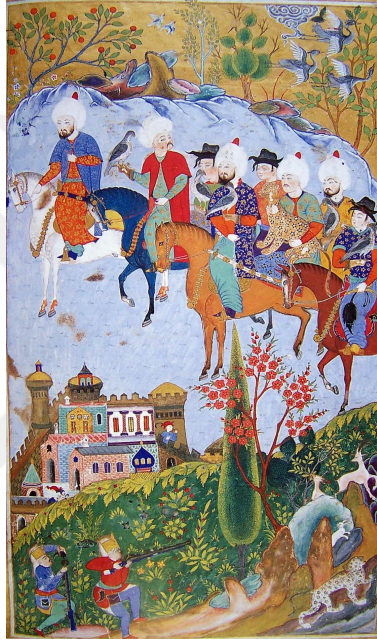

Resim 108: Minyatür Detay

Resim 109: Minyatür Detay

Süleymannâme'den alınan bir başka minyatürde²⁵¹ (Resim 106, 107, 108, 109) Kanuni Sultan Süleyman'ın Avusturya elçisini kabulü tasvir edilmiştir. Bu minyatürde Sultan sivri tepeli kırmızı serpuş üzerine beyaz burma destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Aynı sarık mekândaki başka kişilerin başlarında da vardır. Sultanın sarığının farkı sarığın yan tarafından yukarı doğru uzanan uzun tüylü sorguçtur. Sorgucun bir saltanat ve ihtişam sembolü olarak kullanıldığı görülmektedir. Sultanın 1532'de İspanya kralına ve Almanlara karşı sefer başlattığı sırada ordugâhta kabul ettiği elçi, başı açık şekilde padişahın ayakları önünde yerde tasvir edilmiştir.

Resim 110: Kanuni Sultan Süleyman Avlanıyor, Hünernâme II. Cilt, 1588 (TSM H.1524), 52b.
Kaynak: Konak, 2007: 46.

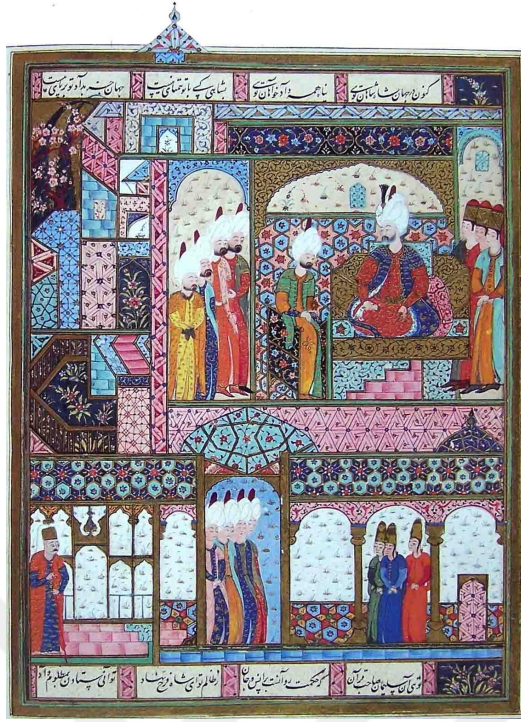

Resim 111 : Minyatür Detay

Hünernâme'den alınan²⁵² ve Kanuni Sultan Süleyman'ı avlanırken gösteren minyatürde (Resim 110, 111) padişah, kırmızı sivri serpuş üzerine beyaz destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Minyatürde dikkati çeken husus padişahın başı açık şekilde padişahla aynı sarıkla resimlenmiş olmasıdır.

²⁵¹ Toprak, agt., 2007, s. 68.

²⁵² Ruhi Konak, "Nakkaş Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler", Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir 2007, s.46.

Resim 112: "Elkas Mirza'nın Huzura Kabulü",
471. varak b yüzü.
Kaynak: Toprak, 2007: 73

Resim 113: Minyatür Detay

Resim 114: Minyatür Detay

Safevi Şahı Tahmasp'ın kardeşi Elkas Mirza'nın kardeşinden kaçarak Osmanlı'ya sığınmasını konu alan minyatürde²⁵³ (Resim 112, 113, 114) padişah kırmızı, sivri tepeli serpuş üzerine beyaz burma destarlı sarıla tasvir edilmiştir. Sarığın üzerinde hükümlerlik ve ihtişam sembolü tüylü bir sorguç bulunmaktadır. Sorgucun yönü yukarı doğru durmaktadır ve sorguç yuvası mücevherlerle tezyin edilmiştir. Aynı başlığın

²⁵³ Toprak, agt., 2007, s.73.

benzerleri sorguçsuz olarak huzurdaki diğer kişilerin ve Elkas Mirza'nın başında da bulunmaktadır.

Resim 115: Süleymannâme "Kanunî Sultan Süleyman'ın Avı 1.", 115. varak a yüzü.
Kaynak: Toprak, 2007: 93

Resim 116: Minyatür Detay

Resim 117: Minyatür Detay

Resim 118: Minyatür Detay

Ârifi'nin Süleymannâme'sinden alınan²⁵⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ı avlanırken tasvir eden minyatürde (Resim115, 116, 117, 118) padişah sivri tepeli kırmızı serpuş üzerine beyaz burma destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın üzerinde herhangi bir

²⁵⁴ Toprak, agt., 2007, s.93.

sorguç ya da süsleme görülmemektedir. Etrafta padişahı izleyen insanların pek çoğu da aynı başlıkla tasvir edilmiştir.

Resim 119: Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesinin Sigetvar'dan Belgrad'a doğru yola ıkışı. Kaynak: Parladır 2007:95

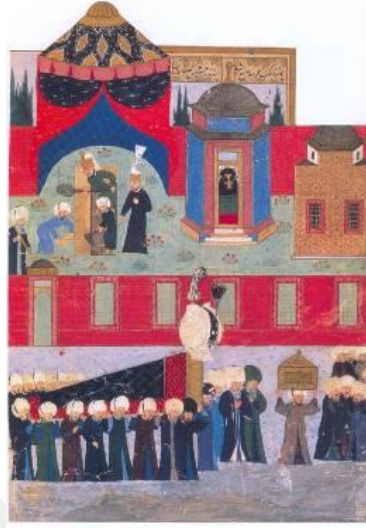

Resim 120: Minyatür Detay

Tarih-i Sultan Süleyman isimli eserde Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesinin Zigetvar'dan Belgrad'a doğru yola çıkışını tasvir eden minyatrde²⁵⁵ (Resim 119, 120) padişahın cenazesini taşıyan arabada padişahın kavuğu dikkati çekmektedir. Bu konuda Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları isimli eserde “Arabanın rts kaldırılıp

²⁵⁵ Parladır şebnem, “Sigetvar Seferi Tarihi Ve Nakkaş Osman”, Sanat Tarihi Dergisi Sayı/Number XVI/1 Nisan/April 2007, 67-108, <http://kisi.dergipark.gov.tr/download/article-file/152365> (27. 01. 2017)

kavuğunda mücevherli sorguçla tabut görününce...”²⁵⁶ diyerek, halkın kavuğu gördüğünde padişahın kaybindan hissettiği acıyı anlatır.

Resim 121: Kanûni'nin Cenazesi Süleymaniye Avlusuna Getiriliyor (Tarih-i Sultan Süleyman)
Kaynak: And, 2004: 232

Resim 122: Minyatür Detay

Aynı kavuk, Süleymaniye avlusuna getirilen padişahın tabutunun üzerinde de vardır (Resim 121- 122). Beyaz destarlı kavukta, uzun siyah tüylü bir sorguç, ön taraftan aşağı sarkmış görünmektedir. Kavuk üzerinde yönü yukarı dönük iki sorguç daha bulunmaktadır. Bunlardan ön ortada olan sorgucun tüyleri küçük bir yelpâze gibi açılmıştır. Diğer tepede yer almakta ve üzerinde uzun, geniş bir tüy bulunmaktadır.

Resim 123: Kanuni Sultan Süleyman'ın Sanduka Sarığı
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=18216

Resim 124 : Sarık Detay

²⁵⁶ Koçu, age., , 1981, s. 146.

Kanuni Sultan Süleyman'ın sanduka sarığı (Resim 123, 124), içi pamukla doldurulmuş beyaz bir kavuktur. Kavuğun tepesinde yer alan mücevzenin etrafından dolaşarak yanlara doğru inen, pamuk dolgulu destar dilimleri görülmektedir. Sarık, mücevveze Yusûfi destarı örnek almış gibi görünmekte, bununla birlikte kavuğu boyuna dilimlerle çevreleyen pamuk dolgulu destar, minyatürlerde tasvir edilen Yusûfi mücevvelere benzemektedir.

I. Süleyman Döneminde Hassa Başlıkçıları:

Kanuni Sultan Süleyman dönemi hassa başlıkçılarının yer aldığı ehl-i hiref defter kayıtları, miladi başlangıç tarihlerine göre şu şekildedir:

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)	1526 Ocak	1545 Mart	1557 Ekim
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	16	12	15
Şâkirdan-ı Mezkûrin Toplam	9	12	
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler			
Cafer Ser-i mezkûr Baş Külâhdüzan	18,5		
Bâlî birâder-i Muslihüddin	14		
Piyâde-i Akkirmânî	14		
Hasan bin Mustafa	10,5	12	
Yunus Pravadi (Serbölük)	14,5	19,5	
Mahmud bin Kul	10,5	13	13
Mustafa bin Musa	15,5		
İbrahim bin Ahmed	7,5		
Pervâne-i Ungurus	10	20	
Ali Rus	9		
Kasım Eğriboz	3	6,5	6,5
Ahmed Rus	3,5		
Yusuf Kayyimger	5,5		
Veli Çerkes	3,5		
Haydar bin Murad	3		
Şakirdân-ı Mezkûrin Yevmiyeler			
Ahmed hıyeş-i Süleyman Ağa	3,5		
Hızır şâgird-i Bâli	1		
Mehmed Bosna şâgird-i Mahmud	1		
Bahtiyar şâgird-i Bâli	2		
Pervâne şâgird-i Mustafa	1		
Nasuh gulâm-ı Ferhad Paşa şâgird-i Pervâne	1,5		
Hamza Arnavud şâgird-i Kayyimger	3		
Mustafa Görice şâgird-i diger	1		
Ali Hırvat şâgird-i Cafer	1		
Nasuh Bosna		9,5	20,5

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)	1526 Ocak	1545 Mart	1557 Ekim
Hızır Bosna		8	9
Ahmed Bosna		3	3,5
Mehmed bin Yunus		4	5
Kasım Kimger		9,5	
Ferhad Bosna		1,5	
Yusuf Bosna		3,5	
1545 Şâkirdan-ı Mezkûrin			
Fayık Bosna		1,5	6,5
Hüseyin Bosna		1,5	7
İbrahim		1	
İlyas Bosna		2	
Kasım Nemçe		1	6
Mustafa Frenk		1	
Karagöz Macar		1	3
Hasan Şeref		1	
Mahmud Nemçe		1	
Kasım Frenk		1	3
Mehmed Nemçe		1	
Ahmed Kimger		1	
Ahmed bin Hasan			4
Cafer Kimci			3,5
Mustafa Kimci			3,5
Kasım Kimci			3

Tablo 5: Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Hassa Başlıkçıları²⁵⁷

Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait ehl-i hiref defterlerinden 1526 tarihli defter bilinen en eski ehl-i hiref defteridir. Bu deftere 16 külâhdûzan ve 9 tane de başlıkçı talebesi kaydedilmiştir. Defter kayıtlarına göre bazı başlıkçılar II. Bayezid zamanında, bazıları da Yavuz Sultan Selim zamanında başlıkçı çalışanlarına dâhil olmuştur.²⁵⁸ 1526 tarihli ehl-i hiref defteri kayıtlarına göre en yüksek yevmiyeyi 18, 5 akçe ile baş külâhdûz almakta, en düşük ücreti de 1 akçe yevmiye ile çıraklar almaktadır. Ustaların yevmiyeleri 15, 5 akçe ile 3 akçe arasında değişirken çıraklardan

²⁵⁷ Bu tabloda kullanılan bilgilerden 1526 tarihli Ehl-i Hiref defteri kayıtları: “Uzunçarşılı, agy., 1986.” dan, 1545 tarihli Ehl-i Hiref kayıtları: “Yaman, agy., Belleten Ayrıbasım, LXXII, 264, Ağustos, 2008.” den, 1557 tarihli Ehl-i Hiref kayıtları da: “Yaman, agy., Kök, Cilt VIII, Sayı 2, Güz 2006.” dan alınmıştır.

²⁵⁸ Uzunçarşılı, agy., 1986, s. 29-30.

birinin 3 akçe ile bazı ustalarla eşit ücret aldığı, diğerinin de 3,5 akçe ile bazı ustalardan daha yüksek ücret aldığı görülmektedir. Bu durumun sanatta yetkinlikten mi, daha fazla başlık üretmekten mi, yoksa saraydaki şahsi yakınlıklar ya da bağlantılardan mı kaynaklandığı tespit edilememiştir.

1545 tarihli ehl-i hiref kayıtlarında başlıkçıların 12 usta ve 12 çıraktan oluştuğu görülmektedir.²⁵⁹ Ustalardan serbölük olan usta 19,5 akçe yevmiye alırken, unvansız bir ustanın 20 akçe yevmiye aldığı, usta yevmiyelerinin 20 akçe ile 3 akçe arasında değiştiği, talebe yevmiyelerinin ise 1 akçe ile 2 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Beş ustanın 1526 tarihli defterde de yer aldığı, bu ustaların 1545 tarihli defterde yevmiyelerinin artmış olduğu ve birinin “ser bölük” unvanını kazandığı görülmektedir.

1558 tarihli defterde ise 15 usta hassa başlıkçısının ismi yer almaktadır.²⁶⁰ Bu ustalardan ikisi 1526’dan beri yani 32 yıldır başlıkçı bölümünde çalışmaktadır. 1545-1558 arasında bölükte çalışmaya devam eden herkesin ücreti artarken 1526’dan beri bölükte bulunan iki ustanın ücretlerinde 1545’ten sonra bir artış olmamıştır. Bunun nedeni, yaşlarının ilerlemiş olması, istenilen evsafa ya da sayıda başlık üretmiyor olmaları olabilir.

2.4. II. Selim (1566-1574), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

II. Selim, 1524’te İstanbul’da doğdu 1566’da tahta geçti. Saltanat yıllarında Kıbrıs fethedildi ve İnebahtı yenilgisi yaşandı. Mekke’de büyük imar faaliyetleri gerçekleştirildi. Babası ve dedesi gibi seferlere çıkmadı. Sadrazamı Sokullu Mehmed Paşa sayesinde devlet yönetiminde zafiyetler yaşanmadı. 1574’te düşüp başını çarpması neticesinde vefat etti.²⁶¹

II. Selim döneminde padişahın kullandığı başlıklardan bazıları şöyledir:

²⁵⁹ Yaman, agy., Belleten Ayırbaşım, LXXII, 264, Ağustos, 2008, s. 503-504.

²⁶⁰ Yaman, agy., 2006, s. 8.

²⁶¹ Şerafettin Turan, “II. Selim”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul, 1993, s. 434- 441.

Resim 125: II. Selim
Kaynak: Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şema'ilü'l-'Osmâniyye, 1999:253, 255.

Resim 126: II. Selim
Kaynak: Necipoğlu, 2000: 204

Resim 127: II. Selim
Konstantin Kapıdağlı
<http://www.digitalsmorg.com>,
29. 01. 2017

Yukarıda görülen iki tasvirde de (Resim 125, 126) II. Selim mücevveze sarıklı tasvir edilmiştir. Sarıkların yanlarında dilimler vardır ve tepelerinden kırmızı mücevveze görünmektedir. Beyaz destarın ucu tepede, mücevveze kısmın kenarından dışarı çıkmıştır. Kıyâfetü'l – İnsâniyye fî Şema'ilü'l-'Osmâniyye adlı eserde Seyyid Lokman Çelebi, “Sarığı Selim üslûbunda idi. Sarığı mücevveze idi. Bir kısmı dışarı aşardı...Sarığı da babasının sarığı gibi sarma bükme olup, yalnız ondan biraz daha büyükçe idi.” demektedir²⁶² (Resim 125). Zübdetü't Tevârih'ten alınan tasvirde (Resim 126) Şemâilnâmedeki kalıp, yönü farklı olmakla birlikte aynen tekrarlanmıştır.

Konstantin Kapıdağlı'nın II. Selim tasvirinde (Resim 127), yanlardan dilimleri görünen mücevveze sarığının önünde aşağı doğru sarkan tüylü bir sorguç yer almaktadır.

II. Selim'in şehzadelik dönemlerini tasvir eden minyatürlerde de II. Selim büyük sarıklar ve gösterişli sorguçlarla betimlenmiştir. II. Selim'in çevresinde saygınlık uyandırmak için gösterişli giysiler giydiği, birkaç sorguçlu büyük sarıklar taktığı kaynaklarda yer alır.²⁶³

²⁶² Kıyâfetü'l – İnsâniyye fî Şema'ilü'l-'Osmâniyye, age., 1999, s. 253, 255.

²⁶³ Bağcı, agb., 2000, s. 226.

Resim 128: II. Selim
1682 Tarihli Silsilenâme, Ankara,
2000: 36

Resim 129: II. Selim
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 93

Silsilenâme'den alınan tasvirde II. Selim, yanları dilimli mücevveze kavukla tasvir edilmiştir (Resim 128). Kavuğun üzerinde kırmızı mücevveze kısım görünmektedir. İki yanda tüylü sorguçlar vardır. Sağ tarafa takılan sorgucun siyah tüyleri bir yelpâze gibi açılmıştır ve alt kısımda altın murassa sorguç yuvası görünmektedir. Sol tarafta bulunan sorguç gri renkli tüylüdür ve üst kısmı eğik bir kılıç ya da hançer kabzasını andırmaktadır.

Levni'nin II. Selim tasvirinde de sultan, yanları dilimli mücevveze kavukla resimlenmiştir (Resim 129). Kavuğun üzerinde koyu renkli mücevveze görülmekte, ön tarafta aşağı sarkıtılmış murassa bir sorguç yer almaktadır.

Resim 130: Sultan II. Selim Ok
Atarken, Nigârî, (TSM, H 2134)
Kaynak: And 2004: 153

Resim 131: Minyatür Detay
Kaynak: Metin And, 2004:153

II. Selim'in Kütahya'daki şehzadelik günlerini tasvir eden Nigârî'nin (Haydar Reis)²⁶⁴ minyatüründe (Resim 130, 131) II. Selim görkemli bir sarıkle tasvir edilmiştir. Geniş, iri dilimler hâlinde hazırlanan sarığın üstünde yukarı yönlü, gösterişli, tüylü üç sorguç yer almaktadır. Ayrıca sarığın üzerinde aşağı sarkan, tüylü iki sorguç daha bulunmaktadır. Yukarı yönlü sorguçların uçlarında altın (?) süslemeler görünmektedir.

Resim 132: Sultan II. Selim Safevî Elçisini Edirne Sarayında Kabul Ediyor
Nüzhet el- esrâr el- ahbâr der Sefer-i Sigetvar (TSM, H 1339)
Kaynak: And, 2004: 210

Resim 133: Minyatür Detay

Resim 134: Minyatür Detay

Nüzhet el- esrâr el- ahbâr der Sefer-i Sigetvar'dan alınan minyatürde (Resim 132, 133, 134) II. Selim, mücevveze sarıkle tasvir edilmiştir. Sarığın üst kısmından yüksekçe, sivri, kırmızı mücevveze kısım görünmektedir. Sarığın üzerinde ikisi yukarı, biri aşağı yönlü üç sorguç yer almaktadır. Sorguçlardan aşağı dönük duran siyah tüylü, yukarı yönlü duranlardan biri gri geniş tüylüdür ve sorguç yuvası altınla tezyin edilmiştir. Diğer sorguç altından yapılmıştır. Huzurda yer alan diğer görevliler ve Safevi elçisi de beyaz destarlı sarıkle tasvir edilmiştir.

²⁶⁴ Atasoy, age., 2001, s. 226.

Resim 135: Sultan II. Selim'in Safevi elçisini huzura kabulü. Şehnâme-i Selim Han 1581(TSM H 3595)
Kaynak: And, 2004:205

Resim 136: Minyatür Detay

Resim 137: Detay

Şehnâme-i Selim Han'dan alınan minyatürde (Resim 135, 136, 137) II. Selim, gösterişli büyük bir sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın tepesinden kırmızı mücevveze kısım görünmektedir. Sarığın ön üstünde, yukarı bakan büyük tüylü bir sorguç, yan tarafında da aşağı dönük siyah tüylü bir sorguç yer almaktadır. Huzurda bulunanların başlarında da sorguçsuz ve ebatları daha küçük olmakla birlikte aynı başlıktan vardır.

Safevi elçisinin sarığı iki sorguçlu olarak tasvir edilmiştir ve destarın ucu küçük bir yelpaze gibi ön üstten aşağı dökülmüştür. (Resim 136) Elçi kabul törenini tasvir eden minyatürlerde diğer elçilerden farklı olarak, sadece Safevi elçilerinin, padişah gibi beyaz destarlı sarıkla tasvir edilmiş olmaları dikkat çekicidir

Resim 138: Sultan II. Selim, Avusturya İmparatorluğu Elçisini Kabul Ediyor, Nüzhet-i Esrâru'l ahbâr der-sefer-i Sigetvar, 1569
Kaynak: Konak, 2007: 36

Resim 139: Minyatür Detay (TSM H. 1339)
Kaynak: Konak, 2007: 36

Nüzhet-i Esrâru'l ahbâr der-sefer-i Sigetvar'dan alınan²⁶⁵ Avusturya elçisinin kabul törenini gösteren minyatürde (Resim 138, 139) II. Selim, mücevveze sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın tepesinden kırmızı mücevveze görünmekte, hemen yanından tüylü bir sorguç yukarı uzanmaktadır. Huzurdaki diğer kişilerin başlarında da sorguçsuz olarak aynı başlık yer almaktadır. Avusturya elçisi başlığı çıkartılmış ve padişahın önünde eğilmiş biçimde tasvir edilmiştir. Elçi ya da elçilik görevlisi olması gereken bir kişi daha huzurda başlıksız olarak tasvir edilmiştir. Bu minyatür de, anılan dönemde başlığa yüklenen anlamları göstermesi açısından önemlidir.

²⁶⁵ Konak, agt., 2007, s.36.

Resim 140: Sansovino'nun Sultan II Selim Portreli Soyağacı, 1567
Kaynak: Bağcı, 2000: 236

Resim 141: Sultan II. Selim'in At Üzerinde Portresi, 1568
Kaynak: Bağcı, 2000: 237

Resim 142: Sultan II. Selim At Üzerinde, 1570
Kaynak: Bağcı, 2000: 238

Resim 143: Detay

Resim 144: Detay

Resim 145: Detay

Venedikli tarihçi Sansovino'nun Osmanlı soyağacının (Resim 140, 143) en tepesinde, üzerinde "Selimus" yazan II. Selim'in gerçekçi portresinde²⁶⁶ sultan dolama destarlı sarıkla resimlenmiştir. Destarın bir ucu sarığın katlarının arasından dışarı çıkarılmıştır.

²⁶⁶ Bağcı, agb., 2000, s. 236.

Avusturya'dan İstanbul'a gelen elçi heyetlerinden birinin içinde bulunduğu düşünülen ve pek bilinmeyen bir ressam olan Rochus von Cziwen'in kaybolan bir resminden alınmış olabilecek baskı²⁶⁷ resimde (Resim 141, 144) sultan, sivri tepeli külâh görünümlü serpuş üzerine yuvarlak destarlı sarıkla resimlenmiştir. Sivri tepeliğin yanlarından destar ucu mu, süsleme mi olduğu anlamlandırılmayan çıkıntılar görünmektedir.

Sultan II. Selim'i at üzerinde gösteren diğer resimde (Resim 142, 145) sultan, mücevveze kavukları andıran bir başlıkla resimlenmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı mücevveze kısım görünmekte, geniş bir dolgulu kat, bir yandan diğer yana sarığı çevrelemektedir.

Resim 146: II. Selim Türbesi
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 147: II. Selim, Sanduka
Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011

Sultan II. Selim'in Ayasofya yanında bulunan türbesindeki sanduka sarığı (Resim 146,147), silindirik sert bir zemin (mukavva ?) üzerine pamuk ve beyaz kumaşla kaplanarak oluşturulmuştur. Sarığın tepesinde kırmızı mücevveze benzeri çıkıntı vardır. Bu kısmın etrafından dolaşarak yanlardan alta inen pamuk dolgulu dolama destar, dikine aralıklarla sarığı çevrelemektedir. Söz konusu başlık, tasvirlerde yer alan II. Selim başlıklarıyla uyuşmamaktadır.

II. Selim Döneminde Hassa Başlıkları:

²⁶⁷ Bağcı, agb., 2000, s. 237.

İncelenen ehl-i hiref defterlerinde II. Selim dönemi kayıtlarına ulaşılamadı. Bununla beraber o dönemde de ehl-i hiref çalışanları olduğu ve bunların kayıtlarının tutulduğu kesindir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1545 tarihli ehl-i hiref kayıtlarında 1,5 akçe ile çalıştığı görülen Fayık Bosna adlı külâhdûzan çalışanın 1592 tarihli III. Murad dönemi ehl-i hiref defteri kayıtlarında da yer aldığı, Fayık Bosna'nın 1592'de serbölük olduğu ve yevmiyesinin 16 akçeye çıktığı görülür. Bu demektir ki "cemâat-i külâhdûzân-ı hassa" bölümü II. Selim zamanında da çalışmalarına aralıksız devam etmiş ve çalışanlar terfi almıştır.

2.5. III. Murad (1574-1595), Kullandığı Başlıklar ve Hasşa Başlıkcıları

Sultan III. Murad 1546'da doğdu, 1574'te tahta geçti. Zamanında iç ve dış karışıklıklar yaşandı. 1589'da akçenin değerinin düşürülmesi huzursuzluğa neden oldu.²⁶⁸ Saltanatı sürecinde rüşvet ve yolsuzluğun had safhaya ulaştığı, makam ve mevkilerin, vezirliklerin rüşvet ve iltimasla alındığı söylenir.²⁶⁹ 1595'te vefat etti.

Resim 148: III. Murad
Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-
'Osmâniyye 1999: 272

Resim 149: III. Murad
Kaynak:İrepoğlu, 1999: 95

Resim 150: III. Murad
1682 Tarihli Silsilenâme,
2000:36

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye adlı eserde Seyyid Lokman III. Murad'ın kıyafetlerini anlatırken: "Giyinmesini sever, gösterişli elbiseler giyer, mücevher takmaktan da hoşlanırdı. Özellikle kavuk üzerindeki değerli taşları kullanmak O'na has bir özellikti...Sarığı da her zamanki gibi burma sarma tarzındaydı...Saltanat

²⁶⁸ Finkel, age.,2007, s. 161.;Detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, age., III. Cilt, I. Kısım, 1973, s. 125, 126.

²⁶⁹ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, I. Kısım, 1973, s.114- 126.

törenleri sırasında düşmanlarını çatlatmak istercesine bütün değerli taşlarını ve takılarını takarak dolaşır.” der.²⁷⁰ Şemâilnâme’den alınan minyatürde (Resim 148) III. Murad, mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı, dilimli mücevveze kısım görünmekte ve kavuğun üzerinde üç tane sorguç yer almaktadır. Sorguçların üçü de birbirinden farklıdır. Yan tarafta yukarı yönlü duran sorguç “çatal çelenk” tabir edilen murassa sorguçtur. Aynı yandan aşağı sarkan sorgucun ise uzun siyah tüyleri vardır. Tepede, yan taraftan yukarı yükselen sorguç açık renk tüylüdür.

Levni’nin Kebir Musavver Silsilenâmesi’nden alınan minyatürde (Resim 149) III. Murad, yanları dilimli bir kavukla resimlenmiştir. Kavuğun tepesi görünmemektedir ve ön tarafta, aşağı sarkan mücevherli ve tüylü bir sorguç yer almaktadır. Gül İrepoğlu başlığın, babası II. Selim’in başlığına benzeyen yüksek bir serpuş olduğunu söyler.²⁷¹

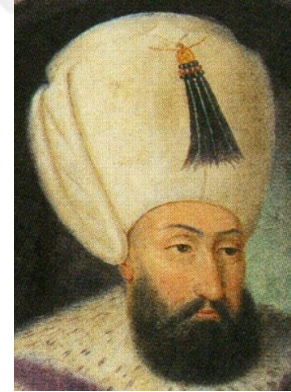
1682 tarihli Silsilenâme’den alınan minyatürde (Resim 150) III. Murad, yine kenarlarda dilimleri bulunan mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı mücevveze kısım görünmektedir. Üst yanlarda siyah tüylü iki sorguç yelpâze gibi yukarı doğru açılmıştır. Yan tarafta bulunan sorgucun altın sorguç yuvası, sarığın kıvrımları arasından görünmektedir.

Resim 151: III. Murad
Hans Weigel,
Kaynak: Capellen, Güner
İnal’a Armağan, 1993: 339-
362.

Resim 152: Resim Detay

Resim 153: III. Murad
Konstantin Kapıdağlı
Kaynak: And, 2004: 482

²⁷⁰ Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şema'ilü'l-'Osmâniyye, age., 1999, s. 275, 277.

²⁷¹ İrepoğlu, age., 1999, s. 95.

Hans Weigel'in 1577 tarihli resminde (Resim 151) III. Murad, tepe kısmında külâh biçimli yüksek bir çıkıntı bulunan yuvarlak bir sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın külâh biçimli tepe kısmında tüylü bir sorguç (?) yer almakta, külâhın hemen altında destar ucu gibi görünen bir başka çıkıntı görünmektedir (Resim 152). Abartılı başlık, padişah görülmeden yapılan hayâlî başlıklardandır. Konstantin Kapıdağlı'nın resminde ise (Resim 153) III. Murad, Levnî'nin Kebir Musavver Silsilenâmesinde de yer alan yanları dilimli kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepe kısmı görünmemekte ve aynen Levnî'nin minyatüründe olduğu gibi ön kısımda aşağı sarkan bir sorguç yer almaktadır.

Resim 154: III. Murad
Jose Maria Jouanin- Jules Van
Gaver, Turquie, 1840, s.92-93.

Resim 155: III. Murad
Thomas Artus, Historie des Turcs,
Paris, 1662, c.1, s. 674.
Kaynak: Sevim, 997:206-208.

Resim 156: III. Murad
Demetrius Cantemir, 1734,
pl.12.

Gravürlerle Türkiye adlı albümden alınan, 1840 ve 1662 tarihli gravürlerde (Resim 154, 155) III. Murad, hemen hemen aynı başlıkla tasvir edilmiştir. Her iki gravürde de kavuğun tepesinden sivri külâh kısmı görünmektedir. Resim 154'te yer alan gravürün külâh tepesi kesik koni biçiminde diğeri (Resim 155) daha elips görünümlüdür. Her iki başlığın da sarık kısmı yuvarlak ve geniştir. Her ikisinde de yönleri ters olmakla birlikte yandan aynı tüylü sorguç aşağı sarmakta ve her ikisinde de yine yönleri ters olmakla birlikte tek tüyden oluşan başka bir sorguç yukarı uzanmaktadır. Gravürlerin yapım tarihleri dikkate alındığında Jose Maria Jouanin ve Jules Van Gaver'in Thomas Artus'un gravürünü gördüğü ve bunu modellediği söylenebilir.

Demetrius Cantemir'in gravüründe ise (Resim 156) III. Murad, Silsilenâme minyatürlerini andıran bir başlıkla tasvir edilmiştir. Yanları dilimli mücevveze kavuğun tepesinden mücevveze görünmekte, her iki yanda küçük birer yelpâze gibi yükselen

tüylü sorguçlar yer almakta ve kavuğun önünde başka bir tüylü sorguç aşağı doğru durmaktadır. Her üç sorgucun da tüylerle birleŐen kısmı altınlı, mücevherli murassa görünmektedir.

Resim 157: III. Murad'ın İran Elçisini Kabulü
Kaynak: And, 2004: 207

Resim 158: Minyatür Detay

Resim 159: Minyatür Detay

İran elçisinin kabulünü tasvir eden minyatürde (Resim 157) III. Murad, mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuk Şemâilnâme minyatürlerinde yer alan kavuklara benzemektedir (Resim 158). Tepesinde yüksekçe mücevveze yer almaktadır ve üç sorguçla tezyin edilmiştir. Sorguçlardan ikisi kavuğun st kısmından yukarı uzanmakta, siyah tüylü diğer sorguç da yan taraftan aşağı sarkmaktadır. Devlet erkânının başında da sorguçsuz ve daha küçük ebatlı olmak üzere benzer başlıklar bulunmaktadır. Elçinin başlığı da (Resim 159) sorgularla tezyin edilmiş benzer bir baŐlıktır ve farklı olarak kavuğun tepesinde yukarı yükselen kırmızı bir sorguç daha yer almaktadır.

Resim 160: III. Murad Sanduka Sarığı
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 161: III. Murad,
Sarık Detay

III. Murad'ın Sanduka sarığı (Resim 160, 161) silindirik sert bir zeminin (mukavva ?) üzeri pamuk ve kumaşla kaplanarak oluşturulmuştur. Tepede dilimli mücevveze benzeri bir kırmızı çıkıntı görünmektedir. Pamuk dolgulu dolama, mücevveze kısmın etrafından dolaşarak dikine aralıklarla başlığı çevrelemektedir. Sarık III. Murad'ın tasvirlerde yer alan başlıklarıyla uyuşmamaktadır.

III. Murad Döneminde Hassa Başlıkları:

Sultan III. Murad (1574- 1595)	1592 Ekim	1593 Ocak	1593 Nisan	1593 Temmuz
Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa Toplam	16	16	15	15
Şâkirdan-ı Mezkûrin Toplam	26	26	31	31
<i>Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa Yevmiyeler</i>				
Mehmed Hüseyin Seroda	7,5	7,5	8	8,5
Bali Bosna Serbölük	24,5		25	25,5
Abdi (?) Abdullah Kethüdâ	13	13	17	17
Kasım Recep	8,5	8,5		
Faik Bosna Serkülâh	16	16	16,5	16,5
Hüsrev Kimger	6,5	6	6	6
Hüseyin Serkülâh	8,5	8,5	8,5	9
Recep (Diger?) Nuri	10,5	10,5	10,5	10,5
Hasan Rum (?)	5	5	5	5
Karagöz Abdullah	7	7	9	9
Haydar (Hayri ?) Abdullah	10,5	10,5	10,5	10,5
Hüseyin Müslim (?)	4,5	4,5	4,5	4,5
Hacı(?) Ali	7,5	7	7,5	7,5
Hakkı Abdullah	9	9	9	9
Ahmed Mehmed	8	8,5	9,5	10
Ali İsmail(?)	4	4	4	4
<i>Şâkirdan-ı Mezkûrin Yevmiyeler</i>				
Mehmed Recep	4,5	4,5	4,5	4,5
Abdurrahman Ali	3	3	3	3
İlyas Hakkı	4	4	4	4
Hüseyin Cafer	4	4	4	4

III. Murad (1574- 1595)	1592 Ekim	1593 Ocak	1593 Nisan	1593 Temmuz
Sefer Mustafa	3	3		
Mehmed Faik	5	5	5,5	5,5
Derviş Hüseyin	2,5			
Mehmed Abdi(?)	3	3	3	3
Mustafa Ali	3,5	3,5	3,5	3,5
Yusuf Abdullah	5	5	5	5
Mustafa Hakkı	4,5	4,5	4,5	4,5
Mehmed Karaman	4,5	4,5		
Ali Mahmud	3	3		
Mustafa Kasım	2	2	2	2,5
Mustafa Karagöz	3	3	3	3
Mustafa Hüseyin	2,5	2,5	3	3
İsmail (İshak) Kasım	4	4		4,5
Yusuf Abdullah	2,5	2,5		
Hakkı Ahmed	4,5	4,5	4,5	4,5
Karaman Abdullah	5	5	5	5
Ahmed Mahmud	2	2	2	2,5
Hüseyin Kasım	2	2		2
Ahmed Emre	2	2	2	2,5
Ahmed Hüseyin	5,5	6,5	6,5	7
Ali Hasan	3	3,5	3,5	3,5
Mehmed Abdullah	2	2		
Abdi Müslim			4	
Mehmed Mahmud			4,5	4,5
Hüseyin?			2,5	
Mehmed Veli (?) Ali (?)			2	2
Hasan Abdullah			3	3
Hüseyin Abdullah			2	2
Osman Faik			2	2
Mehmed Nuri? (Nurullah?)			2	2
Mustafa?			2	
Ahmed Abdullah			2	2
Mehmed Süleyman			2	
Mehmed Diğer			2	
Mehmed Süleyman			3	3
Kivan Abdullah				2
Mehmed İvaz				2
Diğer Mehmed Nuri				2
Mustafa Abdi				2

Tablo 6: III. Murad Dönemi Hassa Başlıkçıları

III. Murad dönemi “cemâat-i külâhdüzân-ı hassa” bölümünde Ekim 1592 ile Nisan 1593 arasında 16 usta 26 çırak çalışırken, Nisan 1593 ile Eylül 1593 arasında 15 usta ve 31 çırak çalıştığı görülmektedir. Ustaların yevmiyeleri 25,5 ile 4 akçe arasında değişirken, çırakların yevmiyeleri 5,5 akçe ile 2 akçe arasında değişmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde en yüksek usta ücreti 20,5 akçe iken III. Murad döneminde en yüksek ücreti alan ustanın 25,5 akçe ile bir serbölük olduğu

görülür. III. Murad döneminde akçenin değerinin düşürülmüş olduğu dikkate alındığında yevmiyelerde ücret artışı var gibi görünse de yevmiye değerinde artış olmadığı söylenebilir. Ayrıca III. Murad döneminde belki de çoğalan harem ihtiyaçlarını karşılamak için²⁷² başlıkçı çalışanları arttırılmış, ancak bu artış usta sayısından ziyade ücretleri daha düşük olan çıraklarla sağlanmıştır.

2.6. III. Mehmed (1595-1603), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçuları

1566'da doğdu. Cülusunun ardından iç karışıklığa meydan verilmemesi için 19 şehzadenin boğdurularak öldürülmesi, kardeş katlinde aşırı bulunmuştur.²⁷³ Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra sefere çıkan ilk hükümdardır. Eğri Fatihi unvanını ve Haçova zaferini kazanmıştır. Saltanatı esnasında Celâli isyanları, yeniçeri ayaklanmaları yaşanmış, 1603'te vefat etmiştir. III. Mehmed'in kullandığı başlıklardan bazıları şunlardır:

Resim 162: III. Mehmed
Kaynak: İrepoğlu, 1999:95

Resim 163: III. Mehmed
1682 Tarihli Silsilenâme,
2000:36

Resim 164: III. Mehmed
(Silsilenâme- Karlsruhe Badische
Landesbibliothek)
Kaynak:Bağcı, 2000: 200.

Levnî'nin Kebir Musavver Silsilenâme'sinde (Resim 162) III. Mehmed, yanları dilimli, yukarı doğru genişleyen bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavüğün ön tarafından tüylü murassa bir sorguç aşağı doğru sarmaktadır.

²⁷² bk. Finkel, age., 2007, s. 152, 153.

²⁷³ M Tayyp Gökbilgin, "III. Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C 8, İstanbul, 1993, s. 536.

III. Mehmed, 1682 tarihli Silsilenâme’de (Resim 163) yanları dilimli mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı mücevveze kısım görünmektedir. İki yanda tüylü iki sorguç bulunmakta, sağ taraftaki sorguç yukarı doğru, sol taraftaki sorguç aşağı dönük durmaktadır. Üst kısmı alt kısmından daha geniş görünmektedir.

Bir başka Silsilenâme nüshasında (Resim 164) ise III. Mehmed, oval bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun bir yanından diğer yanına inceden başlayıp tepede kalınlaşan bir destar dilimi uzanmaktadır. Tepede kırmızı mücevvezenin bir kısmı görünmektedir. Sol üst yanda siyah tüylü bir sorguç sol tarafa doğru eğik yükselmektedir. Sorgucun alt kısmında altınlı murassa sorguç yuvası yer almaktadır.

Thomas Artus’un III. Mehmed tasvirinde (Resim 165) sultan, yuvarlak bir başlıkla resimlenmiştir. Gravürde, başlık mücevveze kavuklara benzetilmeye çalışılmışsa da mücevvezenin etrafında yer alan taç görünümü süsleme, ön tarafta bulunan dört köşeli broş ve kavuğun içinden dışarı doğru uzanan sorguç (?), tıpkı sultanın kulağındaki küpe ve çene sakalı gibi gerçekçi değildir.

Resim 166’da görülen gravürde III. Mehmed, yuvarlak bir başlıkla tasvir edilmiştir. Başlığın tepesinde mücevveyi andıran bir çıkıntı vardır. Sol taraftan tüylü bir sorguç öne doğru uzanmaktadır.

Resim 165: III. Mehmed
Thomas Artus, Historie des
Turcs, Paris, 1662.

Resim 166: III. Mehmed
Thesaurus exoticorum, Hamburg,
1688.

Resim 167: III. Mehmed
Demetrius Cantemir, 1734.

Kaynak: Sevim, 1997: 209- 211

Demetrius Cantemir III. Mehmed’i Silsilenâmelerde örnekleri görülen yanları dilimli, mücevveze kavukla tasvir etmiştir (Resim 167). Kavuğun tepesinde dilimli mücevveze kısım görünmekte, ikisi tepede yanlarda, biri ön ortada olmak üzere üç sorguç yer almaktadır. Sorguçlardan tepede bulunanlar yelpâze biçiminde siyah tüylü ve

yukarı yönlüdür, sorguç yuvaları altın ve mücevherle tezyin edilmiştir. Ön ortada bulunan tüylü sorguç aşağı dönük durmaktadır.

Resim 168: Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferinden Dönüşü (Şehnâme-i Eğri) Kaynak: Bağcı, 2000: 289.

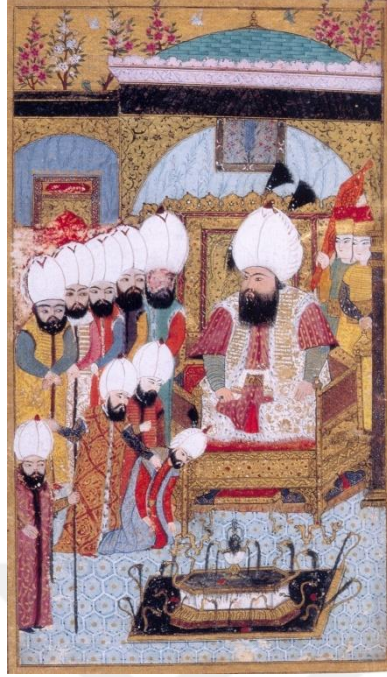

Resim 169 : Minyatür Detay

Eğri Fatihî olarak seferden dönen III. Mehmed, Şehnâme-i Eğri'de yanları dilimli mücevveze kavukla tasvir edilmiştir (Resim 168, 169). Kavuğun tepesinden kırmızı, sivri mücevveze kısım görünmektedir. Tepenin yan kısımlarında siyah tüylü, yelpâze biçimli iki büyük sorguç yukarı doğru uzanmakta, altın sorguç yuvaları dikkat çekmektedir.

Resim 170'te görülen minyatürde III. Mehmed, oval bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinde sivri bir üçgen şeklinde kırmızı mücevveze yer almaktadır. Kavuğun yan tarafından pili²⁷⁴ görünümlü destar katları tepeye doğru uzanmaktadır (Resim 171). Tepe yanlarından yukarı uzanan yelpâze biçimli, siyah tüylü iki murassa sorguç, sağ yandan aşağı sarkan siyah tüylü başka bir sorguç daha olmak üzere kavuğun üzerinde üç sorguç bulunmaktadır.

²⁷⁴ Pili: Giysilere bolluk vermek için ya da süs olarak ütü veya dikişle yapılan kumaş kıvrım ya da katlamasıdır. (Ergür, age., 2002, s.211.)

Resim 170: Bakî, Sultan III. Mehmed'in huzurunda
Kaynak: And, 2004: 284

Resim 171: Minyatür Detay

III. Mehmed'in sanduka sarığı mücevveze görünümlü bir sarıktır. Pamuk dolgulu destar dolamaları sarığı boyuna aralıklarla sarmaktadır (Resim 172, 173).

Resim 172: III. Mehmed Sanduka Sarığı
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 173: III. Mehmed Sanduka Sarığı Detay

III. Mehmed Döneminde Hassa Başlıkçıları

III. Mehmed (1595- 1603)	1595 Eylül	1595 Aralık	1596 Mayıs	1598 Ağustos	1598 Kasım	1599 Ocak	1599 Nisan
Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa T.	30	31	31	27	33	32	32
Şâkirdan-ı Mezkûrin Toplam	24	24	25	21	21	18	20
<i>Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa Y.</i>							
Karagöz Abdullah	10	10	10	10	10	10	10

III. Mehmed (1595- 1603)	1595 Eylül	1595 Aralık	1596 Mayıs	1598 Ağustos	1598 Kasım	1599 Ocak	1599 Nisan
Mehmed Hüseyin Seroda (Serbölük-Kethüdâ)	13,5	13,5	17	15,5	17	17,5	17,5
Mehmed Mahmud Seroda				15			
Hacı Nevmüslim Serbölük (Kethüdâ)	33	33,5	37	30,5	31	31	31
...? Abdullah Kethüdâ	13,5	13	13,5				
Faik Bosna Serkülâhdûz (Serbölük)	13	13	13	12	12	13	13
Ahmed Mehmed	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5
Hüsrev Ali					9	9	9
Hüsrev Kimger (?)	6	6	6	6	6	6	6
Mehmed(Mahmud?)Ahmed (Seroda-Serbölük)	9	9,5	10		15	15	15
Hüseyin Serkülâhdûz	10,5	10,5	10,5		10,5		
Diger Nuri	12	12	12,5				
Hasan Rum	5,5	5,5	5,5				
Ali Hüsnî	4						
Hayri (Haydar?) Abdullah	10,5	10,5	10,5		11	11	11,5
Hüseyin Müslim(?)	4,5	4,5					5
Hüseyin Hüsnî				5	5		
Hakkı (?) Ali	8	8	8	9			
Cafer Abdullah	9	9	9	9,5	9,5	10	10
İsmail Kasım	4,5	8	8				
Mehmed Fâik	6,5	6,5	7		8,5	8,5	8,5
Yusuf Abdullah	6	6	6		7,5	7,5	8
İlyas Cafer (Hakkı?)	4,5	4,5	4,5		6	6	6
Hüseyin Cafer	6,5	6,5	6,5		8,5	8,5	8,5
Ali Elgâni		9					
Hacı Abdullah	3	3	3	3	3	3	3
Hüseyin Abdullah	2,5	2,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Hakkı Ahmed	5	5	5	6	6	6	6
Mustafa Hakkı	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Mustafa Bali			4,5				
Ömer Abdullah	3	3	3	3	3	3	3
Mehmed Hüseyin	8	8,5	10,5	12	12,5	12,5	12,5
Hüsnî (Hasan?) Abdullah	3	3	3	3	3	3,5	3,5
Mustafa (Mehmed?) Derviş	2	2	2	2	2	2	2
Mehmed Bekir	3	3	3	3	3	3	3
Mehmed Karaman		5	6	6	6	6	6
...? Abdullah			3	3,5	3,5	5,5	3,5
Mustafa Hüseyin				5,5	5,5	5,5	5,5
Ahmed Abdullah				5	5	5	5
Mehmed Nurullah				5	5	5	5
Mehmed ...?				7,5	7,5	7,5	7,5
Kivan Abdullah				3,5	3,5	3,5	4
Ahmed Emrullah (?)				5,5	5,5	5,5	5,5
Hüseyin ...?						5	
<i>Şakirdân-ı Mezkûrin Y.</i>							
Mustafa Karagöz	3	3	3	3	3	3	3
Mehmed Abdi (?) (Mervi-Herevi?)	6	6,5	6,5				
Mustafa Ali	4	4	4	4	4		4
Mehmed Recep	4,5	4,5	5	5	5	5	5

III. Mehmed (1595- 1603)	1595 Eylül	1595 Aralık	1596 Mayıs	1598 Ağustos	1598 Kasım	1599 Ocak	1599 Nisan
Abdurrahman Ali	3	3	3				
Ali Hasan (Hüsni?)	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Mustafa Hüseyin	3	3	5				
Karaman Abdullah	5	5	5				
Mehmed Karaman	5	5					
Mustafa Kasım	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Osman Faik	2,5	3	3	3,5	3,5		
Mehmed (Mahmud?) Nurullah	3,5	5,5	5				
Ahmed Mehmed (Mahmud?)	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	
Hüseyin (Hasan?) Kasım	2	2	2	2	2	2	2
Mehmed Şehir	2	2	2	2	2	2	2
Mehmed İvaz	2,5	2,5	2,5	3	3	3,5	4
Mehmed Şakird-i Nuri	2	2	2	2	2	2	2
Mehmed Süleyman	3,5	3,5	3,5	4	4	4	4
Hüseyin (Hüsni? Hasan?) Abdullah	4,5	6	6	6	6	6	6
Ahmed Emrullah	3	5	5,5				
Halil Mustafa	3	3					
Mustafa Halil	2	2	2	3,5	4,5	4,5	4,5
Ahmed Abdullah	2,5	3	3,5				
Kıvan (Kinger?) Abdullah	2	3,5	3,5				
Mustafa Abdullah			2				
Sefer Hasan			6	7	7	7	7
Hüseyin Mustafa			4	4,5	4,5	4,5	4,5
Veli Abdullah				5	5	5	5
Derviş Külâhdûz				2	2	2	2
Ömer Müslimnev				2	2	2	2
Sefer Süleyman				3	3	4	5
Recep Müslim				2			
Recep Hüseyin					2		
Ahmed ...?							2
Recep Sefer							3

Tablo 7: III. Mehmed Dönemi Hassa Başlıklıkları

III. Mehmed döneminde hassa başlıklıkları bölümünde usta sayısı 27 ile 33 arasında, çırak sayısı da 18 ile 25 arasında değişmektedir. Unvanlı ustalar dâhil olmak üzere usta ücretleri 37 akçe ile 2 akçe arasında değişirken çırak ücretlerinin 7 akçe ile 2 akçe arasında değiştiği görülmektedir. En yüksek çırak ücreti olan 7 akçe ve altında ücret alan 19 usta bulunurken, 6 çırağın 5 akçe ile 7 akçe arasında ücretle 8 ustadan daha yüksek ücret aldığı görülmüştür. Bu, usta ve çırak kavramları hakkında düşündürücü bir durumdur. Çıraklarla aynı ücreti alan hatta onlardan daha az ücret alan bazı ustalar neye göre bu ücreti almakta ve bazı ustalarla aynı ücreti hatta onlardan daha yüksek ücreti alan çıraklar neye göre bu ücretleri almaktadır?

Usta, “alanında yetkin olan sanatçı,”²⁷⁵ ve çırak, “zanaat öğrenmek için bir ustanın yanında çalışan kimse”²⁷⁶ olduğuna göre, ücret farkını oluşturan sebep, sanatta yetkinlikten ziyade daha fazla üretim yapmış olmak olmalıdır. Çıraklar bugünkü deyimle “fazla mesai yaparak” daha yüksek ücret alıyor olabilir.

Genellikle ücretler zaman içinde düzenli biçimde artarken bazı ustaların ücretinin birden yükselip sonra düştüğü, sonra az da olsa tekrar yükseldiği görülür (bkz. Hacı Nevmüslim). Bu durum söz konusu ustaların bir süreçte daha çok üretim yaptıkları ya da daha takdire şayan üretim yapmış oldukları, sonra da bu durumu sürdüremedikleri ya da bir şekilde gözden düşükleri anlamına gelebilir. Bazı usta ve çırakların da ücretlerinin aynı kaldığı hiç değişmediği görülmüştür.

Aynı şekilde serbölük olan ustaların sonra kethüdâ oldukları, serkûlâhdûz olan ustaların sonra serbölük oldukları da görülmektedir. Unvanların hangi kriterlere göre verildiği, ya da hangi kriterlere göre değiştiği de açıklığa kavuşmayan hususlardandır.

2.7. I. Ahmed (1603-1617), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

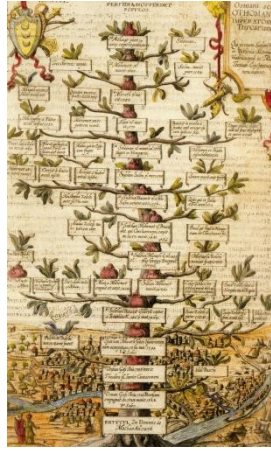
1590’da doğdu. 1603’te on dört yaşında tahta geçti. Zamanında Celâli isyanları, İran meseleleriyle uğraştı. Avusturya ile Zıtvatorok Muahedesi imzalandı. Bu anlaşma ile Padişah ile İmparator eşit sayıldı. Eşitlik prensibinin kabul edilmesiyle Avrupa karşısında mutlak Türk üstünlüğünden vazgeçilmiş oldu. Tarihçiler, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti’nin büyümesinin durduğunda hem fikirdir.²⁷⁷ I. Ahmed’den itibaren cülusta “ekberiyet” ve “erşediyet” şartı benimsenmiş ve hânedanın en büyüğü tahta geçmeye başlamıştır.²⁷⁸ 1617’de vefat etti. I. Ahmed’in kullandığı başlıklardan bazıları şunlardır.

²⁷⁵ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s. 2038.

²⁷⁶ Türkçe Sözlük, age., 2005, s. 429.

²⁷⁷ Mücteba İlgürel, “I. Ahmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1989, s. 30- 33.

²⁷⁸ İlgürel, agm, 1989, s. 32,33.

Resim 174: Kavuklu
Soyağacı
Kaynak: Mahir, 2000:314.

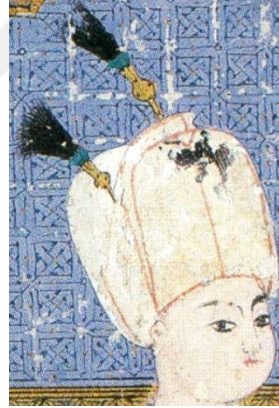

Resim 175: Kavuklu Soyağacı Detay
I. Ahmed'in Kavuşu

Osman Gazi'den başlayarak I. Ahmed'e kadar Osmanlı padişahlarının soyağacını kavuklarla tasvir eden eser (Resim 174) 1603'e tarihlenir ve anonimdir.²⁷⁹ Soyağacının en tepesinde yer alan I. Ahmed'in kavuşu (Resim 175), sivri, külâh görünümlü bir serpuş üzerine şeritler hâlinde ve Cüneydî destar tarzında sarılmıştır.

Resim 176: I. Ahmed
(Civan Sultan)
Kaynak: Mahir, 2000: 306

Resim 177: I Ahmed
Kaynak: Mahir, 2000: 315

Resim 178: I. Ahmed
1682 Tarihli Silsilenâme, Ankara,
2000: 39

Edinburg Royal Scottish Museum'da korunan "civan sultan" imajını taşıyan I. Ahmed portresi (Resim 176), sultanın tahta çıktığı yıllardaki görünümünü yansıtan ve

²⁷⁹ Banu Mahir, "Portrenin Yeni Bağlamı", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 314.

döneminde yapılmış tek portre olarak değerlendirilmektedir.²⁸⁰ I. Ahmed bu portrede yanları dilimli Yusûfî mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı, sivri mücevveze kısım görünmektedir. Mücevveze kısmın sağ tarafından destarın bir ucu dışarı çıkmıştır.

“Civan sultan” imajına uygun bir başka tasvirde (Resim 177), I. Ahmed yine yanları dilimli kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesi düz görünümündür ve üzerinde yanlardan yukarı uzanan iki tane tüylü murassa²⁸¹ sorguç vardır. Sorguç yuvaları altındır.

1682 tarihli Silsilenâme minyatüründe (Resim 178) I. Ahmed, yine yanları dilimli Yusûfî mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Tepede kırmızı mücevveze görünmekte, kavuğun üzerinde, biri sağ üst yanda, diğeri sol yanda destar kıvrımları arasında olmak üzere iki adet siyah tüylü, murassa sorguç yer almaktadır.

Resim 179: I. Ahmed
Kaynak: Cenkmn, 1943:40.

Resim 180: I. Ahmed
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 97

Resim 181: Sultan I. Ahmed
(Konstantin Kapıdağlı)
Kaynak: Renda, 2000: 483.

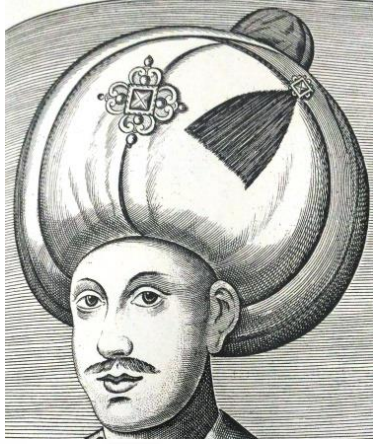
I. Ahmed, yukarıda yer alan her üç tasvirde de (Resim 179, 180, 181) aynı başlıkla resimlenmiştir. Tasvirlerde aynı kalıbın tekrarlandığı söylenebilir. Yukarıya

²⁸⁰ Mahir, agb., 2000, s.307.

²⁸¹ Murassa: Kıymetli taşlarla süslü, mücevherle bezenmiş. Ayverdi, age., C 2, 2005, s. 2145.

Mine Esiner Özen, Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü, İ.Ü. Fen Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi, Prof. Dr. Nâim Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul, 1985, s.49.

doğru genişleyen, tepesi düz, yanları dilimli kavuğun ön tarafından tüylü murassa bir sorguç sarkmaktadır.

Resim 182: I. Ahmed
Thomas Artus, Historie des Turcs,
Paris, 1662.

Resim 183: I. Ahmed
Thesaurus exoticorum, Hamburg,
1688.

Resim 184: I. Ahmed
Demetrius Cantemir, 1734.

Kaynak: Sevim, 1997: 212-214

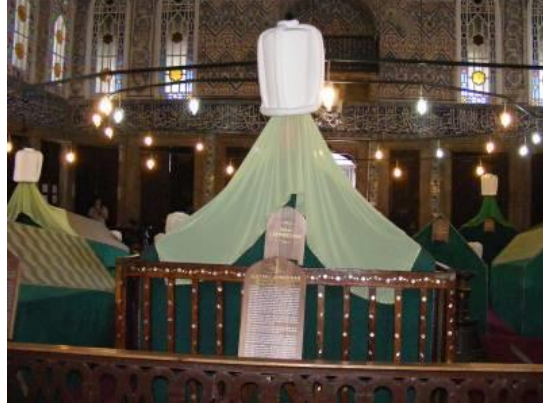
Thomas Artus'un gravüründe (Resim 182) I. Ahmed, "civan sultan" imajına uygun bir tarzda genç bir yüzle tasvir edilmiştir. Geniş, yuvarlak kavuğun tepesinde irice mücevveze kısım görünmektedir. Kavuğun ön tarafında dört köşeli bir broş yer almakta, sol üst yandan tüylü bir sorguç öne doğru sarkmaktadır. Yerli nakkaşların I. Ahmed tasvirlerinde resimde yer alan benzer broşlara rastlanmamıştır.

Resim 183'te I. Ahmed, dolama destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın tepesinden alttaki serpuşun üst tarafı görünmekte, ön tarafta tüylü bir sorguç yukarı dönük durmaktadır. Destarın uçlarından biri yukardan dışarı çıkarak küçük bir yelpâze gibi sağ tarafa doğru dönmüştür.

Demetrius Cantemir'in resminde (Resim 184) I. Ahmed, yanları dilimli, Yusûfi mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Yukarı doğru genişleyen kavuğun tepesinden mücevveze kısım görünmektedir. Kavuğun üst yanlarından tüylü iki sorguç aşağı sarkmaktadır.

Hız. Peygambere bağlılığı ile bilinen I. Ahmed, Peygamberimizin ayağının izi resminde murassa bir sorguç yaptırmış, ortasına da mavi mine üzerine altınla kendisine

ait “Nola tacım gibi başımda götürsem daim / Kademi resmini ol Hazreti Şah-ı Resulün” mısraları ile başlayan kıtasını yazdırmıştı.²⁸²

Resim 185: I. Ahmed, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 186: Sarık Detay

III. Ahmed’in sanduka sarığı (Resim 185, 186), silindirik sert bir zeminin üzeri pamuk ve kumaşla kaplanarak oluşturulmuştur. Sarığın tepesinde mücevveze görünümlü bir çıkıntı vardır. Onun etrafından dolaşan pamuk dolgulu dolama destar, boyuna aralıklarla kavuğu çevrelemektedir. Kavuğun görünümü mücevveze kavukları andırsa da dolama kısımların örneklerine tasvirlerde rastlanmamıştır..

I. Ahmed Döneminde Hassa Başlıklarını:

I. Ahmed (1603-1617)	1604 Mayıs	1604 Ağustos	1604 Kasım	1605 Şubat	1607 Nisan	1613 Şubat	1613 Mayıs	1613 Ağustos
Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa T.	33	33	33	32	27	22	22	23
Şâkirdan-ı Mezkûrin Toplam	13	13	13	13	14	18	19	19
<i>Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa Y.</i>								
Mehmed Fâik Seroda (Serbölük)	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	15,5	17,5	17,5
Hüseyin Cafer Serbölük (Kethüdâ)	15	15	15,5	15,5	15,5	16	19	19
Mehmed Ahmed Kethüdâ	19,5	19,5	19,5	19,5	19,5			
Mehmed Hüseyin Serbölük	25	25	25	25	26,5	30	30	30
Fâik Bosna?	19	19	19	19	19	19	19	19
Hayri Abdullah	12	12	12	12	12	12	12	12
Hüseyin Bekir (?)	6,5	6,5	6,5	6,5	7			
Cafer Abdullah	10	10	10					
Hüsrev Kingir	6	6	6	6				
Karagöz Abdullah	10	10	10	10	10			
Hakkı (?) Ahmed	7	7	7	7	7			

²⁸² Koçu, age., 1981, s. 181.

I. Ahmed (1603-1617)	1604 Mayıs	1604 Ağustos	1604 Kasım	1605 Şubat	1607 Nisan	1613 Şubat	1613 Mayıs	1613 Ağustos
Mustafa (?) Hakkı (?)	4,5	4,5	4,5	4,5	4			
Mehmed Hüseyin (Seroda)	19	19	19	19	19	20,5	22	22,5
Yusuf Abdullah	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	9	9	9
Elyas Hakkı (Cafer?)	8	8	8	8	9			
Mustafa Derviş	2	2	2	2	2			
Mehmed Ali	3	3	3	3				
Ömer Abdullah	3	3	3	3				
Hacı (Bâli?) Abdullah	3,5	3,5	3,5	3,5	4			
Hüseyin Abdullah	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
...?Abdullah	7,5	7,5	7,5	7,5	8,5			
Mehmed Nurullah	5	5	5	5				
Mehmed ...?	7,5	7,5	7,5	7,5				
Mehmed Karaman	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5			
Hasan Abdullah	5	5	5	5	5	7	7	7
Mustafa Halil	5	5	5	5	5	6,5	6,5	6,5
Kivan Abdullah	5	5	5	5	5			
Ahmed Emre(?)	5	9	9	9	9			
Mustafa Hasan (Hüseyin?)	8,5	8,5	8,5	8,5	8	9	9	9,5
Ahmed Abdullah	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5			
Hakkı Hasan	3	3	3	3	4,5	5	5	5
Sefer Süleyman	6,5	6,5	7	7	7	8	8	8
Sefer Hasan	8,5	8,5	8,5	8,5				
Hasan Abdullah					6,5	7	7	7
Ahmed Mirza						13	13	13
Mehmed Nûri						5,5	5,5	5,5
Hüseyin Mehmed						2,5		
Mustafa Mustafa						8,5	8,5	8,5
Ali Hüseyin						4,5	4,5	4,5
Mehmed Süleyman						5,5	5,5	5,5
Mahmud Mehmed						4,5	4,5	4,5
Hüseyin Bosna ? Yusuf?						4	4	
Hüseyin Ali							2,5	2,5
Abdülkadir Derviş								2
<i>Şâkirdan-ı Mezkûrin Yevmiyeler</i>								
Ahmed Mahmud	2,5	2,5	2,5	2,5	3	5,5	5,5	5,5
Mehmed Hasan(?)	2	2	2	2				
Ali Hasan	4	4	4	4				
Karaman (?) Abdullah	5	5	5	5	5		5,5	5,5
Mustafa Karagöz	3	3	3	3	3			
Halil (?) Mustafa	4	4	4	4	4	4,5	4,5	4,5
Mehmed İvaz	6,5	6,5	6,5	6,5	7			
Mehmed Şakird-i Nuri	2	2	2	2	2,5			
Mehmed Süleyman	4	4	4	4	4			
Hasan Abdullah	6,5	6,5	6,5	6,5		5,5	5,5	5,5
Hüseyin ...?	2,5	2,5	2,5	2,5	3			
Derviş Külâhdüz	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	6	6	6
Ömer Mehmed	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5			
Abdi Mehmed					2,5	3	3,5	3,5
Şaban Nevmüslim					2,5			
Mehmed İbrahim ...?					4	6	6	6
Mehmed Mahmud					4,5			

I. Ahmed (1603-1617)	1604 Mayıs	1604 Ağustos	1604 Kasım	1605 Şubat	1607 Nisan	1613 Şubat	1613 Mayıs	1613 Ağustos
Mahmud Ahmed						5		
Mîrsad Abdullah						5,5		
Mîrza Turhan						3,5	3,5	3,5
Mehmed(?) Abdullah						2,5	2,5	2,5
Mehmed Eğriboz						2	2	
Abdülkadir (?) Durmuş						2	2	2
Mehmed Abdullah						5,5	5,5	5,5
İbrahim Mehmed						2	2	2,5
Hasan Nevmüslim						3	3	3
Selim (Sâlim?) Abdullah						2	2	2
Mustafa Mehmed						2	2	2
Ahmed Halil						4	4	4,5
Mehmed Ahmed							5	5
Mehmed Ömer							2	3
Mehmed İbrahim? Eğriboz?								2

Tablo 8: I. Ahmed Dönemi Hassa Başlıkçıları

I. Ahmed döneminde hassa başlıkçıları bölümünde usta sayısı 22 ile 33 arasında, çırak sayısı da 13 ile 19 arasında değişmektedir. Ustaların aldığı ücretler en yüksek 30 akçe ve en düşük 2 akçe arasında, çırakların aldığı ücretler de en yüksek 7 akçe ile en düşük 2 akçe arasında değişmektedir. Aldığı son ücrete göre 5 akçe ve altında ücret alan usta sayısı 15 iken, aldığı son ücrete göre 5 akçe ve üstünde ücret alan çırak sayısı 10'dur. Buna göre çırakların bir kısmının bazı ustalarla eşit ya da onlardan yüksek ücret aldığı görülmektedir. Bir ustanın bir kethüdâ ve bir serbölükten yüksek ücret aldığı, serbölük ücretlerinin de eşit olmadığı görülmüştür. Buna göre ücretleri belirleyen ölçütün üretim kalitesi ve üretim fazlalığı olma ihtimali yüksektir. Bu durumda hassa başlıkçılarının sabit ücret anlayışıyla değil hizmette kalite ve saray memnuniyeti anlayışıyla ücretlerinin belirlendiği söylenebilir.

2.8. I. Mustafa (1617-1618, 1622-1623), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1592'de doğdu, ilk hükümdarlığı üç ay on gün sürmüştür, cinneti saklanamaz hale geldiğinden 1618'de tahttan indirilerek yerine II. Osman geçirilmiştir. Sultan II. Osman'ın katli ile 1622'de tekrar tahta geçirilmiş ve 1623'te şuurdan mahrum

olduğundan tekrar tahttan indirilmiştir. Saltanat süreçleri yeniçeri, sipahi isyanları ile geçmiştir.”²⁸³

Sultan I. Mustafa'nın saltanatı süresinde, Osmanlı sanatçıları tarafından yapılmış bir portresi yoktur. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sanatçıları tarafından hazırlanan sultan portreleri dizilerinde elinde açık bir kitapla tasvir edildiği görülür.²⁸⁴

Resim 187: I. Mustafa
Kaynak: 1682 Tarihli
Silsilenâme, Ankara, 2000: 39

Resim 188: I. Mustafa
Lucas Kilian, Kaynak: Capellen,
Güner İnal'a Armağan, 1993:
339-362

Resim 189: I. Mustafa
Kaynak: Mahir, 2000: 316.

Silsilenâme'de yer alan minyatürde (Resim 187) I. Mustafa, diğer padişah portrelerinde de görülen başlık kalıbının tekrarlanması ile yukarıya doğru genişleyen, yanları dilimli mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı mücevveze kısım görünmekte, sağ ve sol yanda siyah tüylü, yelpâze görünümlü sorguclar yer almaktadır.

Lucas Kilian'ın resminde (Resim 188) I. Mustafa, yuvarlak, basık bir başlıkla tasvir edilmiştir. Başlığın tepesinde, üzerinde düğme (?) bulunan yuvarlak bir çıkıntı yer almaktadır. Başlığın genel görünümü ve alt yanlarından çıkan kıvrımlı kumaş çıkıntıları resmin hayali olduğunu göstermektedir.

İspanyol asıllı bir ressamın ait olduğu düşünülen²⁸⁵ resimde (Resim 189) I. Mustafa yanları dilimli Yusûfi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun sol üst yanından

²⁸³ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, I. Kısım, 2. Baskı, 1973, s. 127- 149.

²⁸⁴ Mahir, agb., 2000. s. 308.

siyah tüylü büyükçe bir sorguç sarmakta, sağ üst arka kenara doğru ortasında broş bulunan bir süsleme yer almaktadır.

Resim 190: I. Mustafa
Kaynak: Cenkmn,1943: 41

Resim 191: I. Mustafa
(Konstantin Kapıdağlı)
Kaynak: Renda, 2000: 483

Resim 192: I. Mustafa
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 97

Resim 190, 191 ve 192'da yer alan her üç tasvirde de I. Mustafa, aynı kalıbın tekrarlandığı, yanları dilimli Yusûfî kavukla tasvir edilmiştir. Yine aynı kalıbın tekrarıyla ön ortada aşağıya dönük bir sorguç yer almaktadır.

Resim 193: I. Mustafa
Thomas Artus, 1662.

Resim 194: I. Mustafa
Thesaurus exoticorum,1688.
Kaynak: Sevim, 1997: 215-217

Resim 195: I. Mustafa
Demetrius Cantemir, 1734.

²⁸⁵ Mahir, agm, 2000: 316.

Thomas Artus'un I. Mustafa tasvirinde (Resim 193) sultan, gerçek dışı, hayali bir başlıkla resimlenmiştir. Başlığın üst iki yanında ve ön ortada püskül görünümlü süslemeler yer almakta, öndeki püskülün üstünde kare şekilli bir broş bulunmaktadır. Başlığın tepesinde bir yandan diğer yana uzanan, genişten başlayıp ortada incelen bir bant görünmektedir. Bantın incelendiği orta kısım ile başlığın tepesi arasında irice düğme görünümlü bir ilave bulunmaktadır.

Resim 194'te yer alan başlık, resim 188'de görülen başlığın biraz daha yüksekçe olmakla birlikte aynıdır. Gerçekçi olmadığı düşünülmektedir.

Demetrius Cantemir'in I. Mustafa tasviri (Resim 195), silsilenâme minyatürlerindeki kalıbı tekrarlar. Sultan, yanları dilimli Yusûfi mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Tepede mücevveze kısım yer almakta, yanlarda biri yukarı, diğeri aşağı dönük duran tüylü iki sorguç bulunmaktadır.

Resim 196: I. Mustafa, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 197: Sarık Detay

I. Mustafa'nın sanduka sarığı mücevveze kavukları andırmaktadır. (Resim 196, 197) Silindirik sert bir zemin (mukavva ?) üzerine pamuk ve beyaz kumaşla kaplanarak oluşturulmuştur. Yukarı doğru genişleyen kavuğun tepesinde mücevveze yer almakta, mücevvezenin etrafından dolaşan pamuk dolgulu destar dilimleri boyuna aralıklarla kavuğu çevrelemektedir.

I. Mustafa döneminde Hassa Başlıkçıları

I. Mustafa (1622- 1623)	1622 Şubat	1622 Mayıs	1622 Ağustos
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	28	29	35
Şakirdân-ı Mezkûrin Toplam	13	13	13
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler			
Haydar Abdullah	12,5	12,5	12,5

I. Mustafa (1622- 1623)	1622 Şubat	1622 Mayıs	1622 Ağustos
Mehmed Seroda	27	27	27
Mehmed Fâik Serbölük	13	13	13
Hüseyin Cafer Kethüdâ	21	21	22
Mehmed Hüseyin Serbölük	31	31	31
Ahmed Mirza	13,5	13,5	13,5
Mustafa Hüseyin	9,5	9,5	9,5
Hasan Abdullah	8	8	8
Hüseyin Abdullah	6	6	6
Yusuf Abdullah	10	10	10
Mehmed Nuri	7	7,5	7,5
Hasan Abdullah	7	7	7
Hakkı Hasan	7,5	7,5	7,5
Sefer Süleyman	11	11	12,5
Mustafa Halil	7	7	7
Abdullah Derviş	5	5	5
Mehmed Mahmud	5	5	5
Hüseyin Yusuf	6,5	6,5	7
Mustafa Mustafa	15	15	15,5
Ali Hüseyin	10	10	10
Abdi Ahmed	9		
Mirza Cürcan	9	9	9
Derviş Külâhdüz	8	8	8
Hüseyin Bali	6	6	6
Mehmed Ömer	12	12	15
Mustafa Mehmed	5	5	5
Emrullah Hasan	5	5	5
Halil Mustafa	4,5	4,5	4,5
Abdullah Mehmed		4,5	
Mehmed Abdullah		2	2
Mehmed Nuri			7
Hasan Abdullah			7
Cafer Hasan			7,5
Sefer Süleyman			12,5
Mustafa Halil			7
Abdi Mehmed			4,5
Ali (...?)			6
Şâkirdan-ı Mezkûrin Yevmiyeler			
Hüseyin Ali	2,5	2,5	2,5
Ahmed Halil	5,5	7,5	7,5
Mehmed Abdullah	5	5	5
İbrahim Mehmed	3,5	3,5	3,5
Mehmed Abdullah	5,5	5,5	5,5
Rıdvan Abdullah	4	4	4
Mehmed Ahmed	5	5	5
Ali (...?)	4	4	5
Mehmed Ali	3	3	3
Mehmed (...?)	2,5	2,5	2,5
Hasan Haydar	2	2	2
Ahmed Yusuf	2	2	2,5
Osman Musa	2,5	2,5	3,5

Tablo 9: I. Mustafa Dönemi Hassa Başlıklarını.

I. Mustafa döneminde hassa başlıkcıları bölümünde usta sayısı 28'den 35'e çıkarken çırak sayısı 13 olarak sabit kalmıştır. Usta ücretleri 31 akçe ile 2 akçe arasında değişirken çırak ücretlerinin 2 akçe ile 7,5 akçe arasında değiştiği görülmüştür. Ücretlerin genellikle aynı kaldığı, sadece 6 usta ile 2 çırağın ücretinde artış olduğu görülmüştür. Bir serbölük 13 akçe yevmiye alırken, diğer bir serbölüğün 31 akçe yevmiye aldığı tespit edilmiştir. 7 usta 5 akçe ve altında ücret alırken, 5 çırağın 5 akçe ve üstünde ücret aldığı görülmüştür. Ücretler arasında görünürdeki eşitsizliğin üretim kalitesi, üretim sayısı ya da saray memnuniyeti ile alakalı olduğu düşünülmektedir.

2.9. II. Osman (1618-1622), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkcıları

1604'te doğdu. 1618'de tahta geçti. Ordunun başında Lehistan seferine katıldı. İslahat hareketleri yapmak istediysen de başarılı olamadı. 1622'de ayaklanmalar neticesinde şehit edildi.²⁸⁶ Sultan iyi bir binici ve ok atıcısıdır. Bunu göstermek için ok ve yayla birlikte resimlenmiştir.²⁸⁷

Resim 198: II. Osman
Kaynak: 1682 Tarihli
Silsilenâme, 2000: 39.

Resim 199: II. Osman
Kaynak: Konstantin Kapıdağlı
<http://www.digitalssmorg>.

Resim 200: II. Osman
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 98

Silsilenâme'den alınan minyatürde (Resim 198) II. Osman, yanları dilimli Yusûfî mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden kırmızı mücevveze kısım görünmekte, kavuğun üzerinde, sol üstte yukarı yönlü duran, sağ tarafta aşağı

²⁸⁶ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, 1973, s. 127- 141.

²⁸⁷ Mahir, agb., 2000, s. 309.

yönlü durmakta olan tüylü iki sorguç yer almaktadır. Tepe dilimle kavuğun ön kısmı arasında baklava biçimli bir parça yer almaktadır.

Kapıdağlı ve Levnî'nin tasvirlerinde (Resim 199, 200) II. Osman, aynı kalıbın tekrarlandığı, yanları dilimli kavukla görülmektedir. Yukarı doğru genişleyen kavuğun tepesi düzdür ve önde aşağı sarkan, tüylü, murassa bir sorguç bulunmaktadır. Sorgucun hemen üstünde, kavuğun tepesi ve gövdesi arasında baklava biçimli bir parça bulunmaktadır.

Resim 201: II. Osman
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 171

Resim 202: II. Osman
Kaynak: Mahir, 2000: 319

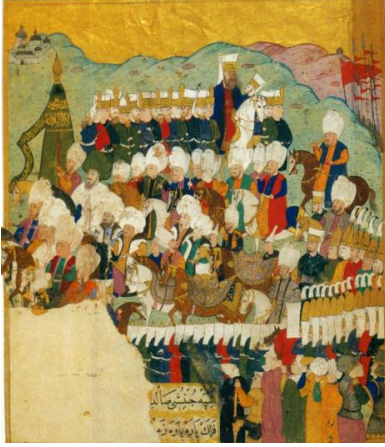

Resim 203: II. Osman
Kaynak: Mahir, 2000: 322

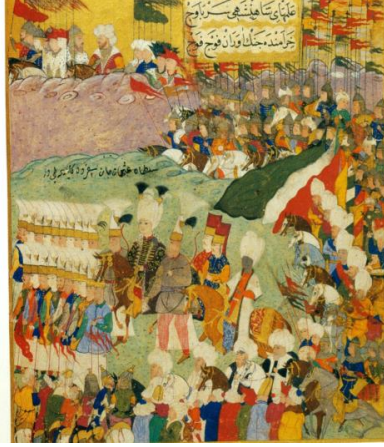
Yukarıda yer alan her üç minyatürde de II. Osman “civan sultan” imajına uygun şekilde tasvir edilmiştir. II. Osman, Levnî'nin minyatüründe (Resim 201), dilimli, tepesi düz, yukarı doğru genişleyen Yusûfî kavukla resimlenmiştir. Kavuğun üzerinde ikisi tepe yanlarında yukarı bakan, biri önde aşağı dönük duran yelpâze biçiminde tüylü, murassa üç sorguç bulunmaktadır.

Ahmed Nakşî'ye atfedilen minyatürde (Resim 202) II. Osman, geniş, büyük bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun ön tarafı arka tarafına göre daha düz ve arka taraf daha bombeli görünmektedir. Kavuğun alt yanından başlayıp tepeden dolanarak diğer yanına ulaşan pamuk (?) dolgulu bir destar kuşağı bulunmakta, bu kuşağa altın zincirlerle raptedilmiş siyah tüylü iki sorguç, ön yanlardan aşağı doğru sarmaktadır.

Yine Ahmed Nakşî'ye atfedilen bir başka minyatürde (Resim 203) II. Osman, yanlardan yukarı doğru bir dilim hâlinde dolgulu bir destar dolamasının çevrelediği, tepede bir başka dilimin daha dikkat çektiği bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun üst yanında yelpâze biçimli, siyah tüylü bir sorguç ve ön tarafta aşağı dönük duran siyah tüylü başka bir sorguç yer almaktadır. Sorguçların altın sorguç yuvaları görünmektedir.

Resim 204: II. Osman Hotin Seferinden Dönüyor (Şehnâme-i Nâdirî-Ahmed Nakşî)
Kaynak: Mahir, 2000:320

Resim 205: Minyatür
Detay321

II. Osman'ın Hotin Seferi'nden dönüşünü tasvir eden minyatürde (Resim 204, 205), II. Osman, yanlardan yukarı dönen dolgulu bir destar diliminin çevrelediği bir kavukla resimlenmiştir. Kavuğun ön kısmında tepede, oval, dolgulu bir destar kıvrımı daha bulunmakta ve bu kısım kavuğun ön tarafı arasında baklava biçimli bir kısım yer almaktadır. Kavuğun yanlarında yer alan gösterişli altın sorguç yuvalarından yelpâze biçimli siyah ve beyaz tüyler uzanmaktadır. Sorguç yuvalarının hemen altından altın bir zincir kavuğun tepesini çevrelemektedir.

Resim 206: II. Osman
Thesaurus exoticorum, 1688.

Resim 207: II. Osman
Karalatos D. 1851.

Resim 208: II. Osman
Thomas Artus, 1662.

Kaynak: Sevim, 1997: 218-221

Resim 206’da yer alan II. Osman tasvirinde padişah köşeli görünümlü bir başlıkla tasvir edilmiştir. Başlığın ön yan tarafında, yönü aşağı dönük duran bir sorguç yer almaktadır. Tepesi düz görünen başlığın gerçekçi olmadığı söylenebilir.

Resim 207’de görülen tasvirde II. Osman, Selîmî kavukları andıran uzun boru şeklinde bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun yan tarafında ince iki dilim ya da şerit yer almakta, ön tarafında tüylü murassa bir sorguç aşağı dönük durmaktadır.

Thomas Artus’un tasvirinde (Resim 208) II. Osman, mücevveze kavukları andıran bir kavukla resimlenmiştir. Kavuğun tepesinden mücevveze benzeri çıkıntı görünmektedir ve bu kısmın etrafı geleneksel örneklere benzemeyen şekilde çukurlaştırılmıştır. Dört köşe madalyona benzeyen bir süsleme, kordonlarla, tepedeki çukurluktan kavuğun önüne sarkıtılmıştır. İki yanda aynı madalyonun daha küçük ebatlı olanları yer almakta, bunların üzerinde tüylü sorguçlar yer almaktadır. Kavuğun geleneksel örneklerle uyuşmadığı görülmektedir.

Resim 209: II. Osman, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 210: Sarık detay

II. Osman’ın sandukasının üzerinde mücevveze kavuklara benzetilen bir kavuk yer almaktadır (Resim 209, 210). Kavuğun tepesinden koyu renkli mücevveze kısım görünmekte, mücevvezenin etrafından dolanarak aşağı inen pamuk dolgu dolama destar, boyuna şeritler hâlinde kavuğu çevrelemektedir.

II. Osman Döneminde Hassa Başlıkcıları

II. (Genç) Osman (1618-1622)	1618 Aralık	1619 Mart	1619 Haziran
Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa Toplam	28	28	28
Şâkirdan-ı Mezkûrin Toplam	10	14	14
<i>Cemaat-i Külâhdüzan-ı Hassa Yevmiyeler</i>			

II. (Genç) Osman (1618-1622)	1618 Aralık	1619 Mart	1619 Haziran
Mehmed Fâik Seroda (Serbölük)	13	13	13
Mehmed Hüseyin Serbölük	31	31	31
Hayri (Haydar?) Abdullah	12,5	12,5	12,5
Hüseyin Bekir (?) (Hüsni?)	6	6	6
Mehmed Hüseyin Seroda	25,5	25,5	27
Yusuf Abdullah	10	10	10
Mehmed Ömer	10	10	11
Hüsni Abdullah	7,5	7,5	7,5
Mustafa Halil	7	7	7
Mustafa Hüseyin	9	9	9
Hakkı Hasan	7,5	7,5	7,5
Sefer Süleyman	11	11	11
Hüsni Abdullah	7	7	7
Ahmed Mirza	12,5	12,5	12,5
Mehmed Nûri	7	7	7
Hüseyin Mehmed	4	4	4
Mustafa Mustafa	12,5	12	12
Ali Hüseyin	8,5	9	9,5
Mehmed Mahmud	5	5	5
Hüseyin Yusuf?	5,5	5,5	5,5
Hüseyin Cafer Kethüdâ	21	21	21
Abdülkadir Derviş	4	4,5	4,5
Derviş Külâhduz	7,5	7,5	7,5
Hasan Müslimnev	6,5	6,5	6,5
Halil Mustafa	4,5	4,5	4,5
Abdi Mehmed	4	4	4
Mirza Turhan	6	6,5	7
Hüseyin Abdullah	6	6	6
<i>Şakirdan-ı Mezkûrin Yevmiyeler</i>			
Hüseyin Abdullah	5,5	5,5	5,5
Abdi Mehmed	4		
Mehmed Ahmed	7	8	8
Halil Mustafa	4,5		
Mahmud? Abdullah	5,5	5,5	5,5
Ahmed? Mehmed? Halil	5,5	5,5	5,5
Mehmed?	2,5	2,5	2,5
Mehmed Abdullah	5	5	5
İbrahim Mehmed	3,5	3,5	3,5
Mehmed (?) Abdullah	2,5	2,5	2,5
Ahmed Mirza		2,5	2,5
Mustafa Mehmed		4	4
Ali?		2,5	2,5
Mehmed Ali		2,5	2,5
Ahmed Hâlid(?)		2,5	2,5
Hüseyin Ali		2,5	2,5

Tablo 10: II. Osman Dönemi Hassa Başlıkçıları

II. Osman döneminde hassa başlıkçılarının 28 usta ve başlangıçta 10, sonra 14 çıraktan oluştuğu görülmektedir. Usta ücretleri, 4 akçe ile 31 akçe arasında değişmekte; çırak ücretleri ise 2,5 akçe ile 8 akçe arasında değişmektedir. 14 çırağın yedisi en düşük

ücret olan 2,5 akçe ücret alırken sadece bir çırak 8 akçe yevmiye almaktadır. 28 ustadan sadece ikisi en düşük ücret olan 4 akçe yevmiye alırken, serbölük olan bir usta da en yüksek ücret olan 31 akçe yevmiye almaktadır. Başka bir serbölüğün ise 13 akçe yevmiye aldığı görülmektedir. Önceki dönem defter kayıtlarında olduğu gibi bu dönemde de ücretler eşit değildir. Ücret farklılığının sebebinin üretimde kalite veya üretim fazlalığı ya da sarayın hizmetten memnuniyeti olması muhtemeldir.

2.10. IV. Murad (1623-1640), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1612’de doğdu. 1623’te 11 yaşında tahta geçti. Ordunun başında Revan ve Bağdat seferlerine katıldı. Devleti ihtişamlı günlerine döndürebilmek için çok gayret etti. 1640 yılında nikris hastalığından vefat etti.²⁸⁸

Resim 211: IV. Murad'ın
Gençlik Yılları
Kaynak: Mahir, 2000: 310

Resim 212: IV. Murad
Kaynak: 1682 Tarihli Silsilenâme,
2000: 40

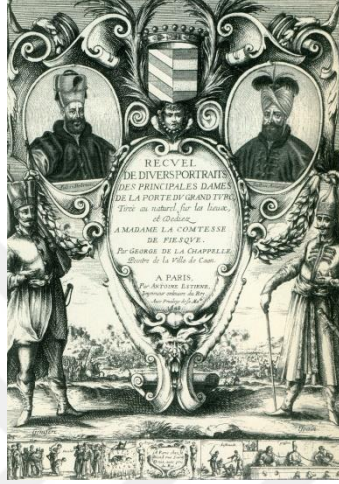
Resim 213 : IV. Murad
Kaynak: Mahir, 2000: 332

IV. Murad'ın gençlik yıllarını tasvir eden resimde (Resim 211) sultan, yukarıya doğru genişleyen büyük bir kavukla görülmektedir. Kavuğun tepesi düzdür, yanlarında kabarık birer dilim yer almakta, kavuğun önünde aşağı dönük duran siyah tüylü murassa bir sorguçla sağ yandaki dilimin üst kenarında altın murassa bir broş bulunmaktadır.

Silsilenâme'den alınan minyatürde (Resim 212) IV. Murad, miğfer üzerine sarılmış kırmızı bir destarla tasvir edilmiştir. Destarın ucu arkaya sarkmaktadır. Başlığın tepesinde gösterişli tüyler bulunmakta, yan tarafta yelpâze biçimli, siyah tüylü iki sorguç, biri yukarı doğru, diğeri aşağı dönük yer almaktadır.

²⁸⁸ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, 1973, s.177- 207.

Johann Joseph von Herberstein tarafından yaptırılan²⁸⁹ IV. Murad tasvirinde (Resim 213) sultan, kâtibi kavukla resimlenmiştir. Kavuğun etrafı beyaz bir destarla çevrenmiştir. Kavuğun tepesinde, iki yana açılmış siyah tüylerin arasında, beyaz üç tüyden oluşan murassa bir sorguç yer almaktadır. Başlığın hemen hemen aynısı George de la Chapelle'in 1643'te geldiği İstanbul'da yaptığı ve 1648 yılında Paris'te basılan bir kıyafet albümünün kapak sayfasında yer alan büst portrede de görülür.²⁹⁰(Resim 215)

Resim 214: Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim
Kaynak: Bağcı, 2000: 229

Resim 215: Sultan IV. Murad Detay
Kaynak: Bağcı, 2000: 229

George de la Chapelle'in yaptırttığı albümde yer alan Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim portrelerinde görülen başlıkların her ikisinin de süslü Selîmi kavuklar olduğu söylene de²⁹¹ IV. Murad, kâtibi kavukla ve Sultan İbrahim de Yusûfî mücevveze kavukla tasvir edilmiştir (Resim 214).

Levnî'nin minyatüründe (Resim 216) IV. Murad, balıksırtı bir miğfer üzerine destar sarılmış olarak tasvir edilmiştir. Miğferin, muhtemelen örme zincir olan kenarları yüzünün etrafından geriye doğru çevrilmiştir. Destarın bir ucu uzun bir fular şeklinde soldan sarkmaktadır. Başlığın ön tarafında gösterişli bir sorguç yer almakta, sorguç yuvasının ucu destarın altından sultanın alnına doğru uzanmaktadır. "IV. Murad'ın

²⁸⁹ Mahir, agb., 2000, s. 332.

²⁹⁰ Mahir, agb., 2000, s. 329.

²⁹¹ Mahir, agb., 2000, s. 329

Revan seferi dönüşünde alışılmadık bir biçimde zırh giydiği, beyaz sarık üzerine siyah sorguç taktığı, Bağdat seferi dönüşünde de sırtına pars postu attığı söylenir.”²⁹²

Resim 216: IV. Murad
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 99

Resim 217: IV. Murad
Kaynak: Bağcı vd., 2006: 287

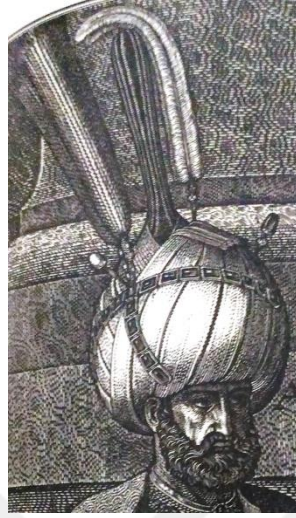
1820 civarına tarihlenen ve Suna- İnan Kıraç koleksiyonunda bulunan IV. Murad portresinde (Resim 217) sultan savaşçı kişiliğini vurgulayacak şekilde tasvir edilmiştir.²⁹³ Dilimli miğfer (?) üzerine sarılmış destarın ucu uzun bir türban gibi arkadan sarmaktadır. Miğferin kenarları sultanın yüzünün yanlarından geriye doğru açılmıştır. Başlığın önünde yüksek, gösterişli, tüylü bir sorguç yer almakta, sorguç yuvasının ucu destarın altından alnına doğru uzanmaktadır.

Resim 218'de görülen gravürde IV. Murad, uzun, sivri ucu oval, bir serpuş üzerine, Cneydi destar şeklinde sarılmış bir kavuğla tasvir edilmiştir. Destarın bir ucu önde tepeden çıkmış görünmektedir. Kavuğun tepesinde, bir tane önde, iki tane arkada olmak üzere üç uzun sorguç yer almakta, arkadaki sorguçlar, çapraz şekilde kavuğun çevresinden dolaşan ve dikdörtgen plakalardan oluşan zincir görünümlü bir kordona iliştirilmiş görünmektedir. Öndeki uzun sorgucun ucu arkaya kıvrık durmaktadır. Ayrıca kavuğun iki yanına saplanmış hissi veren tomurcuk görünümlü iki süsleme

²⁹² İrepoğlu, age.,1999, s. 98.

²⁹³ Bağcı vd., 2006, s. 286- 287.

bulunmaktadır. Kavuğun Cüneydî destarı geleneksel örneklere uygun olsa da tepeden görünen sivri serpuş ve süslemeler abartılıdır.

Resim 218: IV. Murad
Thesaurus exoticorum, 1688.
Kaynak: Gravürlerle Türkiye,
Giysiler, Portreler 2, 1997:224

Resim 219: IV. Murad
Demetrius Cantemir, 1734
Kaynak: Gravürlerle Türkiye,
Giysiler, Portreler 2, 1997:225

Demetrius Cantemir'in gravüründe (Resim 219) IV. Murad, Yusûfî mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Tepeden mücevveze kısım görünmekte, yanlarda iki dilim bulunmaktadır. Ayrıca kavuğun üst yanlarında biri yukarı dönük, diğeri aşağı bakan, siyah tüylü, murassa iki sorguç yer almaktadır.

Resim 220: IV. Murad at üstünde
Kaynak: Mahir, 2000:330

Resim 221: IV. Murad detay

Padişahın ölüm tarihinden sonra yapıldığı, üzerindeki “Merhum Sultan Murad Bağdat seferine çıktıkda bu üslûp üzere çıkmışdır.” notundan anlaşılın minyatürde (Resim 220, 221) IV. Murad, Arap cengâveri kıyafetiyle tasvir edilmiştir.²⁹⁴

Padişahın başında miğfer üzerine sarılmış kırmızı bir sarık vardır. (Resim 221) Destarın bir ucu arkaya doğru sarkmaktadır. Miğferin tepesinden üç dallı altınlı murassa sorguç görünmekte, sorgucun ortadaki kolundan üç adet, yanlardaki kollardan ikişer adet tüy uzanmaktadır. Ayrıca iki adet, tüylü, murassa sorguç öne tarafa sarkmıştır. Miğferin destarın altından çıkan kenarları yüzün iki yanından arkaya doğru kıvrılmıştır.

IV. Murad’ın meclisini tasvir eden minyatürde (Resim 222, 223) padişah, Yusûfî kavukla resimlenmiştir. Kavuğun yanlarında ikişer dilim yer almaktadır ve tepesi düzdür. Kavuğun üzerinde üç sorguç bulunmaktadır. Yanlarda bulunan sorguçlar yukarı, önde bulunan sorguç aşağı dönük durmaktadır. Sorguçlar, siyah tüylü ve murassadır.

Resim 222: IV. Murad’ın Meclisi.
Kaynak: Atasoy, 2002:70

Resim 223: Minyatür Detay

²⁹⁴ Mahir, agb., 2000, s. 330.

IV. Murad'ın sanduka sarığı mücevveze sarıklara benzemektedir (Resim 224). Tepede mücevveze kısım bulunmakta, etrafından pamuk dolgulı dolama destarlar aralıklarla inerek boyuna şeritler hâlinde kavuğu çevrelemektedir.

Resim 224: IV. Murad, Sanduka Üzerindeki Sarık
Kaynak: Şenel, İstanbul, 2011.

IV. Murad Zamanında Hassa Başlıkları:

IV. Murad (1623- 1640)	1626 Mart	1626 Haziran	1626 Eylül	1626 Aralık	1627 Mart	1630 Kasım	1631 Şubat	1631 Mayıs
Cemaat-i Külâhdüzan T.	25	24	24	24	24	22	22	23
Şâkirdan-ı Mezkûrin T.	5	5	5	5	5	5	5	5
Cemaat-i Külâhdüzan Y.								
Mehmed Fâik	13	13	13	13	13	13	13	13
Sefer Süleyman Seroda	17	17	17	17	17	17,5	17,5	17,5
Ahmed Mirza Serbölük	24	24	24	24	24	24	24	25
Hüseyin Cafer Kethüdâ (Serkülâhduz)	22	22	22	22	22	22	22	22,5
Mehmed Hüseyin Serbölük	31	31	31	31	31	30	30	30
Mehmed Nuri	9	9	9	9	9	9,5	9,5	9,5
Hakkı Hasan	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	7	7	7
Mustafa Halil	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5			
Hasan Abdullah	12	12	12	12	12	12,5	12,5	12,5
Mehmed Hüseyin	30	30	30	30	30			
Mehmed Abdullah	2	2	2	2	2	2	2	2
Mustafa Mehmed	6	6	6	6	6	6,5	6,5	7
Halil Mustafa	4							
Derviş Külâhduz	8	8	8	8	8	8,5	8,5	8,5
Yusuf Hüseyin	12	12	12	12	12	12	12	12
Hasan Hayri	3		3	3	3	4,5	4,5	4,5
Rıdvan Abdullah	4	4	4	4	4	4	4	4
Mustafa Bünyamin (?)	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
Halil Mehmed	12	12	12	12	12	17	17	17
Ali (...?)	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	7	7	7
Mehmed Mahmud	5	5	5	5	5	5	5	5
Ahmed Yusuf	4	4	4	4	5	7	7	7
Ahmed Halil	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5
İbrahim Mehmed	4	4	4	4	4			
Mustafa Hayri (?)	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	3		3
Hüseyin Cafer		3						
Abdülkadir Durmuş						13	13	13
Mehmed Ahmed								3

IV. Murad (1623- 1640)	1626 Mart	1626 Haziran	1626 Eylül	1626 Aralık	1627 Mart	1630 Kasım	1631 Şubat	1631 Mayıs
Şakirdan-ı Mezkûrin								
Osman Musa	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Mehmed Ali	3	3	3	3	3	3	3	3
Mehmed Velidi	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Hüseyin Ali	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	3
Mahmud Abdullah	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5

Tablo 11: IV. Murad Dönemi Hassa Başlıkları

IV. Murad döneminde hassa başlıkları bölümünde usta sayısı, yıllara göre 25, 24, 22 ve 23 şeklinde değişirken, çırak sayısı 5'le sabit kalmıştır. Usta ücretleri 2 akçe ve 31 akçe arasında değişirken, çırak ücretlerinin 2,5 akçe ile 5,5 akçe arasında değiştiği görülmüştür. Bölükte en düşük çırak ücretinden yarım akçe daha az ücret alan usta bulunmaktadır. 31 akçe yevmiye alan serbölüğün 1630'dan itibaren ücretinin 30 akçeye düştüğü, aynı şekilde bir ustanın yevmiyesinin de 7,5 akçeden 7 akçeye düştüğü görülmüş, bunun yanında bazı ustaların yevmiyelerinin yükseldiği, bir ustanın yevmiyesinin 12 akçeden 17 akçeye çıktığı görülmüştür. Çırak ücretlerinin genelde sabit kaldığı son defter kaydında sadece bir çırağın ücretinde yarım akçelik bir yükselme olduğu görülmüştür.

2.11. I. İbrahim (1640-1648), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkları

1615'de doğdu. Ağabeyi IV. Murad'ın ölümü üzerine 1640'da tahta geçti. Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları adlı eserinde I. İbrahim'in padişah oluş anını anlatırken "Taht odasında 'Bismillah' diyerek Hazreti Ömer El- Faruk'un mübârek emanetler arasında bulunan imâmesini getirdiler. Bu sarık, adalet timsâli İslam büyüğünün kendi elleri ile sarıldığı gibi durmakta idi, tam bin yıldan beri bir kıvrımına dahi dokunulmamıştı. Sultan İbrahim başındakini çıkardı ve bu tarihi imâmeyi giydi."²⁹⁵ der. Saltanatı karışıklıklarla geçti. Rûhî bunalımları olduğu söylenir. Samur kürk merakı ve hasekilerine olan düşkünlüğü dile getirilir.²⁹⁶ 1648'de vefat etti.²⁹⁷ I. İbrahim'in muhtelif kaynaklarda resimlenen başlıklarından bazıları şunlardır:

²⁹⁵ Koçu, age., 1981, s. 225.

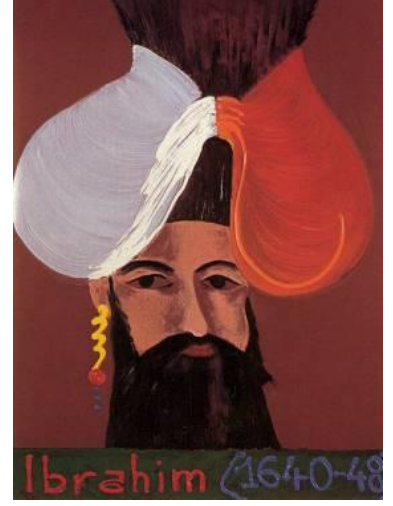
²⁹⁶ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, 1973,s. 223- 237.

Resim 225: I. İbrahim
Kaynak: 1682 Tarihli Silsilenâme,
2000: 40

Resim 226: I. İbrahim
Kaynak: Mahir, 2000: 334.

Resim 227: I. İbrahim
Kaynak: Gerard- Georges
Lemaïres, 2001:329.

Silsilenâme'den alınan minyatürde (Resim 225) I. İbrahim, Yusûfi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun yanlarında ikişer dilim bulunmakta, kavuk yukarı doğru genişlemektedir. Yanlardaki dilimlerin arasından siyah tüylü, murassa sorguçlar yukarı doğru uzanmaktadır.

Resim 226'da I. İbrahim, bir önceki resimde görülen aynı Yusûfi kavukla tasvir edilmiştir. Bu tasvirde sarığın üzerinde üç sorguç bulunmakta, yanlardaki sorguçlar yukarı yönlü, öndeki sorguç aşağı yönlü durmaktadır. Sorguçların üçünde de siyah tüylerin arasından beyaz çizgiler (tüy ?) görünmektedir ve üçü de altın, murassa sorguçtur.

Aldo Mondino'ya (1989-1990) ait I. İbrahim portresinde²⁹⁸ (Resim 227) sultan, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Başka sarık resimleri de bulunan ressamın geleneksel örnekleri incelediği düşünülebilir. Kavuğun üzerindeki destar, yarısı beyaz ve yarısı kırmızı olarak resimlenmiştir.

²⁹⁷ Yılmaz Öztuna, Devletler ve Hânedanlar, Türkiye (1074- 1990), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 378.

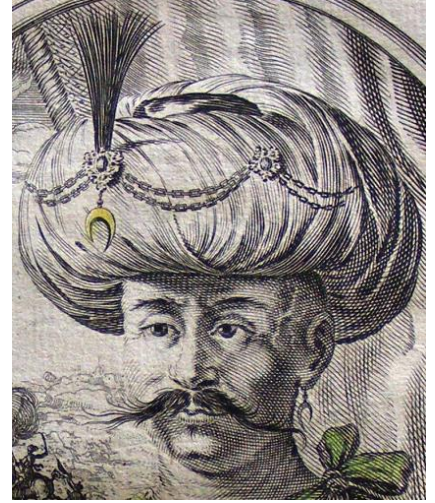
²⁹⁸ Gerard- Georges Lemaïres, The Orient in Western Art, İtalya, 200, s. 329.

Resim 228: I. İbrahim
Jose Maria Jouanin- Jules
Van Gaver, 1840. Kaynak:
Sevim, 1997: 226.

Resim 229: I. İbrahim
Kaynak: Blackmer, Millî
Kütüphane, 1990 A 2040 N. E.45/
240.

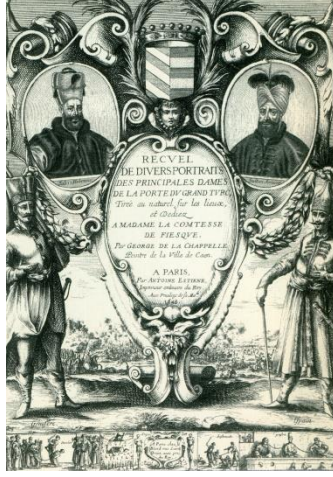

Resim 230: I. İbrahim
Kaynak: Blackmer, Millî Kütüphane,
1990 A 2040 N. E.45/ 240.

Resim 228’de görülen gravürde sultan, Selimi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun başta bir yana yatık duruşu fesi andırmaktadır. Yanlarında, tüylü kısımları aşağı dönük broşlar (sorguç ?) bulunmakta, tepesinde düğümü andıran bir çıkıntı yer almaktadır.

Ankara Millî Kütüphanede bulunan PRINCIPVM BARBARORVM ICONES. LX adlı kaynakta yer alan resimde (Resim 229) I. İbrahim, önceki gravürde (Resim 228) yer alan aynı başlıkla tasvir edilmiştir. Başlığın tepesi görünmemektedir. Yanlarda tüylü kısımları aşağı dönük duran iki broş bulunmaktadır.

Aynı kaynakta yer alan başka bir resimde (Resim 230) I. İbrahim, yuvarlak geniş bir sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın tepe katmanları arasından alttaki serpuşun üst kısmı görünmektedir. Sarığın orta bölümünün yanlarında bir sorguç ve bir broş bulunmakta, alt kısmından bir hilal sarkan, üzerinde tüyler bulunan murassa sorguç diğer broşa sarığın katmanları arasından çıkan iki sıra zincirle bağlanmış görünmektedir.

Resim 231: IV. Murad ve Sultan İbrahim
Kaynak: Mahir, 2000: 229.

Resim 232: I. İbrahim

George de la Chapelle'in yaptırttığı albümde (Resim 231, 232) yer alan Sultan İbrahim portresinde sultan, Yusûfi mücevveze kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinden geniş mücevveze kısım görünmekte, mücevvezenin ortasında altın bir kordon yer almaktadır. Kavuğun yanlarında iki dilim bulunmaktadır. Kavuğun ortasından geçen zincir üzerinde üç küçük sorguç yer almaktadır. Sorguçlardan yanlarda olanlar aşağı doğru, ön ortada bulunan yukarı doğru durmaktadır.

Resim 233: I. İbrahim, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

I. İbrahim'in sanduka sarığı mücevveze kavuktur (Resim 233). Mücevveze kısmının etrafından dolaşarak inen pamuk dolgulu destarlar, boyuna aralıklarla kavuğu çevrelemektedir.

I. İbrahim Dönemi Hassa Başlıkçıları:

I. İbrahim (1640- 1648)	1647 Şubat	1647 Mayıs	1647 Ağustos
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	11	11	11
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	2	2	2
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler			

I. İbrahim (1640- 1648)	1647 Şubat	1647 Mayıs	1647 Ağustos
Halil Ahmed	13,5	13,5	13,5
Hakkı Hasan	7	7	7
Ahmed Mehmed Serbölük	9	9,5	11
Mustafa Mehmed Kethüdâ	9	9	9
Ahmed Mirza Serkülâhdüz	29	29	29
Yusuf Mehmed	2	2	2
Mehmed Pehlivan (?)	3	3	3
Abdülkadir Durmuş	13	13	13
Mehmed Mahmud	5	5	5
Ahmed Yusuf	9	9	9
Mehmed Veli	2	2	2
Şâkirdan-ı Mezkurin Yevmiyeler			
Osman Musa	3,5	3,5	3,5
Mehmed Velidi	9,5	9,5	

Tablo 12: I. İbrahim Dönemi Hassa Başlıkçıları

I. İbrahim döneminde hassa başlıkçıları bölümünde 11 usta ve 2 çırak çalışmaktadır. Usta ücretleri 2 akçe ve 29 akçe arasında değişmektedir. Serkülâhdüz 29 akçe yevmiye alırken, serbölük ve kethüdânın 9’ar akçe yevmiye aldığı, çalışanlardan sadece serbölüğün ücretinde artış yapılarak yevmiyesinin 11 akçeye çıktığı, unvansız iki ustanın 13 ve 13,5 akçe yevmiye ile serbölük ve kethüdâdan daha yüksek ücret aldıkları görülmüştür. Çırak ücretleri 3,5 ve 9,5 akçedir. En düşük çırak ücretinden daha düşük ücret alan 3 usta bulunmaktadır. 9,5 akçe yevmiye alan çırak toplamda 8 ustadan daha yüksek ücret almaktadır. Ücret farkını oluşturan sebebin, fazla üretim veya üretilen başlığın kalitesi ya da saray memnuniyeti olduğu düşünülebilir.

2.12. IV. Mehmed (1648-1687), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1642’de doğdu. 6,5 yaşında tahta geçti. Bi’at merasiminden önce büyük valide sultanın “Varayım sarıkçığını sardırıp çıkarayım” dediği rivayet olunur.²⁹⁹ Cülûsundan 14 ay sonra 1649’da kardeşleri Süleyman, Selim ve Ahmed ile has odada sünnet edilmişlerdir.³⁰⁰ I. Ahmed’in zevcesi olan ve II. Osman, IV. Murad, I. İbrahim zamanında valide sultan olarak saray yönetiminde etkili olan Kösem Mahpeyker Sultan,

²⁹⁹ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, 1973, s.237.

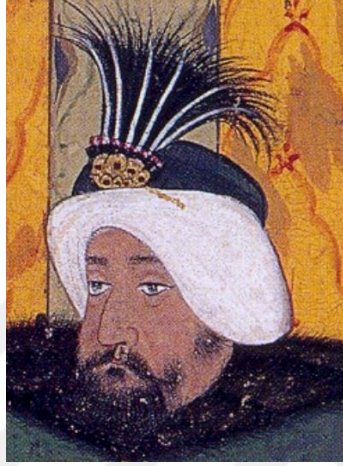
³⁰⁰ Uzunçarşılı, age., III. Cilt, 1973, s. 240.

torunu IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında da etkili olmuş ve 1651'de öldürülmüştür. Ayarı bozuk akçe (züyuf) esnaf arasında ayaklanmalara neden olmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam oluşu devlet işlerini biraz rahatlatmıştır. Avcılığa meraklı padişaha "Avcı Mehmed" denilmiş, 1687'de tahttan indirilmiştir.³⁰¹

IV. Mehmed'in kaynaklarda yer alan başlıklarından bazıları şunlardır:

Resim 234: IV. Mehmed
Kaynak: 1682 Tarihli
Silsilenâme, 2000: 40

Resim 235: IV. Mehmed
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 101

Resim 236: IV. Mehmed
Kaynak: Konstantin Kapıdağlı
<http://www.digitalssmorg>.

Yukarıda yer alan her üç tasvirde de IV. Mehmed, beyaz destarlı kâtibî kavukla resimlenmiştir. Her üç minyatürde de yelpâze şeklinde murassa bir sorguç kavuğu süslemektedir. Silsilenâme'den alınan minyatürde (Resim 234) sorguç, kavuğun tepesinde yer alırken, Levnî'nin ve Kapıdağlı'nın minyatüründe ise (Resim 235, 236) sorguç, kavuğun ön tarafında, sarı ile serpuş arasında bulunmaktadır. Silsilenâme minyatüründe beyaz destarın altından görünen serpuş kırmızı tonlu, diğerlerinde neftî yeşildir. Silsilenâme minyatüründe beyaz destarın yanında altın bir şerit görünmektedir.

1672- 1673 tarihlerinde payitahtta bulunan ve izlenimlerini günlük hâlinde yazan Antoine Galland, padişahın bayram namazı alayındaki kıyafetini şöyle anlatır: "*Padişah tamamıyla beyazlar giyinmişti....Padişahın başındaki sarık merâsim sarığı değildi. Alelâde ve aşağı yukarı Türklerin taşımak mutâdında buldukları bir sarıktı. Fakat kendisinde bulunan ve hiçbir Türk'te görülmeyen şey, siyah, beyaz ve gümüş renginde*

³⁰¹ Uzunçarşılı, age., .1973, s. 237- 496.

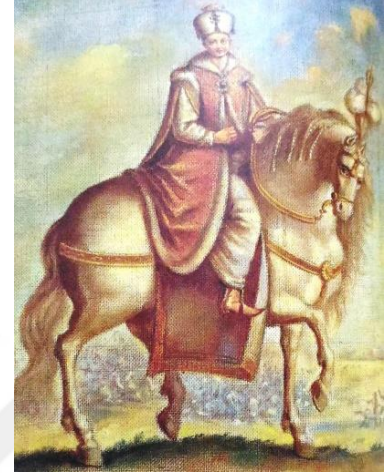
olup tanzîmi husûsi bir mahiyet arz eden, balıkçıl kuşu tüylerinden yapılmış güzel bir sorguçtu. Bu sorguç mücevherlerden mürekkep bir zincirle sarık yerine doğrudan doğruya alna bağlanmış olup fevkalâde irilikte bir zümrüt baş ziynetini teşkil ediyordu ve sarığın kenarlarına bağlanmış iki küçük elmas zinciri bu sorguçtan sarmaktaydı.”³⁰²

Resim 237: IV. Mehmed
Baltazar Moncornet
Kaynak: Blackmer, Milli
Kütüphane, 1990 A 2040 N. E.45/
240.

Resim 238: IV. Mehmed
Baltazar Moncornet
Kaynak: Blackmer, Milli
Kütüphane, 1990 A 2040 N.
E.45/ 240.

Resim 239: IV. Mehmed
Kaynak: Çötellioglu, 2012: 36

Baltazar Moncornet’in yaptığı portrede (Resim 237) çocuk padişah IV. Mehmed, kısa bir kavukla resimlenmiştir. Tepeden görünen kısa çıkıntılı kısmın etrafında taç izlenimi veren bir süsleme vardır. İki yanlarda, biri ön ortada olmak üzere üç kısa sorguç kavuğu süslemektedir. Sorguçların tüylü kısımlarının üstünde dört yöne bakan hilallerden oluşan bir broş (?) bulunmaktadır. Padişahı at üzerinde tasvir eden ve biri Baltazar Moncornet’e ait, diğeri anonim olan iki resimde de (Resim 238, 239) IV. Murad aynı kavukla resimlenmiştir.

³⁰² Galland, age., C II, 1998, s.75.

Resim 240: IV. Mehmed
Baltazar Moncornet
Kaynak: Blackmer, Millî Kütüphane,
1990 A 2040 N. E.45/ 240.

Resim 241: IV. Mehmed
Kaynak: Blackmer, Millî
Kütüphane, 1990 A 2040 N. E.45/
240.

Resim 242: IV. Mehmed
Kaynak: Majer, 2000:
358

Baltazar Moncornet'in IV. Mehmed tasvirinde (Resim 240) sultan, destarın gevşekçe toparlanması ile oluşturulmuş bir sarıkla resimlenmiştir. Sarığın önünde incili bir broş, yan tarafında tüylü küçük bir sorguç bulunmaktadır. Aynı kaynaktan yer alan ancak üzerinde Baltazar Moncornet kaydı bulunmayan tasvirde (Resim 241)³⁰³ IV. Mehmed, resim 237'de de görülen aynı kavukla resimlenmiştir. Sadece kavuk biraz daha büyük ve üzerindeki süslemeler daha gösterişlidir. Yine tepede taç izlenimi veren kısım ve dört yöne dönük hilallerden oluşan broşlar kullanılmıştır. Üzerindeki tüylü sorguçlardan üçü aşağı dönük ve biri yukarı dönük durmaktadır, ayrıca bunlar bir zincirle birbirine bağlanmıştır.

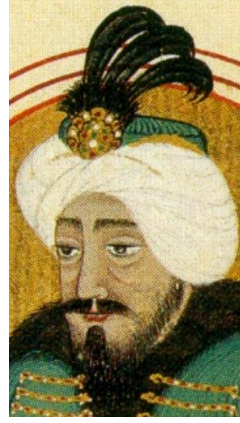
Jacob Gole'un portresinde IV. Mehmed (Resim 242), gerçekle bağdaşmayan garip hatta ürkütücü bir şekilde tasvir edilmiştir. Tasvirin üzerinde "Büyük Türk imparatoru IV. Mehmed, Hristiyanlığın ezeli düşmanı" yazar.³⁰⁴ Kavuğun destarı arkadan IV. Murad'ın omuzlarına sarmakta, tepede iri yapraklara benzeyen yükselteler, önde yukarı dönük tüylü, murassa bir sorguç bulunmaktadır. Bir inci dizisi, kıvrımlar şeklinde kavuğu ortasından çevrelemektedir.

³⁰³ Blackmer, PRINCIPVM BARBARORVM ICONES. LX. Millî Kütüphane, 1990 A 2040 N. E.45/ 240.

³⁰⁴ Hans, George Majer, "Yeni Yaklaşımlar", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 358.

Resim 243: IV. Mehmed'in Madalyası
Kaynak: Majer, 2000: 359

Resim 244: IV. Mehmed
Kaynak: Majer, 2000: 366

Resim 245: IV. Mehmed
Kaynak: Majer, 2000: 367.

Gottfried Storp'un yaptığı madalyada (Resim 243) IV. Mehmed, "Türkler'in yenik imparatoru" olarak nitelendirilir. Madalyanın Viyana kuşatması kaldırıldıktan sonra yapıldığı düşünülmekte, diğer yüzde "muzaffer imparator Leopold" yer almaktadır.³⁰⁵ Madalyada IV. Murad sekiz dilimli (terkli) serpuş üzerine dolama destarlı kavukla tasvir edilmiştir. Serpuş kenarından çıkan destarın püsküllü ucu, üstten ön yana devrilmiş görünmekte, yan tarafta, yukarı yönlü duran tüylü bir sorguç yer almaktadır. Sorgucun tüylü kısmının altında, üç yöne bakan ve ortalarında yuvarlaklar bulunan hilal şekilli bir broş bulunmaktadır.

Musavver Hüseyin'in yaptığı IV. Mehmed minyatürü (Resim 244), en gerçekçi çalışmalardan biri kabul edilir.³⁰⁶ Bu minyatürde sultan, yeşil serpuş üzerine sarılmış beyaz destarlı kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önünde, serpuşla destar arasından çıkan tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır.

Johann Hainzelmann tarafından yapılan gravürde (Resim 245) IV. Murad, desenli bir destarın sarılması ile oluşturulmuş bir sarıkla tasvir edilmiştir. Önde, etrafi incilerle tezyin edilmiş irice bir broş bulunmakta, yan tarafta murassa bir sorgucun tüylü üst kısmı görünmektedir.

³⁰⁵ Majer, agb., 2000, s. 359.

³⁰⁶ Majer, agb., 2000, s. 366.

Resim 246: IV. Mehmed'in Sandukası ve Sarığı
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011

Resim 247: Sarık
Detay

IV. Mehmed'in Sanduka sarığı (Resim 246, 247) mücevveze kavuktur. Mücevvezenin etrafından dolaşarak yanlardan alta inen pamuk dolgulu dolama destar, boyuna aralıklarla sarığı çevrelemektedir.

IV. Mehmed Döneminde Hassa Başlıkçıları

IV. Mehmed döneminde hassa başlıkçıları bölümünde usta sayısı 11'le başlayıp 9,8,7 şeklinde azalmakta sonra tekrar 10' a kadar yükselip son defterde tekrar 9 olmaktadır. Hassa başlıkçılarının çırakları son olarak IV. Mehmed döneminde görülmektedir. 2,3,4 şeklinde yükselen çırak sayısı sonra tekrar azalarak 1 çırağa kadar düşmekte, 1671 sonları ve 1672 tarihli defterlerde tekrar 2 çırak kaydı yer almaktadır. 1673'ten itibaren hassa başlıkçıları bölümünde çırak bulunmadığı görülmektedir.

Usta ücretleri 2 akçe ile 29 akçe arasında değişirken, çırak ücretlerinin 2 akçe ile 9,5 akçe arasında değiştiği görülmektedir. 29 akçe ücret alan serkûlâhdüzün 1650'de işten ayrıldığı, 22 akçe yevmiye alan başka bir serkûlâhdüz olsa da yevmiyelerin çoğunluğunun 10 akçeden az olduğu görülmüştür. Son dönem defter kayıtlarında yer alan 9 ustadan yedisinin ikişer akçe yevmiye aldığı, birinin 4, diğerinin de 6 akçe yevmiye aldığı görülmüştür.

IV. Mehmed (1648-1687)	1647 Ekim	1649 Ocak	1649 Nisan	1649 Temmuz	1649 Ekim	1657 Ekim	1658 Ocak	1658 Nisan	1658 Temmuz	1658 Eylül
Cemaat-i Külâhdüzan	11	9	8	8	8	7	7	7	7	7
Şakirdan-ı Mezkurin	2	3	3	4	4	4	4	4	4	3
Cemaat-i Külâhdüzan										
Halil Ahmed	13,5	19	19	19	19					
Hakkı Hasan	9									
Ahmed Mehmed Serbölük	11	13,5	13,5	13,5	13,5					
Mustafa Mehmed Kethüdâ-Serkülâhdüz	9	12	12	12	12	12	12	12	12	12
Ahmed Mirza Serkülâhdüz	29	29	29	29	29					
Yusuf Mehmed	2									
Mehmed Pehlivan (Kethüdâ)	3	3	3	3	3	6	6	6	6	6
Abdülkadir Durmuş	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Mehmed Mahmud	5	5								
Ahmed Yunus	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
Mehmed Veli (Serbölük-Kethüdâ)	2	2	2	2	2	14	14	14	14	14
Mehmed Ahmed Serbölük-Kethüdâ						4	4	4	4	4
Şaban Mustafa						2	2	2	2	2
İsmail Ahmed										
Süleyman Ahmed										
Mehmed Velidi										
Ömer Abdurrahman										
Mustafa Abdi (Serbölük)										
Mahmud (...?)										
Seyyid Ahmed Ali										
Hüseyin Hasan										
Ahmed Şaban										
Mehmed Ahmed										
Şahin Abdullah										
Süleyman Mehmed										
Mehmed Hasan										
İbrahim Nam										
Şakirdan-ı Mezkurin										
Osman Musa	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
Mehmed Velidi	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5
Ali Pervane		2	2	2	2	2	2	2	2	2
Mehmed Ahmed				4	4					
Mehmed Veli						2	2	2	2	
Ahmed Şaban										

Tablo 13: IV. Mehmed Dönemi Hassa Başlıklarını (1647- 1658)

IV. Mehmed (1648- 1687)	1658 Aralık	1659 Mart	1661 Ağustos	1662 Şubat	1662 Ağustos	1662 Kasım	1663 Şubat	1663 Mayıs	1670 Mayıs	1670 Kasım
Cemaat-i Külâhdüzan	8	8	8	8	8	9	8	8	8	8
Şâkirdan-ı Mezkurin	3	3	2	2	2	1	1	1	1	1
Cemaat-i Külâhdüzan										
Halil Ahmed										
Hakkı Hasan										
Ahmed Mehmed Serbölük										
Mustafa Mehmed Kethüdâ- Serkülâhduz	12	12	13	13	13	13	13	13	22	22
Ahmed Mirza Serkülâhduz										
Yusuf Mehmed										
Mehmed Pehlivan (Kethüdâ)	6	6								
Abdülkadir Durmuş	13	13								
Mehmed Mahmud										
Ahmed Yunus	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
Mehmed Veli (Serbölük-Kethüdâ)	14	14	14	14	14	14	14	14	15	15
Mehmed Ahmed Serbölük-Kethüdâ	4	4	4	4	4	4	4	4	6	6
Şaban Mustafa	2	2								
İsmail Ahmed	2	2								
Süleyman Ahmed			2	2	2	2	2	2		
Mehmed Velidi			9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5		
Ömer Abdurrahman			2	2	2	2	2	2	9,5	9,5
Mustafa Abdi (Serbölük)			2	2	2	2	2	2	3	3
Mahmud (...?)						9,5				
Seyyid Ahmed Ali									2	2
Hüseyin Hasan									2	2
Ahmed Şaban										
Mehmed Ahmed										
Şahin Abdullah										
Süleyman Mehmed										
Mehmed Hasan										
İbrahim Nam										
Şâkirdan-ı Mezkûrin										
Osman Musa	3,5	4,5	8,5	8	3,5					
Mehmed Velidi	9,5	9,5								
Ali Pervane	2	2	2	2	2	2	2	2		
Mehmed Ahmed										
Mehmed Veli										
Ahmed Şaban									2	2

Tablo 14: IV. Mehmed Dönemi Hassa Başlıklarını (1658- 1671)

IV. Mehmed (1648-1687)	1671 Şubat	1673 Nisan	1673 Temmuz	1674 Ocak	1674 Nisan	1674 Aralık	1675 Mart	1675 Aralık	1676 Mart	1676 Aralık
Cemaat-i Külâhdüzan	8	8	8	8	10	8	10	9	10	9
Şakirdan-ı Mezkurin	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan										
Halil Ahmed										
Hakkı Hasan										
Ahmed Mehmed Serbölük										
Mustafa Mehmed Kethüdâ-Serkülâhduz	22				22	22	22	22	22	
Ahmed Mirza Serkülâhduz										
Yusuf Mehmed										
Mehmed Pehlivan (Kethüdâ)										
Abdülkadir Durmuş										
Mehmed Mahmud										
Ahmed Yunus	9									
Mehmed Veli (Serbölük-Kethüdâ)	15	10,5	15	15	15					
Mehmed Ahmed Serbölük-Kethüdâ	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Şaban Mustafa										
İsmail Ahmed										
Süleyman Ahmed										
Mehmed Velidi										
Ömer Abdurrahman	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5?					
Mustafa Abdi (Serbölük)	3	4	4	4	6	4	4	4	4	4
Mahmud (...?)										
Seyyid Ahmed Ali	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Hüseyin Hasan	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Ahmed Şaban		2	2	2	2	2	2			
Mehmed Ahmed		2	2	2	2	2	2	2	2	2
Şahin Abdullah					2	2	2	2	2	2
Süleyman Mehmed							2	2	2	2
Mehmed Hasan							2	2	2	2
İbrahim Nam									2	2
Şakirdan-ı Mezkurin										
Osman Musa										
Mehmed Velidi										
Ali Pervane										
Mehmed Ahmed										
Mehmed Veli										
Ahmed Şaban	2									

Tablo 15: IV. Mehmed Dönemi Hassa Başlıkçıları (1671- 1677)

Devletin bozulan malî durumunun izleri hassa başlıkçılarının ücretlerinde de açıkça görülmektedir.

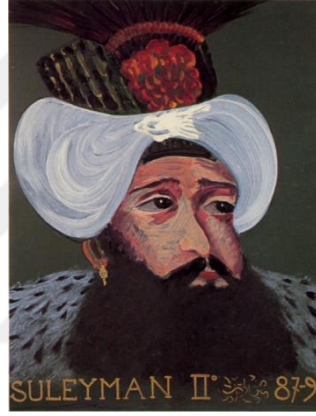
2.13. II. Süleyman (1687-1691), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçılığı

1642’de doğdu. 45 yaşında hükümdar oldu. Tahta cülûsunu anlatırken Uzunçarşılı “...başına amâme ve sorguç takıldıktan sonra...” Reşat Ekrem Koçu da “İç hazinede saklanan Hazreti Yusuf’un sarığını getirdiler, başına koydular. Üzerine üç adet murassa sorguç sokuldu.”³⁰⁷ demektedirler. Saltanatı yeniçeri ayaklanmalarıyla geçti. 1691’de vefat etti.³⁰⁸

II. Süleyman’ın tahta çıkışı esnasında başına sarık giydirilip üzerine sorguç takıldığına dair bilgiler dikkate alındığında, Osmanlı Devleti’nde hünkâr başlıklarının tam anlamıyla bir saltanat sembolü olarak kullanılmış olduğu görülmektedir. II. Süleyman’ın kullandığı başlıklardan bazıları, tasvirlere göre şunlardır:

Resim 248: II. Süleyman
Kaynak: Majer, 2000: 366

Resim 249: II. Süleyman
Kaynak: Gerard- Georges
Lemaire, 2000:329.

Resim 250: II. Süleyman
Anonym,
Kaynak: Capellen, Güner İnal’a
Armağan, 1993: 339-362.

Musavvir Hüseyin’in II. Süleyman minyatüründe (Resim 248) sultan, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Yeşil serpuş üzerine beyaz destar sarılan kavuğun önünde, serpuşla destar arasından çıkan sorguç, siyah tüylü ve murassadır.

Aldo Mondino’nun portresinde (Resim 249) II. Süleyman, yine beyaz destarlı kâtibi kavukla resimlenmiştir. Ön tarafta murassa bir sorguç bulunmakta, sorgucun yelpâze gibi açılan uç kısmı görünmemektedir.

³⁰⁷ Koçu, age., 1981, s. 270..

³⁰⁸ Geniş bilgi için bk. Uzunçarşılı, age., III. Cilt,1973, s.495- 532.

Diğer bir II. Süleyman tasvirinde (Resim 250) sultan, kavuğa benzeyen bir başlıkla resimlenmiştir. Başlığın tepesinde üzerinde düğme benzeri bir çıkıntı bulunmakta, bu kısımla kavuğun başa geçen ve geniş bir dilim hâlinde görünen kısım arasında taca benzer bir alan yer almaktadır. Bu kısmın yan tarafından tüylü bir sorguç yükselmektedir. Diğer örneklerle kıyaslandığında başlığın gerçekçi olmadığı görülmektedir.

Resim 251: II. Süleyman
Kaynak: İrepoğlu, 1999:
102

Resim 252: II. Süleyman
Demetrius Cantemir, 1734,
Kaynak: Sevim, 1997:230

Resim 253: II. Süleyman
Kaynak: Majer, 2000: 369

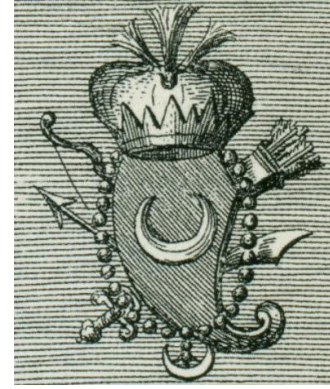
Levnî, Kebir Musavver Silsilenâme'de II. Süleyman'ı beyaz destarlı kâtibî kavukla tasvir etmiştir (Resim 251). Kavuğun ön tarafında tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır.

Demetrius Cantemir'in gravüründe de (Resim 252) aynı şekilde II. Süleyman, kâtibî kavukla görülmektedir. Kavuğun ön tarafında tüylü, murassa bir sorguç bulunmaktadır. Levnî'nin minyatüründen farklı olarak bu gravürde, destarın üzerinden geçen incili bir zincir dikkat çekmektedir.

Musavvir Hüseyin'e atfedilen minyatürde (Resim 253) II. Süleyman, Yusûfî kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun yanlarında ikişer dilim bulunmaktadır. Yukarıya doğru genişleyen kavuğun tepesi düzdür. Tepenin iki yanında birer sorguç aşağı dönük olarak yer almaktadır. Sorguçlar tüylü ve murassadır.

Resim 254: II: Süleyman
Kaynak: Majer, 2000: 368.

Resim 255: II: Süleyman
Baskı Detay

Anonim, oyma baskı II. Süleyman tasvirinde (Resim 254), üst köşede ilave bir kavuk resmi yer almaktadır. Kavuğun alt kısmında bir taç, üzerinde üç sorguç bulunmaktadır. Altındaki kalkan benzeri formun üzerinde bir hilal yer almaktadır. Resimde yer alan bu detay, kavuğun Avrupa’da da saltanat sembolü sayıldığını gösterir. Aynı oyma baskıda II. Süleyman gerçekçi olmayan, abartılı bir başlıkla tasvir edilmiştir. Başlığın önünde büyük bir arma bulunmakta, armanın üzerinden üç sorguç çıkmaktadır. (Resim 255) Ayrıca başlığın yan tarafında üzerinde tasvir bulunan bir madalyon yer almakta ve onun üzerinden de başka bir sorguç yükselmektedir. Resmin, padişahı görmeden yapılan bir çalışma olduğu düşünülmektedir.³⁰⁹

³⁰⁹ Majer, agb., 2000, s. 368.

Resim 256: Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde II. Süleyman Sandukası Kaynak:
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=18216

Resim 257: II. Süleyman, Sarık Detay

II. Süleyman'ın sandukası Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde bulunmaktadır. Sanduka sarığı (Resim 256, 257), mücevveze kavukları andırmaktadır. Kavuşun tepesinden mücevveze kısım görünmekte, pamuk dolgulu dolama destarlar boyuna aralıklarla kavuğu çevrelemektedir.

II. Süleyman Döneminde Hassa Başlıkçıları:

2. Süleyman (1687- 1691)	1686 Kasım	1687 Kasım	1688 Temmuz	1690 Ocak	1690 Ekim
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	9	9	9	9	9
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler					
Mehmed Ahmed Serkülâhdüz	11	16	16	16	16
Mustafa Abdi Kethüdâ	4	4	4	4	4
Seyyid Ahmed Ali	2	2	2		
Mehmed Ahmed	2	2	2	2	2
Şahin Abdullah	2	2	2	2	2
Süleyman Mehmed	2	2	2	2	2
Mehmed Hasan	2	2	2	2	2
İbrahim Nam	2	2	2	2	4
Mehmed Nam	2	2	2	2	2
Mahmud Ahmed				2	2

Tablo 16: II. Süleyman Dönemi Hassa Başlıkçıları

II. Süleyman Döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde 9 usta bulunmakta, bölükte çirak olmadığı görülmektedir. Bir serkülâhdüz ve bir kethüdânın bulunduğu bölükte serkülâhdüzün ücreti 11 akçeden başlayıp 16 akçeye çıkmış, kethüdânın ücreti 4 akçe ile sabit kalmıştır. Bu iki unvanlı usta dışında tüm ustaların ücreti ikişer akçe ile sınırlı kalırken son defter kaydında bir ustanın ücretinin 4 akçeye yükseldiği görülmüştür.

2.14. II. Ahmed (1691-1695), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkcıları

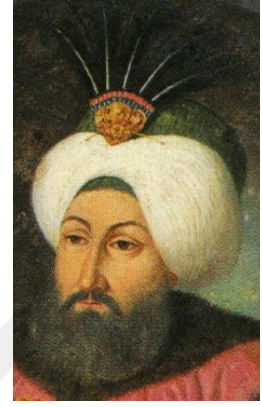
1643 yılında doğdu. Saltanatında Avusturya ile savaşlar devam etti. Toprak kayıpları oldu. 1695'te vefat etti.³¹⁰ II. Ahmed'in kullandığı ve tasvirlerde yer alan başlıklardan bazıları şunlardır:

Resim 258: II. Ahmed
Demetrius Cantemir, 1734,
Kaynak: Sevim, 1997:231

Resim 259: II. Ahmed
Kaynak: İrepoğlu, 1999:103

Resim 260: II. Ahmed
Konstantin Kapıdağlı Kaynak:
Renda, 2000: 487

Yukarıda görülen her üç tasvirde de (Resim 258, 259, 260) II. Ahmed, kâtibi kavukla resimlenmiştir. Beyaz destarın altından serpuş kısmı görünen kavukların önünde tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır.

Resim 261: II. Ahmed
Kaynak: Çötellioğlu, 2012: 37

Resim 262: II. Ahmed
Gravür Detay

³¹⁰ Geniş bilgi için bk.:Uzunçarşılı, age., 1973, 532-555.

İtalya’da yapıldığı düşünülen portrede (Resim 261) II. Ahmed, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önünde tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır (Resim 262). Portrenin etrafındaki yapraklardan oluşan çelengin her bir yaprağında Osmanlı Devleti’nin uğradığı yenilgiler tek tek yazmaktadır. Olmasını bekledikleri muhtemel yenilgiler için de boş bırakılan yapraklar olduğu görülmektedir.³¹¹

Resim 263: II. Ahmed
Kaynak: Majer, 2000: 370

Resim 264: II. Ahmed
Resim Detay

Johann Hofmann’ın yaptığı oyma baskı resmin (Resim 263, 264) alt yazısında II. Ahmed, “tiran” olarak nitelendirilmiştir.³¹² Gevşekçe sarılmış bir destarla tasvir edilen II. Ahmed’in sarığının üzerine bir taç yerleştirilmiştir. Sarığın yan tarafında, arkadan dışarı çıkan destar uçları görünmektedir.

Resim 265: II. Ahmed Sandukası Kaynak:
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=18216

Resim 266: Sarık
Detay

³¹¹ Majer, agb., 2000, s. 371.

³¹² Majer, agb., 2000, s. 370.

Ağabeyi II. Süleyman gibi Kanuni Sultan Süleyman Türbesinde bulunan II. Ahmed'in sanduka sarığı (Resim 265, 266) mücevveze kavuktur. Kavuşun tepesinde kırmızı mücevveze kısım yer almakta, pamuk dolgulu destar, boyuna aralıklarla kavuşu çevrelemektedir.

II. Ahmed Döneminde Hassa Başlıkçıları:

II. Ahmed (1691- 1695)	1691 Ocak	1691 Haziran	1691 Eylül
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	5	5	5
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler			
Mehmed Ahmed Serkülâhdüz	9	9	9
Şahin Abdullah	2	2	2
İbrahim Nam	4	4	4
Mehmed Nam	2	2	2
Mahmud Ahmed	2	2	2

Tablo 17: II. Ahmed Dönemi Hassa Başlıkçıları

II. Ahmed döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde usta sayısının beşe düştüğü ve çirak bulunmadığı görülmüştür. Bölükte sadece bir serkülâhdüz bulunmakta ve 9 akçe ile en yüksek ücreti almaktadır. Bir ustanın da 4 akçe yevmiye aldığı, kalan üç ustanın ise ikişer akçe yevmiye aldığı görülmektedir.

2.15. II. Mustafa (1695-1703), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1664'te doğdu. Ordusunun başında Avusturya seferine çıktı. Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rus murahhaslarıyla Karlofça muahedesi imzalandı. Bu konuda Uzunçarşılı, "I. Ahmed zamanında imzalanan Zidvatoruk anlaşması ile Osmanlı padişahlarının imparatorlarla müsâvatı kabul edilmiş, Karlofça muâhedesi Osmanlıların askeri kudretinin mühim surette za'fa uğradığını meydana koymuş ve asırlarca süren düşman üzerindeki Türk kudret ve satvetini silmiştir." der.³¹³ II. Mustafa 1703'te vefat etti.³¹⁴ II. Mustafa'nın kaynaklarda yer alan başlıklarından bazıları şunlardır:

³¹³ Uzunçarşılı, age., 1973, s. 594.

³¹⁴ Uzunçarşılı, age., 1973, s.555- 595.

Resim 267: II. Mustafa
Demetrius Cantemir, 1734,
Kaynak Sevim, 1997:232

Resim 268: II. Mustafa
Kaynak: İrepeoğlu, 1999:104

Resim 269: II. Mustafa
Kaynak: Majer, 2000: 373

Yukarıda yer alan her üç tasvirde de (Resim 267, 268, 269), II. Mustafa kâtibi kavukla resmedilmiştir. Kavuklarda serpuş üzerine beyaz destar sarılmıştır ve önde destarla serpuş arasından tüylü, murassa bir sorguç yükselmektedir. Levnî' nin Kebir Musavver Silsilenâme'sinden alınan minyatüründe destarın önünde, sorgucun altında sağdan sola uzanan bir altın zincir yer almakta ve sorguç, bu zincirle kavuğa tutturulmuş görünmektedir (Resim 268).

Resim 270: II. Mustafa
Kaynak: Majer, 2000: 374

Resim 271: II. Mustafa
Kaynak: Majer, 2000: 375

Christoph Weigel'in gravüründe (Resim 270) II. Mustafa, gevşekçe sarılmış, abartılı süslemeleri olan bir sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın tepe kısmında güneş şeklinde bir sorguç bulunmakta, onun yan tarafında tüylü bir başka sorguç yer almaktadır. Ayrıca iri taneli (incili?) bir süsleme, kolye şeklinde, sarığın diğer yanından sarmakta ve ucundaki kare şekilli broşun altından bir hilal uzanmaktadır.

Karlofça antlaşmasından sonra İstanbul'a gönderilen bir elçinin ısmarlattığı düşünülen anonim portrede³¹⁵ II. Mustafa, beyaz destarlı kâtibi kavukla tasvir edilmiştir (Resim 271). Kavuğun tepesinden kırmızı serpuş kısım görünmektedir. Önde baklava biçimli, altınlı, mücevherli bir broş yer almaktadır ve bu broş, aynı biçimde murassa parçalardan oluşan iki sıra hâlindeki bir çeşit zincirle sarığa tutturulmuş görünmektedir. Broşun üzerinden üç ince demet tüy yükselmektedir.

Resim 272: II. Mustafa, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011

II. Mustafa'nın sandukasının üzerinde bulunan sarık mücevveze kavuktur (Resim 272). Kavuğun tepesinde kırmızı mücevveze kısım görünmektedir. Mücevvezenin etrafından dolaşan pamuk dolgulu destar, boyuna şeritler halinde kavuğu çevrelemektedir.

II. Mustafa Döneminde Hassa Başlıkçıları:

II. Mustafa (1695- 1703)	1698 Temmuz	1699 Haziran	1700 Haziran	1701 Haziran	1702 Mayıs
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	5	5	5	5	7
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler					
Mehmed Ahmed Serkülâhdüz	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Şahin Abdullah	2	2	2	2	2
Süleyman Mehmed	2	2	2	2	2
Mustafa Abdullah	2	2	2	2	2
Mahmud Ahmed	2	2	2	2	2
Yusuf Abdullah					2
Derviş Ali					2

Tablo 18: II. Mustafa Dönemi Hassa Başlıkçıları

³¹⁵ Majer, agb., 2000, s. 375.

.II. Mustafa döneminde hassa başlıkçıları bölümünde son defter kaydı hariç 5 usta bulunduğu, son defter kaydında usta sayısının 7'ye çıktığı görülmüştür. II. Ahmed döneminde serkûlâhdûz olan ustanın II. Mustafa döneminde de serkûlâhdûz olduğu, ancak yevmiyesinin bir önceki döneme göre %50 azalarak 4,5 akçeye düştüğü belirlenmiştir. Diğer ustaların tamamı ikişer akçe yevmiye almaktadır. Devletin giderek bozulan malî durumunun yevmiyeleri etkilediği düşünülmektedir.

2.16. III. Ahmed (1703-1730), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1673'te doğdu. 1703'te tahta geçti. Devrine "Lale Devri" dedirtecek kadar çiçekler, çiçek bahçeleri, özellikle laleler değer kazandı. Şükûfecilik bir meslek hâline geldi. İlk defa karantina sistemi uygulandı. Yalova'da kâğıt imalatına başlandı. İstanbul'da çini fabrikası kuruldu. Patrona Halil isyanı ile 1730'da tahttan indirildi.³¹⁶

III. Ahmed'in kaynaklarda yer alan başlıklarından bazıları şunlardır:

Resim 273: III. Ahmed
Kaynak: Tapan, 1977: 107

Resim 274: III. Ahmed
Kaynak: Çötellioğlu, 2012: 39

Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Tesâvir-i Selâtin-i Osmaniyye'de yer alan minyatürde³¹⁷ (Resim 273) III. Ahmed, Yusûfi kavukla tasvir edilmiştir. Yanlarında ikişer dilim bulunan, yukarıya doğru genişleyen kavuğun tepesi düzdür ve üzerinde üç adet, tüylü, murassa sorguç yer almaktadır.

³¹⁶ Münir Aktepe, "III. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul. 1989, s. 34-38.

³¹⁷ Tapan, agm, 1977, s. 107.

Levnî'nin Kebir Musavver Silsilenâme'sinde yer alan minyatüründe (Resim 274) III. Ahmed, yanları ikişer dilimli Yusûfi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinde yelpâze gibi açılmış üç adet, gösterişli, tüylü, murassa sorguç yer almaktadır. Sorguçlar alt kısımlarından altın bir zincirle kavuğa tutturulmuş görünmektedirler.

Seyyid Lokman'ın Şemâilnâme minyatürlerine ek olarak Levnî tarafından yapılan minyatürde (Resim 275) III. Ahmed, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Üzerine beyaz destar sarılmış olan kırmızı serpuş tepeden görünmektedir. Kavuğun önünde yelpâze biçiminde açılmış siyah tüylü murassa bir sorguç yer almaktadır.

Resim 275: III. Ahmed
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 110

Resim 276: III. Ahmed
Kaynak: İrepoğlu, 1999: 108

Resim 277: III. Ahmed
Kaynak: Capellen, Güner
İnal'a Armağan, 1993: 359

Refail ekolü soyağacından alınan tasvirde (Resim 276) III. Ahmed, yanları ikişer dilimli yüksek bir Yusûfi kavukla resimlenmiştir. Kavuğun tepesinde yelpâzeler gibi açılmış üç adet, tüylü, murassa sorguç yer almaktadır.

Jürg Meyer zur Capellen'in "Aspects of the Portrayal of Ottoman Sultans in German Prints"³¹⁸ adlı makalesine eklemiş olduğu anonim III. Ahmed portresinde (Resim 277) sultan, önünde tüylü, murassa bir sorguç bulunan kâtibi kavukla tasvir edilmiştir.³¹⁹

³¹⁸ Capellen, agm, 1993, s. 339-362.

³¹⁹ Refail ekolü için bk. Gül İrepoğlu, "Yenilik ve Değişim", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.399.

Resim 278: III. Ahmed (Baptiste Vanmour)
Kaynak: Çötellioglu, 2012: 40

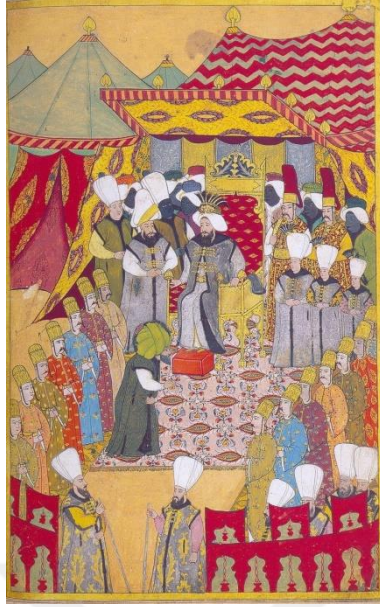
Resim 279: Resim Detay

Baptist Vanmour'a atfedilen³²⁰ ve imzasız olan portrede (Resim 278) III. Ahmed, yüksek bir Yusûfi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun yandaki dilim kısmından bir sorguç çıkmakta, başka bir sorguç da kavuğun tepesinde yer almaktadır. Ayrıca mücevherli zincir görünümlü başka bir süsleme, kavuğun tepesinden kolye gibi sarkmaktadır.

Aynı portrede, padişahın başındaki kavuktan başka, yerde, ikinci bir kavuk daha yer almaktadır. Kırmızı serpuş üzerine beyaz destar sarılmış olan kâtibi kavuğun önünde bir sorguç bulunmaktadır. Portrede bulunan ikinci kavuk (Resim 279), Avrupalılar arasında da kavuğun bir saltanat sembolü olarak algılandığını göstermektedir.

³²⁰ İrepoğlu, agm, 2000, s. 412

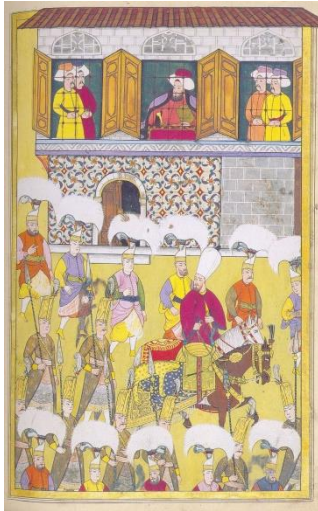

Resim 280: III. Ahmed Kabul Merasimi,
(Surnâme 20b)
Kaynak: Tulum, 2008:702

Resim 281: III. Ahmed (Surnâme 20b)
Minyatür Detay

Sultan Ahmed'in şehzadelerinin düğün törenindeki kabul sahnelerinden birini gösteren minyatürde III. Ahmed kâtibi kavukla tasvir edilmiştir(Resim 280, 281). Kavuğun önünde tüylü, mücevherli, murassa bir sorguç yer almakta, sorguç altın bir zincirle kavuğa tutturulmuş bulunmaktadır.

Resim 282: III. Ahmed (Surnâme
168b)
Kaynak: Tulum, , 2008:749

Resim 283: III. Ahmed (Surnâme 168b)
Minyatür Detay

Vehbi Surnâmesinde yer alan ve padişahı seyir terasında gösteren minyatürde (Resim 282, 283) III. Ahmed, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kavuğun (Resim 283) ön kıvrımından bir mücevherin (?) üst kısmı

görülmektedir. II. Ahmed'in yanında bulunan diğer kişilerin başında da kâtibî kavuk bulunmaktadır.

Resim 284: III. Ahmed, Sanduka Üzerindeki Sarık
.Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011

Resim 285: Sarık Detay

III. Ahmed'in sandukasının üzerinde bulunan sarık (Resim 284, 285), mücevveze kavuktur. Kavuğun tepesinde kırmızı mücevveze kısım görülmektedir. Mücevvezenin etrafından dolaşan pamuk dolguludur, boyuna şeritler kalinde kavuğu çevrelemektedir.

III. Ahmed Döneminde Hassa Başlıkçıları:

III. Ahmed (1703- 1730)	1711 Şubat	1715 Temmuz	1715 Eylül	1722 Temmuz	1722 Ekim	1723 Ocak
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	5	5	4	4	5	5
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler						
Süleyman Mustafa Serkülâhdüz	4,5	4,5	4,5	4,5	6	6
Şahin Abdullah	2	2				
Mahmud Ahmed	2	2	2	2	2	2
Yusuf Abdullah	2	2				
Mustafa Mehmed Üsküdar	2	2	2	2	2	2
Mehmed Ali			2	2	2	2
Mehmed Mustafa					2	2

Tablo 19: III. Ahmed Dönemi Hassa Başlıkçıları

III. Ahmed döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde 5 usta çalıştığı, Ekim 1715 ve Ekim 1722 arasında bu sayının 4'e düştüğü, Ekim 1722'den sonra tekrar 5 ustaya çıktığı görülmüştür. Bir serkülâhdüz bulunan bölükte, önce 4,5 akçe, sonra 6 akçe ile en yüksek yevmiyeyi de serkülâhdüz almaktadır. Diğer ustaların 2'şer akçe yevmiye aldıkları görülmektedir.

2.17. I. Mahmud (1730-1754), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1696'da doğdu. Saltanatı bir anlamda "Lale Devri"nin devamı oldu. İran'la Kasr-ı Şirin, Almanya'yla Belgrad Muahedeleri imzalandı. Döneminin, devletin son haşmetli günleri olduğu düşünülür. 1754'te vefat etti.³²¹ I. Mahmud'un kullandığı ve kaynaklarda yer alan başlıklardan bazıları şunlardır:

Resim 286: I. Mahmud
Hanedan-ı Al-i Osman,
Nişantaşı Müzayede, 2012:190

Resim 287: I. Mahmud
Konstantin Kapıdağlı
<http://www.digitalssmorg>

Resim 288: I. Mahmut
Kaynak: İrepoğlu,
2000: 417

Bronz plaka üzerine yağlıboya anonim³²² portrede (Resim 286) I. Mahmud, Selîmi kavukla resimlenmiştir. Yukarıya doğru genişleyen kavuğun dört tarafında boyuna ince şeritler bulunmaktadır. Şeritlerin tepe kısımlarında broşlar yer almaktadır.

Konstantin Kapıdağlı'nın tasvirinde (Resim 287) I. Mahmud, yanları dilimli Yusuîfi kavukla resimlenmiştir. Yukarıya doğru genişleyen kavuğun üzerinde murassa, tüylü, üç sorguç yer almaktadır.

İcmâl-i Tevârih-i Âl-i Osman'dan alınan minyatürde (Resim 288) I. Mahmud, kırmızı serpuş üzerine beyaz destar sarılmış kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önünde gösterişli, uzun beyaz tüylü, murassa bir sorguç bulunmaktadır.

³²¹ Ayvaz Gökdemir (Baş Redaktör), *I. Mahmud*, Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Neşriyat, 6. Cilt, İstanbul, 1985, s. 2132-2133.;Finkel, age., 2007, s. 315-329.

³²² Hanedan-ı Al-i Osman, Nişantaşı Müzayede, Bilnet Matbaacılık, 2012, s.190.

Resim 289: I. Mahmud
Jose Maria Jouanin-
Jules Van Gaver, 1840.

Resim 290: I. Mahmud
Charles MacFarlane,
Constantinople in 1828.

Resim 291: I. Mahmud
Demetrius Cantemir, 1734.

Kaynak: Sevim, 1997:233-235

Resim 289’da yer alan gravürde I. Mahmud, kâtibi kavuğu andıran bir başlıkla tasvir edilmiştir. Kavüğün tepe kısmı keskin sınırlarla genişlemektedir. Serpuşun üzerine sarılan destarın ucu sol üstten çıkmakta ve tepelik, sonradan başlığın üzerine takılmış gibi durmaktadır. Önde bulunan uzun tüylü, murassa sorguç bir zincir ya da kordonla tepeliğe tutturulmuştur.

Resim 290’da yer alan gravürde I. Mahmud, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavüğün destarı, dilimli bir serpuş üzerine sarılmıştır. Serpuşun tepesi yukarıya doğru genişlemekte ve kavüğün önünde uzun tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır.

Demetrius Cantemir’in gravüründe (Resim 291) I. Mahmud, dilimli bir serpuş üzerine dolama destarlı sarıkla tasvir edilmiştir. Sarığın ön tarafında baklava biçimli bir bölüm yer almaktadır.

I. Mahmud’un sanduka sarığı (Resim 292, 293) mücevveze kavuktur. Kavüğün tepesinde kırmızı mücevveze kısım yer almakta, bu kısmın etrafından dolaşan pamuk dolgulu destar, boyuna şeritler hâlinde kavuğu çevrelemektedir.

Resim 292: I. Mahmud, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011

Resim 293: Sarık Detay

I. Mahmud Döneminde Hassa Başlıkçıları:

I. Mahmud (1730- 1754)	1732 Aralık	1733 Haziran	1733 Aralık	1740 Eylül	1742 Kasım
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	5	5	5	5	5
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler					
Mehmed Ali Serkülâhdüz	4	4	4	4	4
Mahmud Ahmed Kethüdâ-i Külâhdüz	2,5	2	2,5	2,5	2,5
Mustafa Mehmed Üsküdar	2	2	2	2	2
Halil Ahmed İstanbul	2	2	2	2	2
Halil Veled-i Mehmed	2	2	2	2	2

Tablo 20: I. Mahmud Dönemi Hassa Başlıkçıları

I. Mahmud döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde 5 usta çalışmakta, bölükte çırak bulunmamaktadır. Bir serkülâhdüz ve bir kethüdâ bulunan bölükte, 4 akçe ile en yüksek ücreti serkülâhdüz almakta, onu 2,5 akçe yevmiye ile kethüdâ izlemektedir. Diğer ustaların ikişer akçe yevmiye aldıkları görülmüştür.

2.18. III. Osman (1754-1757), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1699'da doğdu. 1754'te tahta çıktı. Giyim kuşamla ilgili sert kaideler koyduğu, kadınların sokağa çıkışlarına sınırlar getirdiği, sarayında kadınlarla karşılaşmamak için

geldiği belli olsun diye ses çıkaracak kabaralı ayakkabılar giydiği kaynaklarda yer alır.³²³ 1757’de vefat etti.

Resim 294: III. Osman
Kaynak: Çötelliöğlü, 2012: 42

Resim 295: III. Osman Kaynak:
Renda, 2000: 488

Resim 296: III. Osman
Kaynak: Cenkmén, 1943: 51

Rafael’e atfedilen minyatürde (Resim 294) III. Osman, nefti serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibî kavukla tasvir edilmiştir. Destarın sağ tarafında sırmalı (?) bir kısım dikkati çekmektedir. Kavuğun ön tarafında, üzerinde beş tane murassa tüy yuvası bulunan, ortasında yine murassa çiçek şeklinde bir parçanın yer aldığı sorgucun tüy yuvalarında turuncu renkli tüyler bulunmakta, ortadaki turuncu tüylerin iki yanında beyaz birer tüy yer almaktadır. Gösterişli sorguç, altın bir zincirle kavuğa bağlanmıştır.

Konstantin Kapıdağlı’nın resminde (Resim 295) III. Osman, yanlarında ikişer dilim bulunan Yusûfî kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun ön üst kısmında birbirlerine ve kavuğa altın zincirle raptedilmiş üç tane murassa ve tüylü sorguç bulunmaktadır.

Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri adlı kaynakta yer alan III. Osman tasvirinde (Resim 296) hünkâr, kâtibî kavukla resimlenmiştir. Destarın sağ tarafında püsküllü bir destar ucu (?) görünmektedir. Kavuğun önünde, alt kısmında güneş şeklinde altınlı, mücevherli broşu bulunan, yukarıya doğru yelpâze gibi açılan tüyleriyle gösterişli murassa bir sorguç yer almaktadır.

³²³ Şinasi Altundağ, “III. Osman”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 9, İstanbul, 1993, s. 448-450.; Finkel, age., 2007, s. 328-330.

Resim 297: III. Osman, Sanduka Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 298: Sarık
Detay

III. Osman'ın sanduka sarığı, mücevveze kavuktur (Resim 297, 298). Mücevvezenin etrafından dolaşan pamuk dolgulu destar, boyuna aralıklar şeritler hâlinde kavuğu sarmaktadır.

III. Osman Döneminde Hassa Başlıkçıları:

3. Osman (1754- 1757)	1757 Eylül
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	6
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler	
Seyyid Ali Veled-i Ali Serkülâhdüz	8,5
Halil Veled-i Mehmed	2
Halil Veled-i Mehmed	2
Ahmed Veled-i Mustafa	2
Süleyman Veled-i İsmail	2
Ahmed Osman	2

Tablo 21: III. Osman Dönemi Hassa Başlıkçıları

III. Osman döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde 6 usta çalıştığı, bölükte çırak bulunmadığı görülmüştür. Bölükte bir serkülâhdüz bulunduğu ve 8,5 akçe yevmiye aldığı, diğer ustaların ikişer akçe yevmiye aldıkları belirlenmiştir.

2.19. III. Mustafa (1757-1774), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1717'de doğdu. 1757'de tahta geçti. Altın ve gümüşün ayarına standart getirmeye çalıştı. Donanmasını kaybetti, orduları mağlubiyetlere uğradı. Saltanatı,

sonuç alamadığı ıslahat teşebbüsleri ile geçti. 1774 yılında vefat etti.³²⁴ III. Mustafa'nın kaynaklarda yer alan başlıklarından bazıları şunlardır:

Resim 299: III. Mustafa
Kaynak: Tapan, 1977: 101

Resim 300: III. Mustafa
Kaynak: Çötelliöğlü, 2012: 41

Resim 301: III. Mustafa
Kaynak: And, 2004:160

Yerli bir ressam tarafından yapılmış olan portresinde³²⁵ (Resim 299) III. Mustafa, kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibî kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önünde, tüyleri yelpâze gibi açılmış, iri elmaslardan, pırlantalardan oluşan oval şekilli, gösterişli bir sorguç yer almaktadır.

Rafael'in tasvirinde (Resim 300) III. Mustafa, yuvarlak bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun bir yanından diğer yanına uzanan dolgulu bir destar dilimi bulunmakta, aynı destar, tepede ilave bir dilim daha oluşturmaktadır. Kavuğun tepesinde uzun beyaz tüyleri olan, elmaslarla, pırlantalarla tezyin edilmiş gösterişli bir sorguç bulunmaktadır.

İcmâl-i Tevârih-i Âl-i Osman'da yer alan III. Mustafa tasvirinde (Resim 301) sultan, yeşil serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibî kavukla resimlenmiştir. Kavuğun

³²⁴ Bekir Sıtkı Baykal, "III. Mustafa", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 8, İstanbul, 1993, s. 700-708.

³²⁵ Tapan, agm, 1977, s. 101.

önünde çiçek şekilli murassa bir sorguç, altın zincirle kavuğa tutturulmuştur. Sorgucun üstünde beyaz tüyler bulunmaktadır.

Resim 302: III. Mustafa
Kaynak: And, 2004: 161

Resim 303: III. Mustafa
Konstantin Kapıdağlı
<http://www.digitalismorg>.

Resim 304: III. Mustafa
Kaynak: İrepoğlu. 2000:
428

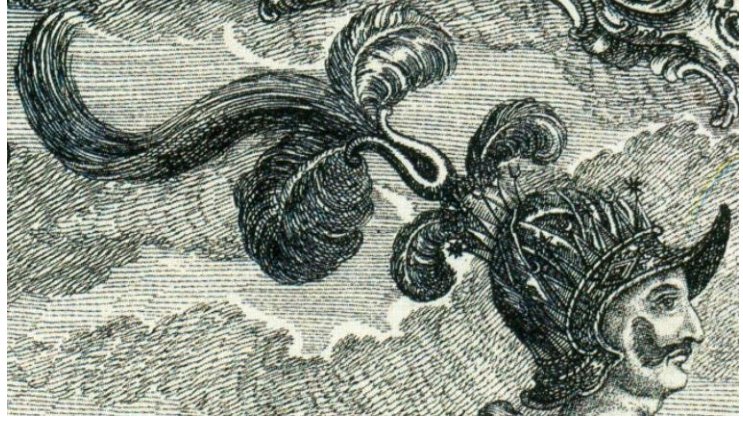
Silsilenâme-i Osmaniyye'den alınan minyatürde (Resim 302) III. Mustafa, kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibî kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önündeki murassa sorguç zincirle kavuğa tutturulmuştur. Sorgucun üzerindeki siyah tüyler yelpâze gibi açılmıştır.

J. Young albümünde bulunan III. Mustafa tasvirinde (Resim 303) sultan, yanlarında birer dilim olan yuvarlak bir kavukla resimlenmiştir. Kavuğun tepesindeki yuvarlak sorguç yuvasından altın rengi bir tutam tüy uzanmaktadır. Tüylerin kavuğa birleştiği kısımda mücevherli iri bir broş, zincirle tüylere bağlanmıştır.

Rafael'e atfedilen bir başka portrede (Resim 304) III. Mustafa, resim 299'da yer alan aynı kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibî kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önünde aynı murassa sorguç bulunmaktadır.

Resim 305: III. Mustafa
Kaynak: İrepoğlu, 2000:426

Resim 306: III. Mustafa Gravür Detay

Resim 305’te görülen gravürde (Johann Christoph Berndt), III. Mustafa, yerli örneklere benzemeyen metal şeritlerin birbiri üzerinden geçmesi ile oluşmuş bir miğferle tasvir edilmiştir. Miğferin tepesinde bir taç bulunmakta, tacın dilimleri arasından katmanlar hâlinde abartılı tüyler uzanmaktadır. Tüy katmanları arasında bulunan lale formunda parça dikkat çekicidir. Hem miğfer hem sorguç gibi görünen tüyler gerçeklikten uzak ve abartılıdır.

Resim 307 : III. Mustafa Sanduka Sarığı
http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=21631&sessionid=5b489b469aabb (26. 02. 2017)

Resim308: Detay

Resim 309:Detay
https://c1.staticflickr.com/6/5022/5701545456_3311af648b_b.jpg

III. Mustafa’nın sanduka sarığı yuvarlak formdadır (Resim 307, 308, 309). Pamuk dolgulu destar sarığın ön tarafını boyuna şeritler hâlinde sarmaktadır. Sarığın diğer yarısında ise sadece ortadan enine geçen bir destar dilimi bulunmaktadır.

III. Mustafa Dönemi Hassa Başlıkçaları:

III. Mustafa döneminde hassa başlıkçaları bölümünde genellikle 5 ustanın çalıştığı, usta sayısının 1761’de 7 olduğu, sonra tekrar beşe düştüğü, 1763’te 6 olduğu, sonra tekrar beşe düştüğü ve son defter kaydında da 9 usta bulunduğu görülmüştür.

3. Mustafa (1757- 1774)	1758 Eylül	1760 Şubat	1761 Mayıs	1762 Ocak	1763 Temmuz	1764 Temmuz	1765 Haziran	1768 Mayıs	1769 Ekim	1770 Ekim	1772 Ocak
Cemaat-i Külâhdüzan T.	5	5	7	5	6	5	5	5	5	5	9
Şâkirdan-ı Mezkurin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Y.											
Seyyid Ali Veled-i Ali Serkülâhdüz	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
Halil Veled-i Mehmed	2	2	2	2	2	2	2				
Halil Veled-i Mehmed	2	2	2								
Ahmed Veled-i Mustafa	2	2	2	2	2						
Süleyman Veled-i İsmail	2	2	2								
Mustafa Halil			2	2	2	2	2	2	2	2	2
Salih Hüseyin			2	2	2	2	2	2	2	2	2
Mustafa Veled-i Mehmed					2	2	2	2	2	2	2
İbrahim Veled-i İbrahim Şehri								2	2	2	2
Mehmed Emin Veled-i Ahmed Serkülâhdüz											8,5
Mehmed Emin Veled-i Ahmed											8,5
Mehmed Emin Veled-i Hüseyin											2
Ahmed Veled-i Mustafa											2

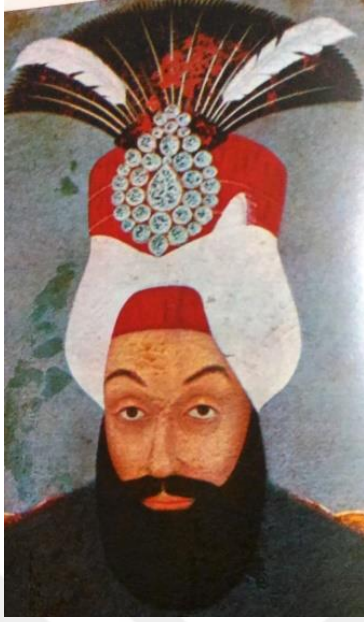
Tablo 22: III. Mustafa Dönemi Hassa Başlıkları

III. Mustafa döneminde usta yevmiyelerinin 2 akçe olduğu, serkülâhdüz yevmiyelerinin ise 8,5 akçe olduğu görülmüştür. Son defter kaydında adı bulunan bir unvansız ustanın da 8,5 akçe yevmiye aldığı belirlenmiştir.

2.20. I. Abdülhamid (1774-1789), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkları

1725'te doğdu. 1774'te tahta geçti. Saltanatı içte ve dışta mücadelelerle geçti. Tahta geçişinden altı ay sonra imzalanan "Küçük Kaynarca Antlaşması" ile büyük toprak kaybı yaşandı. Islahat hareketlerine ve ordunun düzeltilmesine önem verdi. 1789'da vefat etti.³²⁶

³²⁶ Münir Aktepe, "I. Abdülhamit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul. 1989, s.213-216.

Resim 310: I. Abdülhamid
Kaynak: Tapan, 1977: 100

Resim 311: I. Abdülhamid
Kaynak: Çötellioğlu, 2012: 44

Resim 312: I. Abdülhamid
Kaynak: İrepoğlu, ,
2000: 429

Rafael ekolüne atfedilen tasvirde (Resim 310) I. Abdülhamid, kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibi kavukla resimlenmiştir. Kavuğun önünde, elmaslardan, pırlantalardan oluşan, oval formlu muhteşem bir sorguç yer almakta, sorgucun üzerinde yelpâze gibi açılmış gösterişli tüyler bulunmaktadır.

Aynı ekolden bir başka portrede (Resim 311) I. Abdülhamid, yüksekçe kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun ön tarafında sarı tüyleri yelpâze gibi açılmış gösterişli bir sorguç yer almaktadır.

Kebir Musavver Silsilenâmede yer alan (Resim 312) tasvirinde I. Abdülhamid, yuvarlak formlu bir kavukla resimlenmiştir. Kavuğun bir yanından diğer yanına uzanan destar dilimi tepede ikinci bir dilim oluşturmaktadır. Kavuğun tepesinde mücevveze gibi görünen kırmızı çıkıntılı kısmın hemen önünde murassa bir sorguç yer almakta, üzerinde yukarıya doğru uzanan tüyler bulunmaktadır.

Resim 313: I. Abdülhamid
Kaynak: İreoğlu, 2000: 436

Resim 314: I. Abdülhamid
Kaynak: İreoğlu, 2000: 435

Resim 315: I. Abdülhamid
Edwin A. Grosvenor, 1899.
Sevim, 1997: 236

Yukarıda yer alan her üç tasvirde de I. Abdülhamid, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Resim 313'te yüksekçe koyu renkli serpuş üzerine beyaz destar sarılmıştır. Kavuğun ön tarafında kırmızı tüyleri yelpâze gibi açılmış, çok gösterişli mücevherlerden oluşan murassa bir sorguç bulunmaktadır. Resim 314'te görülen kavuk, yeşil serpuş üzerine beyaz destarlıdır. Ön tarafında tüylü, murassa bir sorguç yer almaktadır. Resim 315'te sultanın başında, aynı şekilde, önünde tüylü, murassa bir sorguç bulunan kâtibi kavuk görülmektedir.

Resim 316: I. Abdülhamid, Sanduka Üzerindeki
Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

Resim 317: I. Abdülhamid, Sanduka
Üzerindeki Sarık
Fotoğraf: Şenel, İstanbul, 2011.

I. Abdülhamid'in sanduka sarığı yuvarlak formludur (Resim 316, 317). Tepesinde mücevveze benzeri bir çıkıntı bulunmaktadır. Sarığın alt katmanı, altından üstünden sıkıştırılıp yuvarlatılmış bir pamuk torbası görünümündedir. Bunun üzerine pamuk dolgululu destar boyuna şeritler hâlinde sarığın ön tarafını kaplamakta, arka kısmı

pamuk torbası görünümünü korumaktadır. Sarığın, padişah tasvirlerinde benzer bir örneği bulunmamaktadır.

I. Abdülhamid Döneminde Hassa Başlıkçıları:

I. Abdülhamit (1774- 1789)	1773 Aralık	1775 Mart	1776 Şubat	1777 Şubat	1781 Aralık	1783 Kasım	1785 Kasım	1786 Ekim	1787 Ekim	1788 Ekim
Cemaat-i Külâhdüzan T.	5	5	6	5	5	5	6	5	5	5
Şâkirdan-ı Mezkurin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Y.										
Mehmed Emin Veled-i Ahmed Serkülâhdüz	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
Mustafa Veled-i Mehmed	2	2	2	2	2	2	2			
İbrahim Veled-i İbrahim Şehri	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Mehmed Emin Veled-i Hüseyin	2	2	3							
Ahmed Veled-i Mustafa	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Ali bin İsmail			2	2	2	2	2	2	2	2
Seyyid İbrahim bin (es)Seyyid Ali							2	2	2	2

Tablo 23: I. Abdülhamid Dönemi Hassa Başlıkçıları

I. Abdülhamid döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde, iki defter kaydında 6 usta bulunması dışında, 5 usta çalıştığı görülmüştür. Ustalardan serkülâhdüz olan 8,5 akçe yevmiye almakta, diğer ustalar ikişer akçe yevmiye almaktadır. Ustalardan birinin, yer aldığı son defter kaydında, yevmiyesinin 3 akçeye çıktığı görülmüştür.

2.21. III. Selim (1789-1807), Kullandığı Başlıklar ve Hassa Başlıkçıları

1761’de doğdu. 1789’da tahta geçti. Para sıkıntısını gidermek için sarayda bulunan pek çok altın ve gümüş eşyayı darphaneye göndererek paraya çevrilmesini sağladı.³²⁷ Bu konuda Yusuf Akçura şöyle söylemektedir: “*Kanuni Süleyman zamanında, iktisadi ahvali düzgün olan Osmanlı Devleti’nin maliyesi de hayli sağlamdı. Süleyman’dan sonra devletin siyasetçe olduğu gibi, iktisaden de mütemadi düştüğü görülür. Nihayet XVIII. asrın talihsiz harpleri ile Osmanlı Devleti’nin mali vaziyeti o kadar sarsıldı ki, Selim III. zamanında hariçten istikraz akdi ile devlet maliyesini düzeltmek çareleri aranmıştır; fakat yapılan teşebbüslerden müsbet bir netice*

³²⁷ A. Cevat Eren, “III. Selim”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul, 1993, s. 441-457.

alınamamıştır. Selim III. nün tahta geçtiği sıralarda (1789), artık Osmanlı içtimai heyeti, kendi ihtiyacını, memleketinden tamamiyle temin edemeyecek bir hale gelmişti; Mustafa III. nün zamanından beri bazı levazımatı harbiye için bile harice müracaat ihtiyacı duyuluyordu.”³²⁸

III. Selim’in tahta çıktığı 1789’da Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Avusturya ile harp etmekte idi.1789, aynı zamanda Fransız İhtilalinin yapıldığı tarihi ve III. Selim’in kurduğu Nizam-ı Cedit, Batı medeniyetine yaklaşılmaya çalışılan bir ıslahat hareketiydi. III. Selim, saltanatı süresince içerde ve dışarda devleti güçlendirmek için gayret etti. Kabakçı Mustafa isyanı ile 1807’de tahttan indirildi. 1808’de katledildi.³²⁹

III. Selim’in kaynaklarda yer alan başlıklarından bazıları şunlardır:

Resim 318: Takke-i Nâlin-i Saadet
Kaynak: TSM 13/ 617

Resim 319: Takke detay

“Bir Reformcu, Şâir ve Müzisyen III. Selim Han” adlı sergi kataloğunda III. Selim’e ait olan takke (Resim 318, 319) ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: “18. yüzyıl sonu, 19. Yüzyıl başına tarihlenen ipek takkenin yüksekliği 8 cm çapı 15 cm’dir. Beyaz ipek kumaştan dikilen takkenin üzeri sarı, yeşil, hardal ve mor renkli ipekle sûzenî teknikle işlenmiştir. Ortada nâlin-i saadet (Hz. Peygamberin nâlini), etrafında Arapça “Belîğul ulâ bî kemâlihi / Keşfüdücâ bî cemâlihi / Hüsn-ü cem’i hasali / Sallu aleyhi ve âlihi (Olgunluğu yükseklere ulaştı / Karanlığı kaldır, güzelliği gör / Bütün özellikleri güzeldir / Ona ve ailesine salât olsun) yazılıdır.”³³⁰

³²⁸ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s.4.

³²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri* 5. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s.14.

³³⁰ *Bir Reformcu Şâir ve Müzisyen III. Selim Han*, 24 Aralık 2008- 24 Mart 2009, s.88.

Resim 320: Takke- III. Selim'in Tuğrası
Kaynak: TSM 13/ 618

Resim 321: Takke Detay

“Bir Reformcu, Şâir ve Müzisyen III. Selim Han” adlı sergi kataloğunda III. Selim’e ait olan başka bir takke ile ilgili (Resim 320, 321) şu bilgilere yer verilmiştir: “Krem rengi ipekli kumaştan dikilmiştir. Yüksekliği 9 cm çapı 15 cm’dir. Ortada daire içinde III. Selim’in tuğrası vardır. Tuğranın etrafında Arapça “Belîğul ulâ bî kemâlihi / Keşfüdücâ bî cemâlihi / Hüsn-ü cem’i hasali / Sallu aleyhi ve âlihi (Olgunluğu yükseklerle ulaştı / Karanlığı kaldır, güzelliği gör / Bütün özellikleri güzeldir / Ona ve ailesine salât olsun) yazılıdır.”³³¹

Resim 322: III. Selim
Henry Blackmer 1893,
Ankara Millî Kütüphane NE
1990 A 2058 89/2-556

Resim 323: III. Selim
Tuzcular-Güner, 1977: 76

Resim 324: III. Selim
Jose Maria Jouanin-
Jules Van Gaver, 1840,
Kaynak: Sevim,
1997:237

³³¹ Bir Reformcu Şâir ve Müzisyen III. Selim Han, 24 Aralık 2008- 24 Mart 2009. s.87

Yukarıda yer alan her üç tasvirde de III. Selim, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Resim 322’de önünde iki inci (mücevher ?) dizisi bulunan yeşil serpuş üzerine beyaz destar sarılmıştır. Destarın bir ucu önden dışarı çıkmış görünmektedir. Kavuğun önünde tüyleri yelpâze gibi açılmış murassa bir sorguç bulunmaktadır. Resim 323’te kırmızı serpuş üzerine beyaz destar sarılmıştır. Destarın sol kenarında sırma şerit görülmektedir. Önünde broş şeklinde bir süsleme bulunmaktadır. Resim 324’te³³² kâtibi kavuğun önünde, tüyleri yukarı uzanan çok gösterişli murassa bir sorguç yer almaktadır.

Jean François Duchateau tarafından yapılan³³³ portrede (Resim 325) III. Selim, kırmızı serpuş üzerine beyaz destarlı kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun ön tarafında beyaz tüyleri yelpâze gibi açılan murassa bir sorguç yer almaktadır.

Resim 325: III. Selim
Kaynak: Renda, 2000: 465

Resim 326: III. Selim
Hanedan-ı Al-i Osman, Nişantaşı Müzayede, 2012:191.

Resim 327: III. Selim
Kaynak: Renda, 2000: 466

Üzerinde, “Resme Hû Bali Hâcegân-ı Divan-ı Hümâyün Hicri 1205” notu bulunan karton üzeri yağlı boya resimde³³⁴ (Resim 326) III. Selim, kâtibi kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun önünde elmaslarla süslü, gösterişli, murassa bir sorguç yer almaktadır. Yelpâze şeklinde açılmış siyah tüyler ve bunların üzerinde iki yana açılmış iki tane de açık renk tüyün bulunduğu sorgucun elmaslı kısmı kavuğun destarının üst

³³² Aysel Tuzcular- Sami Güner, “Türk İskelet Saatleri”, *Kültür Bakanlığı Sanat*, Sayı 5, İstanbul, Ocak 1977, s. 76.

³³³ Renda, 2000: 465.

³³⁴ *Hanedan-ı Al-i Osman, Nişantaşı Müzayede*, Bilnet Matbaacılık, 2012:190.

kısmında, serpuş üzerindedir ve elmaslardan oluşan daire şeklinde bir merkezin iki yanına yine elmaslardan oluşan yapraklar, çiçekler şeklinde açılan dallar formundadır.

Andrea Appiani'ye atfedilen resimde (Resim 327) III. Selim, kiremit tonlarında serpuş üzerine beyaz destarlı kavukla tasvir edilmiştir. Turuncu, uzun tüyleri olan bir sorguç, daire formlu, mücevherli kısmından incilerle (zincir?) kavuğa tutturulmuştur.

Resim 328: III. Selim Kabul Töreni
Kaynak: Renda, 2000: 471

Resim 329:
Minyatür Detay

III. Selim'in bir kabul törenini gösteren minyatürde (Resim 328, 329) III. Selim yuvarlak formlu bir kavukla tasvir edilmiştir. Kavuğun tepesinde, yukarı doğru uzanan turuncu tüylerle tezyin edilmiş oval şekilli, mücevherli, gösterişli bir sorguç bulunmaktadır.

Resim 330: III. Selim Sanduka Sarığı
<http://www.mustafacambaz.com>

Resim 331: Sarık Detay

III. Selim'in sanduka sarığı yuvarlak formdadır (Resim 330, 331). Pamuk dolgulu destar, sarığın yarısını boyuna şeritler hâlinde sarmaktadır. Sarığın diğer yarısında ise sadece ortadan enine geçen bir destar dilimi bulunmaktadır.

III. Selim Döneminde Hassa Başlıkçıları:

3. Selim (1789- 1807)	1789 Mart	1790 Eylül	1792 Kasım	1796 Ekim
Cemaat-i Külâhdüzan Toplam	5	5	5	5
Şâkirdan-ı Mezkurin Toplam	-	-	-	-
Cemaat-i Külâhdüzan Yevmiyeler				
Mehmed Emin Veled-i Ahmed Serkülâhdüz	8,5	8,5	8,5	8,5
İbrahim Veled-i İbrahim Şehri	2	2	2	2
Ahmed Veled-i Mustafa	2	2	2	2
Ali bin İsmail	2	2	2	2
Seyyid İbrahim bin es Seyyid Ali	2	2	2	2

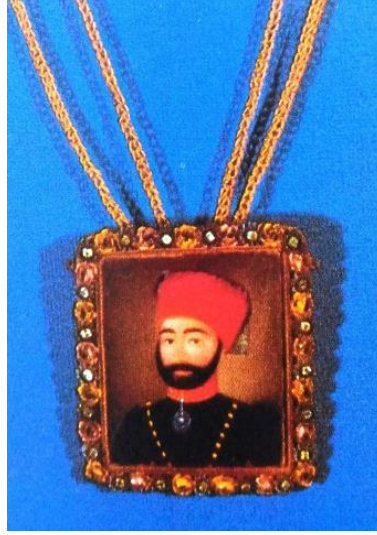
Tablo 24: III. Selim Dönemi Hassa Başlıkçıları

III. Selim döneminde hassa başlıkçıları bölüğünde 5 ustanın çalıştığı, bölükte çırak bulunmadığı görülmüştür. Bir serkülâhdüzun bulunduğu bölükte en yüksek ücreti 8,5 akçe yevmiye ile serkülâhdüz almaktadır. Diğer ustaların tamamının ikişer akçe yevmiye aldıkları görülmektedir.

3. 18. YÜZYIL SONRASI OSMANLI HÜNKÂR BAŞLIKLARI

III. Selim'den sonra IV. Mustafa döneminde de geleneksel başlıklar kullanılmaya devam edilmiş. II. Mahmud döneminde ise bütün müesseselerde bir Garplılaşma hareketine girişilmiştir. Sultan hakkında "II. Mahmud saray geleneklerini terk ederek Avrupalı bir hükümdar gibi yaşamaya çalıştı. Setre ve pantolondan ibaret bir kıyafet giymeye başladı." denir.³³⁵ Başına fes takmıştır. II. Mahmud'dan sonraki padişahlar da fes giymişlerdir. II. Mahmud, ayrıca kıyafet değişikliklerinin benimsenmesi için devlet dairelerine fotoğraflarını astırması, üzerinde fotoğraflarının bulunduğu "tasvir-i hümâyun" ları nişan olarak kullanmıştır.

³³⁵ Enver Ziya Karal, "II. Mahmud", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, C. 7, İstanbul, 1993, s. 165-170.

Resim 332: II. Mahmud Tasvir-i Hümâyun
Kaynak: Köseoğlu, ts :84.

65*75 mm boyutlarında olan ve üzerinde II. Mahmud'un fesli bir minyatürünü taşıyan tasvir-i hümâyun (Resim 332), nişan olarak boyna takılmaktadır.³³⁶

Yıldız porselen fabrikasında II. Abdülhamid döneminde üzeri padişah tasvirli fincanlar üretilmiştir³³⁷ (Resim 333). Fincan üzerinde Sultan Abdülmecid, önünde murassa bir sorguç bulunan fesle tasvir edilmiştir.

Resim 333: Sultan Abdülmecid Portreli Fincan
Kaynak: Renda, 2000: 541

³³⁶ Cengiz Köseoğlu, *Topkapı Sarayı, İmparatorluk Hazinesi (Hazine-i Hümâyun)*, Akbank'ın Bir Kültür Hizmeti, Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları, t.siz, s. 84.

³³⁷ Renda, agb.,, 2000, s. 541.

Resim 334: Osmanlı Sultanlarının Soyağacı
Kaynak: Bağcı vd., 2006: 283

Osman Gazi ile başlayıp III. Selim'le biten soyağacına (Resim334), sonradan IV. Mustafa ve II. Mahmud'un tasvirleri de eklenmiştir.³³⁸ Soyağacında padişahların,

³³⁸ Bağcı vd., age., 2006, s. 283.

önceki bölümlerde muhtelif örnekleri incelenmiş olan geleneksel başlıklarla tasvir edildikleri görülmektedir.

Resim 335: Osmanlı Sultanlarının Soyağacı
Kaynak: Bağcı vd., 2006: 283

1867'de Sultan Aziz döneminde hazırlanan soyağacında³³⁹ (Resim 335), Osman Gazi'den başlayarak Sultan Aziz'e kadar Osmanlı padişahları yer almakta, Sultan Aziz,

³³⁹ Bağcı vd., age., 2006, s. 283.

resmi ile değil nişanı ile temsil edilmektedir. Soyağacında, II. Mahmud'dan itibaren padişahların fes kullandığı görülmektedir.

1874 İstanbul'unu anlatan Edmondo De Amicis Türk giyimindeki dönemin çeşitliliğini şöyle anlatır: “Şimdi bir değişme buhranı içinde bulunan bu halk fevkalade bir çeşitlilik gösteriyor.....Alışkanlıklarından dönmeyen eski Türk hâlâ sarık sarıyor, kaftan giyiyor ve ayağına sarı sahtiyandan yapılmış ananevi çediklerini geçiriyor, daha da sert olanların kallâvi sarıkları var. Tanzimatçı Türk çenesine kadar düğmeli uzun siyah bir İstanbul, koyu renk sübyeli bir pantolon giyer, Türk kıyafetinden sadece fesi muhafaza etmiştir. Bunların arasında, en cüretkâr olan genç Türkler uzun siyah İstanbulini çıkarıp atmışlardır, önü açık bir setre, açık renk pantolon giyerler, küçük, zarif boyunbağları takarlar, ufak tefek ziynetleri, bastonları ve yakalarında karanfilleri vardır.....Bir de mütereddidler vardır, bunlardan bazıları sarığı hala muhafaza ederler ama küçük bir sarıktır bu, öyleki, fesin küşat resmini bir rezalet çıkarmadan yapabilirler, bazıları hala kaftan giyerler, lakin fesi de benimsemişlerdir.”³⁴⁰

İmparatorluğun üç yüz yıllık sürecinde padişahların başlıklarında görülen sarıktan, kavuktan fese geçen değişimlerin halkın kıyafetlerine de yansıdığı görülmektedir.

³⁴⁰ Edmondo De Amicis, *İstanbul* (1874), (çev. Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 114.

SONUÇ

Ehl-i Hiref teşkilatının üç yüz yıllık tarihi bir geçmişi vardır. Ancak sanat ve zanaat söz konusu olduğunda bu tarihin çok daha eskiye, Peygamberlere kadar uzanan izlere dayandırıldığı görülmektedir. Her mesleğin bir piri, hatta bir gezegeni olduğuna inanılmaktadır. Önceleri giyinme, barınma gibi doğal ihtiyaçlarla başlayıp sonra süslenme, güzelleştirme gibi estetik zevklerle gelişerek, insanın var oluşuyla birlikte sanat ve zanaat da var olmuştur. Sanatın varlığı giderek meslekleri ortaya çıkarmış, bu mesleklerle ilgili meslek kuruluşları da tarihi süreç içinde varlık bulmuştur. Ehl-i Hiref, Osmanlı İmparatorluğunun üç yüz yıllık sürecine eserleriyle iz bırakmış bir sanat ve zanaat teşkilatıdır.

Devletin kayıt tutma konusundaki hassasiyeti, ehl-i hiref teşkilatının mevâcip (ücretler, yevmiyeler) defterlerinde de görülmektedir. Bir kısmı BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), bir kısmı TSMA (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi) ve bir kısmı da BULGAR arşivinde olmak üzere 140 civarında ehl-i hiref defteri bulunduğu bilinmektedir ancak ulaşılamaması, okunamayacak durumda hırpalanmış olması ya da restorasyonunun sürmesi gibi nedenlerle bu defterlerin bir kısmı okunamamıştır.

Ulaşılabilen, ehl-i hiref defterlerinde masar, recec, reşen, lezez olmak üzere cemâat-i külâhdüzân-ı hassa bölümüne ait toplam 119 kayıt incelenmiştir. İncelenen defter kayıtlarına göre II. Bayezid döneminden itibaren başlıkçılar bölümünde çalışanların bulunduğu, bölümün Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren kurumsal kimliğe büründüğü görülmüştür. III. Selim dönemine kadar kesintisiz işlev gören bölümün fesin kabulü ile kapandığı anlaşılmaktadır.

“Cemaat-i Külâhdüzân-ı Hassa” bölümünde hiyerarşik düzenin en tepesinde serkûlâhdüz bulunmakta, onun altında yardımcısı kethüdâ, daha alt kademelerde serbölük ve seroda unvanlı ustalar yer almakta, sonra ustalar ve talebeler (çıraklar) gelmektedir. 2 serkûlâhdüz, 1 kethüdâ, 1 serbölük, 1 seroda, ile birlikte toplam 31 usta ve 25 çırak olmak üzere 56 çalışanla en fazla başlıkçı sayısı 1596 yılında görülmektedir. 1673'ten itibaren çırak alınmayan bölümün, çalışan sayısının yıllar içinde azaldığı son dönemde (1796) sadece 1 serkûlâhdüz ve 4 usta olmak üzere 5 çalışandan ibaret kaldığı görülmüştür.

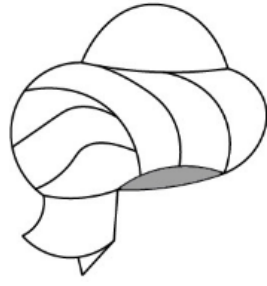
Genel olarak en yüksek ücreti unvanlı ustalar, en düşük ücreti de çıraklar alıyor olsa da incelenen pek çok defterde unvansız ustaların bazılarının, unvanlı ustalardan daha yüksek ücretler aldığı, bazı çırakların da bazı ustalardan daha yüksek ücretler aldığı görülmüştür. Ayrıca unvanlı ustalar arasında da hiyerarşik düzenin ücretler üzerinde kesin belirleyici olmadığı, unvanı düşük ustaların yüksek unvanlı ustalardan daha fazla ücret alabildiği görülmüştür. Bu durumda ücretleri belirleyen etkenlerin unvanlardan ziyade sanatta yetkinlik, takdire şayan üretim yeteneği, fazla üretim (fazla mesai ?) ya da saray memnuniyeti olması muhtemeldir.

“Cemâat-i Külâhdüzân-ı Hassa” bölümünde en yüksek ücret 37 akçe ile III. Mehmed döneminde bir kethüdâ tarafından alınmıştır (bk. Tablo 7). En düşük serkûlâhdüz ücreti de I. Mahmud döneminde görülür ve 4 akçedir. Aynı dönemde ustalar da sadece ikişer akçe yevmiye almaktadır (bk. Tablo 20). Tarihi süreç içinde hem çalışan sayısındaki düşüş, hem de 37 akçeden 4 akçeye, 2 akçeye kadar gerileyen usta ücretleri devletin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal gerilemeyi gözler önüne sermesi açısından dikkat çekicidir.

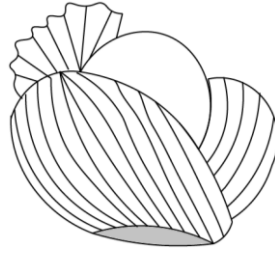
16- 18. yüzyıllar, bir cihan imparatorluğunun en görkemli döneminden duraklamaya ve gerilemeye dönüştüğü yüzyıllardır. Bunun izlerini devletin her kademesinde görmek mümkündür. “Cemaat-i Külâhdüzân-ı Hassa” bölümündeki 56 çalışandan 5 çalışana, yaklaşık onda bire düşüş, yevmiyelerdeki 37 akçeden 2-4 akçeye yine yaklaşık onda bire düşüş, bu manada düşündürücüdür. 1700’lü yıllarda imparatorluğun ekonomik sıkıntılarının yansıdığı başlıkçı ücretleri ile aynı yıllarda ekmek, pirinç, et gibi temel besin maddeleri ve mum, sabun gibi temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının 10 akçenin üzerinde oluşu başlıkçı çalışanlarının hayat standartları açısından iç açıcı görünmemektedir.

Ülkenin “padişahın mülkü” ve halkın “padişahın kulları” olarak algılandığı üç yüzyıllık süreçte ehl-i hiref çalışanlarının sosyal ve ekonomik durumlarındaki değişim padişah başlıklarına tam tersi biçimde yansımış görünmektedir.

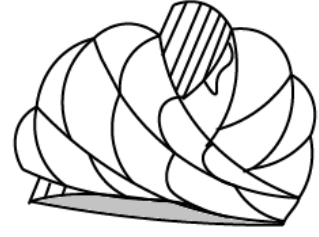
Osmanlı hünkârlarının erken dönemde börk giydikleri, Orhan Gazi döneminde divan toplantılarına katılırken, üzerine ince tülbentten sarık sardıkları, Osman Gazi’nin de “börk-i Horasânî” denilen (Çizim 1) üzerine destar sarılmış börk giydiği bilinmektedir.

Çizim 1: Börk-i Horasani

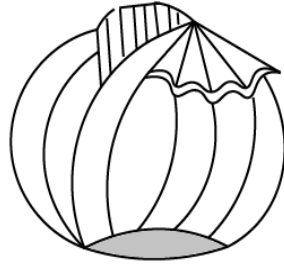

Çizim 2: Dolama Destarlı Sarık

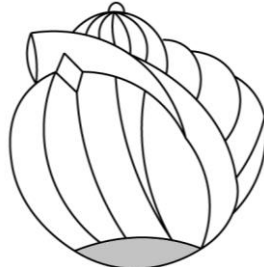

Çizim 3: Burma Destarlı Sarık

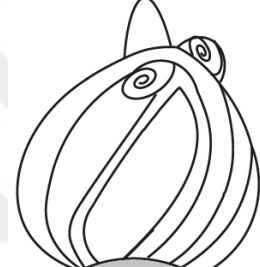
Başlıkların altında kullanılan tepelikler, tasvirlerde bazen yuvarlak, bazen sivri, bazen de daha keskin kenarlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Üzerine sarılan destarlar da burma ve dolama destar şeklinde görülmekte, destar ucu kimi zaman tepeliğin üst yanından (Çizim 2, 3), kimi zaman sarığın alt yanından (Çizim 1) dışarı çıkarılmakta, bazen de ön üstten bir yelpâze gibi dışarı sarkmış (Çizim 4) görünmektedir.

Çizim 4: Dolama Destarlı Sarık

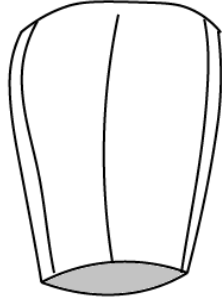

Çizim 5: Dolama Destarlı Sarık

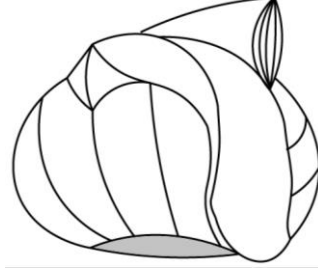

Çizim 6: Mücevveze Sarık

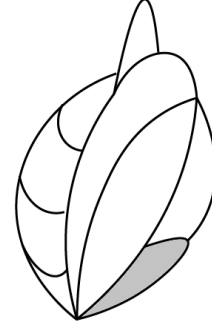
Sarıklarda destarın tepesinden görünen serpuşların üzerindeki dilimli formlar da meşâyih başlıklarındaki “terk” leri hatırlatmaktadır (Çizim 3,4,5). Zaman içinde sarığın tepesinden görünen yuvarlak tepelikler kabartılmış bir ceviz görünümü kazanmaya başlamış ve kırmızı cevize benzeyen tepedeki bu çıkıntılı kısımlarıyla mücevveze kavuklar II. Bayezid’den itibaren kullanılmaya başlamıştır (Çizim 6). Yavuz Sultan Selim zamanında “Selîmî” denilen başlığın kullanılmaya başladığı görülmüştür. Selîmi kavuklar düz ve yukarıya doğru genişleyen formdadır (Çizim 7). Yavuz Sultan Selim’in bir de sarık sarma usulüne getirdiği yenilik vardır. Destarın bir ucu destar katının arasından geçirilip düğüm atılmış gibi sarığın tepesinden dışarı çıkmış görünmektedir (Çizim 8).

Çizim 7: Selimi Kavuk

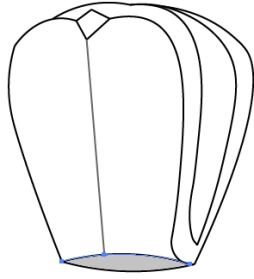

Çizim 8: Selimi Sarık

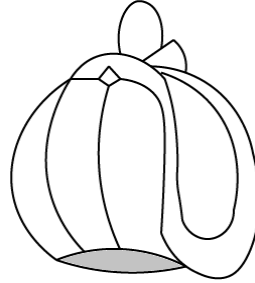

Çizim 9: Mücevveze Sarık

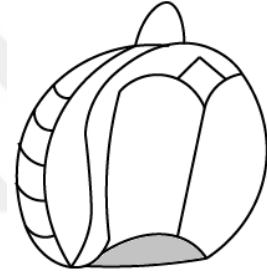
Mücevveze kavuklar minyatürlerde sıklıkla karşımıza çıkar.(Çizim 9) Geniş formlu mücevveze kavukların, Yusûfi kavukların ve Yusûfi mücevvezelerin II. Bayezid'den IV. Murad'a kadar padişahlar tarafından yaygın biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Çizim 10: Yusûfi Kavuk

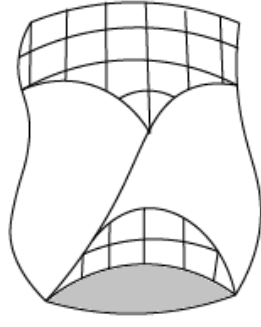

Çizim 11: Yusûfi Mücevveze Kavuk

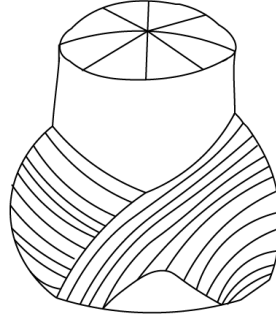

Çizim 12: Yusûfi Mücevveze Kavuk

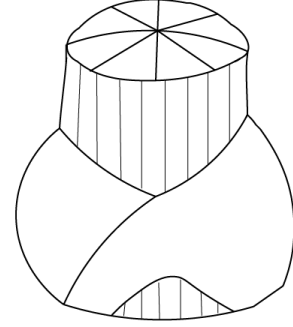
Yusûfi kavuklar Kanuni Sultan Süleyman tarafından icat edilmiştir ve Selîmî kavukların yanlarına ikişer dilim ilave edilmiş şekilleridir (Çizim 10) Bazı Yusûfi kavukların tepesi düzdür, bazılarının üst kısmında mücevveze yer almaktadır (Çizim 10, 11) Yusûfi mücevvezelerin padişahlar tarafından sıklıkla tercih edildiği görülmüştür. Kanuni Sultan Süleyman dönemi ve sonrasında hünkâr başlıklarındaki sorguçlar da dikkat çekicidir. Özellikle Yusûfi ve Yusûfi mücevveze kavukların ön tarafında, yanlarında ya da tepesinde gösterişli sorguçlar kullanılmıştır.

Çizim 13: Kâtibi Kavuk

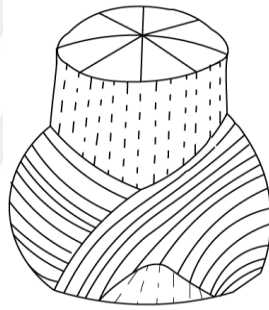

Çizim 14: Kâtibi Kavuk

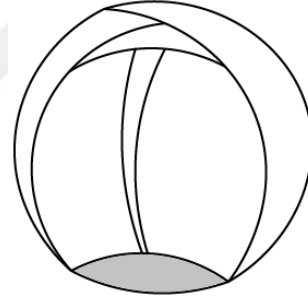

Çizim 15: Kâtibi Kavuk

Diğer padişahlardan farklı olarak, miğfer üzerine sarılmış kırmızı destardan oluşan başlığın IV. Murad'a has bir başlık olduğu görülmüştür. IV. Murad zamanından itibaren Osmanlı hükûkârlarının, kâtibi kavuğu da yaygın olarak kullanmaya başladıkları, özellikle IV. Mehmed'den III. Selim'e kadar tüm padişahlar zamanında Yusûfi kavuğun yanında kâtibi kavuğun da ufak tefek farklarla da olsa (Çizim 13, 14, 15,16) yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür.

Çizim 16: Kâtibi Kavuk

Çizim 17: Yuvarlak Formlu Kavuk

Yuvarlak formlu kavuğun (Çizim 17) III. Mustafa ve I. Abdülhamit tarafından kullanıldığı belirlenmiş, onların dışında bu kavuğun yaygın kullanımıyla karşılaşmamıştır.

Padişahların kullandığı başlıkların örneklenmesinde minyatürlerden elde edilen bilgilerin Avrupalı ressamlarla kıyaslandığında daha gerçekçi, doğru bilgiler içerdiği muhakkaktır. Çünkü yerli nakkaşların padişahları bizzat görerek minyatürleri yapmış olma ihtimalleri kuvvetlidir. Ayrıca minyatürler, dönemlerini yansıtan tarihi vesikalardır. Dolayısıyla minyatürlerden edinilen bilgiler gerçekleri yansıtmaktadır. Bu durumda pek çok minyatürde padişahın, alandaki başka şahıslarla aynı başlıkla tasvir edilmiş olması dikkat çekicidir. Padişahın, maiyetindeki bazı insanlarla, halktan

bazılarıyla aynı başlıklarla tasvir edilmiş olması, belki halkın hükümdarına bağlılığını, belki hükümdarın da kendini halkından ayrı görmediğini göstermesi açısından önemlidir. Padişaha duyulan hürmet ve muhabbet, onun başlıklarını halkın modellemesi gibi bir netice doğurmuş olabilir.

Ayrıca elçi kabul merasimlerini tasvir eden minyatürlerde padişaha saygısını sunmak üzere huzura kabul edilen elçilerden Avrupalı bazı elçilerin, başları açık şekilde, padişahın ayakları önünde tasvir edilmelerine rağmen, Safevi elçilerinin, hükümdarın önünde eğilmiş olmakla birlikte, başlarındaki hükümdarın başlığına çok benzeyen başlıklarla tasvir edilmiş olmaları düşündürücüdür. Padişahla aynı başlıkla tasvir edilmiş olmak ayrıcalığı, sadece Safevilere tanınmış bir hak gibi görünmektedir ve bu durumun muhtemelen “cihan hâkimiyeti” mefkûresi ile ilgisi olsa gerektir. Padişah Safevileri rakibi gibi değil tebaası gibi görüyor olabilir. Özellikle elçi kabul sahnelerini tasvir eden minyatürlerdeki bu başlık ayrıntıları, huzurda bulunanların padişah nazarındaki statülerini göstermesi açısından da önemlidir.

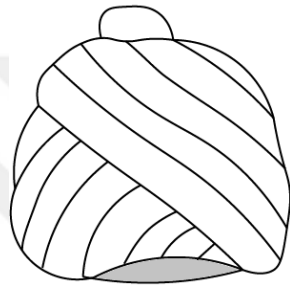
Her ne kadar minyatürlerde padişahla aynı başlıkla tasvir edilmiş olan başka şahıslar olsa da padişah başlıklarının bir saltanat simgesi olarak kullanıldığı kesin bir gerçektir. Sadece padişahın başında değil, padişahтан bağımsız olarak da gerek Cuma selamlığı merasimlerinde, gerek Lale devri gezintilerindeki “sarık sandalı” merasimlerinde hünkâr sarığının bir saltanat sembolü olarak, halka bir iltifat olmak üzere halkı selamladığı bilinmektedir. Başlıkların modelleri halkla aynı olsa da farkı oluşturan alâmetin başlıktaki süslemeler, özellikle sorguçlar olması muhtemeldir.

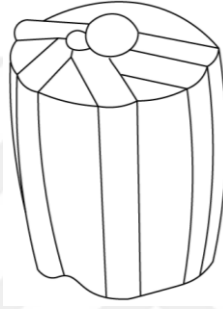
Resim 336: Mezar Taşı

II. Mahmud türbesi haziresinde bulunan ve kime ait olduğuna dair bir kayıt bulunmayan mezar taşının (Resim 336), padişah türbelerindeki bazı sanduka sarıklarına

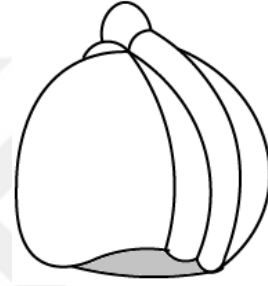
model oluşturduğu düşünülmektedir. Erken dönemlerde, ölen padişahların giysilerinin, başlıklarının sandukaları üzerinde teşhir edildiği bilinmektedir. Sanduka sarıkları içinde gerçek örneklere uygun biçimde dolama destarlı sanduka sarıkları (Çizim 18) bulunduğu gibi gerçek başlık örneklerinden çok uzaklaşmış sanduka sarıkları da (Çizim 20) bulunmaktadır. Mücevveze kavukları (Çizim 19) andıran sanduka sarıklarının da padişah başlıklarındaki örneklerden uzaklaşmış olduğu söylenebilir. Sanduka sarıkları oluşturulurken, pamuk dolgulu, dolama destarlı birkaç doğru örnek dışında, sandukanın üzerinde sarığa benzer bir alâmet bulunmasının yeterli görülmüş olması muhtemeldir.

Çizim 18: Sanduka Sarığı

Çizim 19: Sanduka Sarığı

Çizim 20: Sanduka Sarığı

Çalışma süresince kaynakçada anılan literatür taranmış, 119 ehl-i hiref defteri incelenmiş, bulgular 24 tablo hâlinde ele alınmış, 408 resim ve resim detayı değerlendirilmiştir.

Yapılan incelemede erken dönem Osmanlı hükümdarlarının daha mütevâzı başlıklar giydikleri, Fatih Sultan Mehmed döneminde başlıkların daha gösterişli olmaya başladığı görülmüştür. Kavukların tepesinden görünen tâc ya da mücevvezelerin dilimli olması, meşâyih sarıklarında çok önem verilen ve her birinin anlamları olan” terk” leri hatırlatmaktadır. Bu durumun padişahların Allah’a ve peygambere bağlılıkları ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Kanunî Sultan Süleyman döneminde başlıklara sorguçlar eklendiği, sonraki dönemlerde devletin siyasi ve ekonomik gücü azalırken, başlıkların daha gösterişli, sorguçların daha büyük ve başlıklarda kullanılan mücevherlerin daha göz alıcı olmaya başladığı dikkat çekmiştir. İhtişam tutkusunun, İmparatorluğun çöküş döneminde, doruk noktasına ulaştığı bir gerçektir. Devleti temel olarak temsil eden tek unsurun padişah olarak algılanması nedeniyle, bir yanda devlet tüm unsurlarıyla gerilerken, bir yandan

padişahın giysilerindeki göz alıcı ihtişamın, devletin sarsılan itibarını görüntüde kurtarma gayretiyle, güçlü hükümdar ve güçlü devlet imajı oluşturmaya yönelik olduğu düşünülebilir.

Tarihi geçmişimize sahip çıkmak, tarihi ve kültürel değerlerimizi korumak hepimizin görevidir. Türbelerde, ziyaretçilere açık alanlarda yer alan sanduka sarıklarının doğru örnekler olması da bu açıdan önemlidir. Oysa günümüzde sarık sarma geleneğinin giderek unutulduğu görülmektedir. Bu durum sanduka sarıklarının doğru sarılması, onarılması ya da tamamen yenilenmesi aşamalarına yansımaktadır. Yapılan araştırmalarda bazı sanduka sarıklarının gerçeklerden uzak olduğu, muhtemelen yenilenmelerinin zorluğu göz önünde bulundurularak Bursa'da ve İstanbul'da bazı sanduka sarıklarının poşetler içinde tutulduğu görülmüştür. Dolayısıyla sarık sarma geleneğine aşına ustalara ihtiyaç olduğu bir gerçektir. Sayın Mehmed Safiyyüddin Erhan gibi sarıklar konusunda uzman olan kişilerden destek alınarak yeni ustaların yetiştirilmeleri mümkün olabilir.

Uzun soluklu çalışmada üç yüz yıllık sürecin hem padişah başlıkları hem başlıkçı çalışanları incelenmiş, ayrıca günümüz türbelerinde yer alan sanduka sarıkları da değerlendirilmiştir. Çalışmanın eksikleri bulunabilir ve gösterilen azami gayrete rağmen dikkatten kaçan hatalar olabilir, bununla birlikte umulur ki elde edilen bulgular ve varılan sonuçlar, bu konuda yapılacak yeni araştırmalara ışık tutacak, yeni çalışmalara kapılar açacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Akçura Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.
- Aktepe Münir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1,2, İstanbul. 1989.
- Amıçıs Edmondo De, *İstanbul (1874)*, (çev. Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
- And Metin, *Osmanlı Tasvir Sanatları: I Minyatür*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2004.
- And Metin, *Minyatürlerle Osmanlı- İslam Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Apak Melek Sevüktekin, Gündüz Filiz Onat, Eray Fatma Öztürk, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.
- Atasoy Nurhan, *Splendors of the Ottoman Sultans*, İstanbul University, Wonders (Memphis, Tenn.) USD, 1992.
- Atasoy Nurhan, *1582 Surnâme-i Hümayun Düğün Kitabı*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 1997.
- Atasoy Nurhan, *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, TEB İletişim ve Yayıncılık A.Ş. 2001.
- Atasoy Nurhan, *Hasbahçe*, Aygaz Yayınları, İstanbul, 2002.
- Atasoy Nurhan, *Derviş Çeyizi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Ayverdi İlhan, *Kubbealtı Lugatı*, Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1,2,3, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Bağcı Serpil, vd., *Osmanlı Resim Sanatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Banarlı Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, C 1, 1971.
- Barışta H. Örcün, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Cengiz İsmail, *Bir İmparatorluğun İzi Osmangazi*, Osmangazi Belediyesi, İstanbul, 2009.
- Cenkmen Emin, *Osmanlı Sarayı Ve Kıyafetleri*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1943.
- Çoruhlu Yaşar, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Çötelioglu Aysel, *Topkapı Sarayı Müzesi Resim Koleksiyonu ve Padişah Portreleri*, Bilkent Kültür Girişimi Yayınları, İstanbul, 2012.

- Dankoff Robert, Dağlı Yücel, Kahraman Seyit Ali, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, 1. Kitap*, YKY, İstanbul, 2006.
- Devellioğlu Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Doğuş Matbaası, Ankara, 1970.
- Eliade Mircea, *İmgeler Simgeler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1992.
- Ergür Atila, *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Esin Emel, *Orta Asya 'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Faroqhi Suraiya and Neumann K. Christoph, *Ottoman Costumes From Textile to Identity*, Eren Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Finkel Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.
- Galland Antoine, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar (1672-1673)*, (ş. yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik), Türk Tarih Kurumu Basımevi, C I- II, Ankara, 1998.
- Gökdemir Ayvaz (Baş Redaktör), *I. Mahmud*, Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Neşriyat, 6. Cilt, İstanbul, 1985.
- Günay Umay Türkeş, *Türklerin Tarihi- Geçmişten Geleceğe*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- Gürsu Nevber, *Türk Dokumacılık Sanatı*, Redhouse Yayınevi, Ankara, 1988.
- İnalcık Halil, *Devlet-i Âliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- İnalcık Halil, Renda Günsel, *Osmanlı Uygarlığı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, C 1-2, 2004.
- İnan Abdülkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- İndirkaş Zühre, *Türk Mitosları ve Anadolu Efsanelerinin İzsürümü*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 2007.
- İndirkaş Zühre, *Türklerde Hükümdar Tacı Geleneği*, Kültür Bakanlığı Yayınları 2963, Ankara, 2002
- İrepoğlu Gül, *Levnî, Işık, Şiir, Renk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kafesoğlu İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1977.
- Kalafat Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını: 112, Ankara, 1995.
- Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri 5. Cilt, 3. Baskı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.
- Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şema'ilü'll-'Osmâniyye, The Foundation for Establishing and Promoting Centers for Historical Research and Documentation, İstanbul, 1987.*

- Kıyâfetü'l – İnsâniyye fi Şema'ilü'll- 'Osmâniyye*, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.
- Koçu Reşat Ekrem, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Yayınları, 1969.
- Koçu Reşat Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Köseoğlu Cengiz, *Topkapı Sarayı, İmparatorluk Hazinesi (Hazine-i Hümayun)*, Akbank'ın Bir Kültür Hizmeti, Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları: 51, t.siz.
- Kumbaracılar İzzet, *Serpuşlar*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını ts.
- Küçük Sabahattin, *Bâkî Dîvânı Tenkidli Basım*, G. 218/1, TDK Yayınları, 1994, s.234
- Lemaires, Gerard- Georges, *The Orient in Western Art*, San Mauro, İtalya, 2001.
- Lewis Bernard, *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı*, Varlık Yayınları, İstanbul, 1975.
- Lings Martin, *Simge ve Kökenörnek Oluşun Anlamı Üzerine*, (çev. Süleyman Sahra), Hece Yayınları, Ankara, 2003.
- Mahir Banu, *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Meric Rıfkı Melûl, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, S 1, Ankara 1953.
- Ortaylı İlber, *Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006
- Ögel Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2001.
- Öz Tahsin, *Turkish Textiles And Velvets XIV- XVI Centuries*, Turkish Press, Broadcasting And Tourist Department, Ankara, 1950.
- Öz Tahsin, *Türk Kumaş ve Kadifeleri II XVII- XIX. Yüzyıl ve Kumaş Süslemesi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951.
- Özder Lale, *İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.
- Özen Mine Esiner, *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*, İ.Ü. Fen Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi, Prof. Dr. Nâim Terzioğlu Basım Atölyesi, İstanbul, 1985.
- Öztuna Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar Türkiye (1074-1990)*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.
- Öztürk Sait, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Pakalın Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, C. I, II, III, 1983.
- Pardoe Julia, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010
- Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi 4, Ankara, 1993.

- Sevim Mustafa, *Gravürlerle Türkiye, Giysiler, Portreler 1-2*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997.
- Sevin Nurettin, *On üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- Silsilenâme (1682 Tarihli)*, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıfbank Kültür Hizmetidir, Ankara, 2000.
- Süslü Özden, *Tasvirlerle Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2007.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul, 1978.
- Tarlan Ali Nihad, *Hayâlî Bey Divanı*, G. 17/1, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, s. 105.
- Tez Zeki, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- Tezcan Hülya, *Topkapı Sarayı'ndaki Şifalı Gömlekler*, Karizma Yayınları, İstanbul, 2006.
- Tulum Mertol, *Vehbi Surnâme*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2005.
- Uraz Murat, *Türk Mitolojisi*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1967.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, 1. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi III. Cilt*, I. Kısım, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975.
- Yahya b. Sâlih el-İslâmbolî, *Tarikat Kıyafetleri*, Sûfi Kitap, İstanbul, 2006.
- Yaman Bahattin, *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.
- Yaman Bahattin, *Sarayın Terzileri 16- 18. Yüzyıl Osmanlı Hassa Kıyafet Birimleri*, Tübitak Katkılarıyla, Nokta Digital Yayınları, Isparta, 2014.
- Yazım Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.

Makaleler

- Münir Aktepe, "I. Abdülhamit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul. 1989.
- Münir Aktepe, "III. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul. 1989
- Altundağ Şinasi, "III. Osman", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 9, İstanbul, 1993.

- Altundağ Şinasi, "I Selim", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul, 1993.
- Atasoy Nurhan, "1558 Tarihli Süleymannâme ve Macar Nakkaş Pervâne", *Sanat Tarihi Araştırmaları III*, Ayrı Baskı, İstanbul, 1970.
- Atasoy Nurhan, "Minyatürlerde Türk Büyükleri ve Alp Arslan" *Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 2'den Ayrı Basım*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1971.
- Bağcı Serpil, "Adem'den III. Mehmed'e Silsilenâme", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bağcı Serpil, "Elyazmalarından Albümlere: III. Mehmed", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bayat Ali Haydar, "Osmanlı El Sanatlarının Gelişmesinde Ehl-i Hiref'in Rolü ve Kimliği", *El Sanatları Dergisi*, S 1, Konya, s. 53-63, 1997.
- Baykal Bekir Sıtkı, "III. Mustafa", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 7, 8, 9, 10, İstanbul, 1993.
- Capellen Jürg Meyer zur, Aspects of the Portrayal of Ottoman Sultans in German Prints, "Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar" *Güner İnal'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1993.
- Capellen Jürg Meyer zur, "İhtişam Çağı", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çağman Filiz, "İstanbul Sarayının Yorumu: Üstad Osman ve Dizisi", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Çağman Filiz, "Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 288, Sanat Dizi 41, İstanbul, 1988.
- Çam Nusret, Ersay Ayşe, "Ankara Muhyiddin Mesud (Alâeddin Camii)nin İlk Şekli Ve Türk Mimarisindeki Yeri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 38, Aralık 2012.
- Çıtlak Mehmed Fatih, "Derviş Çeyizi", *Hak Erenlerin Çeyizi: Derviş Çeyizleri, Keşkül*, S 31, Sûfi Kitap, İstanbul, 2014.
- Eren A. Cevat, "III. Selim", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul, 1993
- Erhan Mehmed Safiyyüddin, "Esas Gaye Tâc ü Hırka Değildir, Kalbin Şekillenmesidir", *Hak Erenlerin Çeyizi: Derviş Çeyizleri, Keşkül*, S 31, Sûfi Kitap, İstanbul, 2014.
- Gökbilgin M Tayyp, "III. Mehmed", *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C 8, İstanbul, 1993.
- İlgürel Mücteba, "I. Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, C 2, 1989, s. 30- 33
- İrepoğlu Gül, "Yenilik ve Değişim", *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

- Kafesoğlu İbrahim, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1976. ss.801-831.
- Kal’a Ahmet, “Esnaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Karal Enver Ziya, “II. Mahmud”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 7, İstanbul, 1993.
- Mahir Banu, “Portrenin Yeni Bağlamı”, *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Majer Hans George, “Yeni Yaklaşımlar”, *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Raby Julian, Avrupa’dan İstanbul’a, Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Renda Günsel, “Portrenin Son Yüzyılı”, *Padişahın Portresi, Tesâvir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- Renda Günsel, “Avrupa ve Osmanlı: Sanatta Etkileşim”, *Halil İnalçık, Günsel Renda, Osmanlı Uygarlığı 2*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2004.
- Tapan Nazan, “Sorguçlar”, *Kültür Bakanlığı Sanat, Yıl 3, Sayı 6*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Haziran 1977.
- Tezcan Turgay, “Topkapı Sarayı Müzesi Silah Seksiyonu”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yıl 2, Sayı 4, İstanbul, Haziran 1976.
- Şerafettin Turan, “II. Selim”, *İslam Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, C. 10, İstanbul, 1993
- Tuzcular Aysel - Sami Güner, “Türk İskelet Saatleri, III. Selim”, *Kültür Bakanlığı Sanat*, Sayı 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, Ocak 1977.
- Türkmen Nalan, “Avcı Kuş İkonografisi ve Hünernâme’deki Betimlemeleri”, *ACTA TURCICA*, Yıl 1, Sayı 1, Ocak 2009.
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı, “Osmanlı Sarayı’nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, C XI, S 15, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1986.
- Yaman Bahattin, “1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Belleten Ayırbaşım*, LXXII, 264, Ağustos, 2008.
- Yaman Bahattin, “1557 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt VIII, Sayı 2, Güz 2006.
- Yaman Bahattin, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Saray Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Teşkilatı”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, Isparta, 1996.
- Yaman Bahattin, Akdemir M Sadık, “1796 Tarihli Ehl-i Hiref Defterlerine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları”, *SDÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 2004/2.

Diğer

Tezler

- Baytemir Akile, “Ankara Millî Kütüphane Blackmer Koleksiyonunda Bulunan Kıyafet Albümleri”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.
- Bozcu Pelin, “Osmanlı Sarayında Sanatçı ve Zanaatçı Teşkilatı Ehl-i Hiref”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, İstanbul 2010.
- Çetin Ö. Hakan, “Kıyafetli Albüm ve Kitaplardaki Osmanlı Kıyafetlerinden Bazı Örnekler (1710- 1820)”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.
- Dağlı Barış, “Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul 2007.
- Kırımtayyf Süleyman, “XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı”, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.
- Küçükhasköylü Nurdan, “Osmanlı Kıyafet Albümleri”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.
- Mamur Ünal, “T.C. Başbakanlık Arşivi Kâmil Kepeci Tasnîfi 7234 No’lu Defterde Ehl-i Hiref”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- Ruhi Konak, “Nakkaş Osman Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni ve Sanatsal Üretimler”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir 2007.
- Topal Seyid Ali, “Celalzâde Salih Çelebi’nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi Ve Sanatları (İslâm Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.
- Toprak Filiz Adıgüzel, “Arifi'nin Süleymannâme'sindeki Minyatürlerde Saltanata İlişkin Simgeler”, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir 2007.

Dergiler, Kataloglar, Albümler:

Arif Mehmed Paşa, *Osmanlı İmparatorluğunda Makamlar ve Kıyafetler*, Cild- i Evvel, Tasvir-i Efkâr, 1863. ts.

Aydın Hilmi, *Topkapı Sarayı, Sultanların Silahları*, Akbank, 2000.

- Ayhan Ahmet, *Topkapı Sarayı Silah Koleksiyonu*, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul İl Özel İdaresi, İstanbul. ts.
- Ayiter Kudret, *Ren Kıyılarında Osmanlı Padişahları*, Kültür ve Sanat Dergisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Sayı 5, İstanbul, Ocak 1977.
- Bir Reformcu Şâir ve Müzisyen III. Selim Han*, 24 Aralık 2008- 24 Mart 2009.
- Blackmer Henry 1891*, Ankara Millî Kütüphane NE 1990 A 2056 89/2-554
- Blackmer Henry 1892*, Ankara Millî Kütüphane, NE 1990 A 2057 89/2-555
- Blackmer Henry 1893*, Ankara Millî Kütüphane NE 1990 A 2058 89/2-556
- Blackmer*, PRINCIPVM BARBARORVM ICONES. LX. Ankara Millî Kütüphane, 1990 A 2040 45/ 240 89/2-538
- Hanedan-ı Al-i Osman, *Nişantaşı Müzayede*, Bilnet Matbaacılık, 2012.
- İnanç ve İbadet, *Abu Dhabi Kültür ve Kültürel Miras İdaresi Sergi Kataloğu*, 22 Temmuz- 10 Ekim 2009.
- Osmanlı Kıyafetleri *Fenerci Mehmed Albümü*, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul 1986.
- Osmanlı Padişahlarının Peygamber Sevgisi*, TÜRKKAD Yayınları, İstanbul, Şubat 2011.
- Padişahlar Atlası, Bir Zamanlar Osmanlı*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Surre-i Hümayun*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Belediyesi, 16 Nisan- 25 Mayıs 2008 Sergi Kataloğu.
- Lemaires Gerard- Georges, *The Orient in Western Art*, , İtalya, 2001.
- Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnu, Harem Padişahın Evi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul, Haziran 2012.

Tezde Kullanılan Ehl-i Hiref Defterleri: TSMA D.9612 (Recec 932), TSMA D 9706/4 (1 Muharrem 952-30 Rebiülevvel 952), TSMA D 9612 (Muharrem 965- Muharrem 966), BOA Mad 7238 (Masar 1001, Recec 1001, Reşen 1001, Lezez 1001), BOA Mad 7357 (Masar 1004, Recec 1004, Lezez 1004), BOA Mad 7362 (Masar 1007, Recec 1007, Reşen 1007, Lezez 1007), BOA Mad 7312 (Masar 1013, Recec 1013, Reşen 1013, Lezez 1013), BOA Mad 5085 (Masar 1016), BOA Mad 7181 (Masar 1022, Recec 1022, Reşen 1022), BOA Mad 6270 (Masar 1028, Recec 1028, Reşen 1028), BOA Mad 6304 (Recec 1031, Reşen 1031, Lezez 1031), BOA Mad 7444 (Reşen 1035, Lezez 1035), BOA Mad 6299 (Masar 1036, Recec 1036, Reşen 1036), BOA Mad 6137 (Recec 1040, Reşen 1040, Lezez 1040), BOA Mad 5723 (Masar 1057, Recec 1057, Reşen 1057, Lezez 1057), BOA Mad 7310 (Masar 1059, Recec 1059. Reşen 1059, Lezez 1059), BOA Mad 6300 (Masar 1068, Recec 1068, Reşen 1068, Lezez 1068), BOA Mad 7171 (Masar 1069, Recec 1069, Reşen 1069), BOA Mad 6915 (Masar Recec 1072, Reşen Lezez 1072), BOA Mad 7166 (Masar 1073, Recec 1073), BOA Mad 7250 (Reşen 1073), BOA Mad 7166 (Lezez 1073), BOA Mad 2308 (Masar 1081, Reşen 1081, Lezez 1081), BOA Mad 6928 (Masar 1084, Recec Reşen 1084, Lezez 1084, Masar Recec Reşen 1085, Lezez 1085), BOA

Mad 7014 (Masar Recec Reşen 1086, Lezez 1086, Masar Recec Reşen 1087, Lezez 1087), BOA Mad 6292 (Masar Reşen Lezez 1098, Masar Recec Reşen 1099, Lezez 1099, Recec 1101), BOA Mad 3738 (Masar Reşen Lezez1102, Recec Reşen 1102, Lezez 1102, Masar 1103), BOA Mad 3733 (Masar 1110, Masar Recec Reşen Lezez 1111, Masar 1112), D. 179 BULGAR (Masar 1113, Masar 1114), D. 200 BULGAR (Masar 1123), D. 212 BULGAR (Reşen 1127, Lezez 1127), D. 227 BULGAR (Lezez 1134, Masar 1135, Recec 1135), BOA Mad 204 (Reşen 1145), BOA Mad 19635 (Masar 1146, Reşen 1146), D. 247 BULGAR (Reşen 1153), D. 249 BULGAR (Lezez 1155), BOA K. K. 7225 (Masar 1171, Masar 1172, Reşen 1173), BOA K. K. 7226 (Lezez 1174, Reşen 1175, Masar 1177), BOA K. K. 7227 (Masar 1178, Masar 1179), BOA K. K. 7228 (Masar 1182, Reşen 1183, Reşen 1184), BOA K. K. 7229 (Lezez 1185, Lezez 1187, Masar 1189), BOA K. K. 7230 (Masar 1190), BOA K. K. 7231 (Masar 1191), BOA K.K. 7232 (Masar 1196, Masar 1198, Masar, 1200), BOA K. K. 7233 (Masar 1201), BOA K. K. 7234 (Masar 1202, Masar 1203, Reşen 1203), BOA K. K. 7235 (Masar 1205, Recec 1207), TSMA D. 9613/13 (Recec 1211)

İnternet:

Bahar Hasan, “Bilge Kağan Tacı Üzerine Düşünceler”

www.academia.edu/6829430/Bilge_Kağan_Tacı_Üzerine_Düşünceler_I.Uluslar_arası_Türk_Dünyası_Araştırmaları_Sempozyumu_Niğde_19.03.2014
(21.6.2016)

“Bilge Kağan’ın Altın Tacı”: <http://steppes.proboards.com/thread/353/khosho-tsaidam-memorial-complexes> (09. 04. 2017)

Derman F. Çiçek, “Osmanlı İstanbul’nda Bezeme Sanatı”, http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-1/27_fatma-cicek-derman.pdf, (22. 01. 2017)

Hicri / Miladi Takvim Çevirileri, <http://193.255.138.2/takvimasp>

Hüma Kuşu, http://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCma_ku%C5%9Fu (10.02.2010)

Hüma, <http://www.kuslar.gen.tr/huma-kusu.html> (20. 6. 2016)

Kalyoncu Hülya, “Ehl-İ Hiref-İ Hassa’ Teşkilatının Osmanlı Kültür Ve Sanat Yaşamındaki Yeri Ve Önemi”,

http://www.jasstudies.com/Makaleler/847595307_19-Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20H%C3%BClya%20KALYONCU.pdf (15. 01. 2017)

Kanuni Sultan Süleyman’ın Sanduka Sarığı,

http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=18216 (26. 02. 2017)

Keskin Neslihan Koç, “Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri “Çelenk” “Otaga” ve “Sorguç”, <http://www.turkishstudies.net/sayilar/sayi6/33ko%C3%A7keskinneslihan.pdf> (13.11.2009)

Konak Ruhi, “Osmanlı Minyatür Sanatında Padişah Portreciliğinin İlk Örnekleri ve Geleneğe Katkıları”, <http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=4550> (15. 01. 2017)

Kültigin’in Başlığı: <http://www.gokturkce.net/yazi/kul-tigin-yaziti/>(09.04.2017)

Öztuna Yılmaz, “Padişahlar Yerli Kumaş Giyerdi”,
<http://www.turkiyegazetesi.com/makaledetay.aspx?id=464223> (18 Mayıs 2011)

Özen Mine Esiner, “Türkçe’de Kumaş Adları”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi, Sayı: 33, Mart 1980/81’den Ayrı Basım
<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iutarih/article/view/1023003498/1023003124> (26.4.2017)

Padişah Portreleri, <http://www.digitalssmorg/cdm/singleitem/collection/ResimKlksyn/id/755/rec/150> (29. 01. 2017)

Padişah Türbeleri,
http://www.mustafacambaz.com/categories.php?cat_id=255&page=3 (26. 2. 2017)

Parladır Şebnem, “Sigetvar Seferi Tarihi Ve Nakkaş Osman”, *Sanat Tarihi Dergisi Sayı/Number XVI/1 Nisan/April 2007*, 67-108, <http://kisi.dergipark.gov.tr/download/article-file/152365> (27. 01. 2017)

Sultan I. Mehmed Sanduka Sarığı, http://avrasya.binon.comtr/uploads/kat_resim/14109606949297.jpg (13. 01. 2017)

Sultan III. Mustafa Sanduka Sarığı, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=21631&sessionid=5b489b469aabb (26. 02. 2017)

Sultan III. Mustafa Sanduka Sarığı, https://c1.staticflickr.com/6/5022/5701545456_3311af648b_b.jpg (26. 02. 2017)

Sultan III. Selim Sanduka Sarığı, http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=21657(27. 02. 2017)

Tekin Başak Burcu, “Arifi Süleymannâmesi’nde Kaftan Tasvirleri: Kanuni Dönemi Dokumaları Hakkında Bir Değerlendirme”, <http://www.dieweltdertuerken.org/index.php/ZfWT/article/viewFile/364/tekin> (27. 01. 2017)

Uzun Tolga, Türk Sanatındaki Kartalların İkonografisi ve Devamlılığı,
<http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B11/T%C3%9CRK%20ANATINDAK%C4%B0%20KARTALLARIN%20%C4%B0KONOGRAF%C4%B0S%C4%B0%20VE.pdf> (10.07.2009)

Kaynak Kişiler:

M Safiyyüddin ERHAN, Meşayih Sarıkları Uzmanı, Sözlü ve Yazılı Görüşme, Bursa 2012.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı: Asuman ŞENEL

Doğum Yeri ve Yılı: Sivas, 1958

Medeni Hali: Evli

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: SDÜ. Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı.

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

İngilizce, Orta Düzey

İş Deneyimi:

1. 1976-1999 yılları arasında muhtelif devlet okullarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği.
2. 2004-2010 yılları arasında Zafer Dershanesi ve Berk Akademi’de Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği.
3. Burdur İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, “Ebrû” Usta Öğreticiliği, 2011.
4. Burdur Mehmet Âkif Ersoy Halk Eğitim Merkezi, “Diksiyon Eğitimi”, Usta Öğreticiliği, 2013.
5. 2012-Hâlen, Kuantum Kişisel Gelişim ve Eğitim Danışmanlığında Kişisel Gelişim Uzmanlığı

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar:

Kitaplar:

1. Cam Güzelleri (Hikâye), Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1. Baskı 1999, 2. Baskı 2016
2. Burdur Geleneksel Kadın-Erkek Giysileri ve Giysi Aksesuarları, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Burdur Valiliği katkılarıyla Burdur İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2009.
3. Burdur Alaca Dokumaları ve Geleneksel Giysilerinde Biçim ve İkonografi, Burdur Belediyesi, 2013.

Basılı Bildiriler:

- 1."Burdur Geleneksel Kadın Baş Giysilerinde Mitolojik İzler", Geçmişten Geleceğe Burdur Halk Kültürü ve Turizm Sempozyumu (2. Burdur Sempozyumu), 03-05 Haziran 2010, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:5, Ankara 2010, s. 237-248.
2. "Burdur Alaca Dokumaları ve Geleneksel Kadın Giysilerinde Yer Alan Bitkisel Formlu (Ağaç, Meyve, Çiçek) Süslemelerde Mitolojik İzler", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi 1. Teke Yöresi Sempozyumu 04-06 Mart 2015 Bildiriler Kitabı, C II, s. 1495-1510.

Sergiler:

- 1."Ebrû, Minyatür, Tezhip Kişisel Sergi", Burdur İl Kültür Müdürlüğü Sergi Salonu, Haziran 2004.
- 2."Ebrû, Minyatür, Tezhip Kişisel Sergi", Burdur Bâki Bey Konağı, Temmuz 2004.
- 3."Ebrû Kişisel Sergi ve Uygulama Atölyesi", Burdur İnsuyu Festivali, Ağustos 2004.
- 4."Ebrû, Karma Sergi", Burdur İl Özel İdaresi Sergi Salonu, 2011.

Patent:

"Tunik Tasarımı" Tescili. Türk Patent Enstitüsü, 10. 07. 2002.

Yayınlara Yapılan Atıflar:

- Ali Yakıcı, "Burdur'dan Derlenen Mani Metinlerinde İlin Sosyokültürel Yapısına Dair Bazı Tespitler", 04-06 Mart 2015 1. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt 1, Mehmet âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur Eylül 2015, s. 33-43.
- Mutlu Altınay, Denizli'nin Kızılcabölük İlçesi Evlerinde ve Müzesinde Bulunan Geleneksel Türk Kadın Kıyafetleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Selçuk Üniversitesi Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı Giyim Sanatları Eğitimi Bilim Dalı, Konya 2013.
- Oğuzhan Ay, Parklarda Bulunan Egzersiz Alanlarını Kullanmanın Yararları ve Zararları Burdur İl Merkezi Çalışması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Burdur 2013.